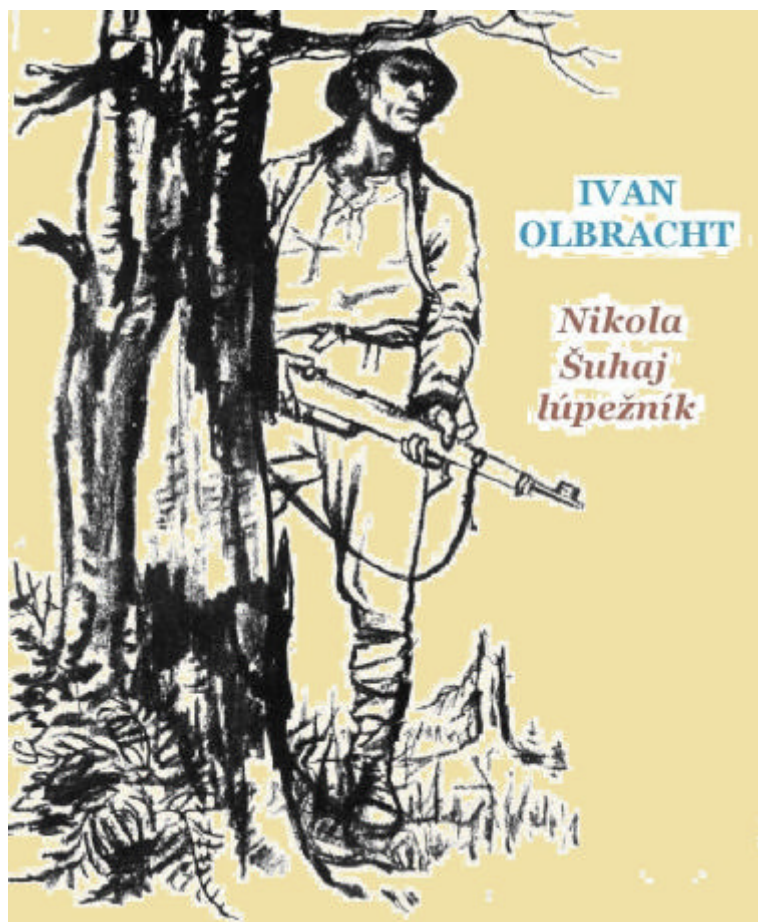

IVAN
OLBRACHT

*Nikola
Šuhaj
lúpežník*

IVAN OLBRACHT

**NIKOLA ŠUHAIJ
LÚPEŽNÍK**

Ilustroval Arnošt Paderlík

-LŠ-
(2021)

KOLIBA NAD HOLJATÝNOM

Ked' pisateľ tohto rozprávania zhl'adával v domovine Nikolu Šuhaja príbehy o tomto nezraniteľnom junákovi, čo bohatým bral a chudobným dával a ktorý nikdy nikoho nezabil, iba ak v sebaobrane či zo spravodlivej pomsty, nemal po svedectvách toľkých vážených a dôveryhodných ľudí žiadnu príčinu neveriť, že Šuhajovu nezraniteľnosť spôsobila zelená ratoliestka, ktorou mávajúc, odháňal četnícke strely ako hospodár v júlový deň rojace sa včely.

Lebo v tomto kraji lesov, zvrásnenom horami ako kus papiera, čo sa chystáme hodiť do kachlí, dosiaľ žijú príbehy, akým sa nemúdro usmievame len pre-

to, že sa u nás nestali už po stáročia. V tomto kraji kopcov na kopcoch a roklín v roklinách, kde sa v tlejúcom šere pralesov rodia pramene a umierajú prastaré javory, dosiaľ sú začarované miesta, odkiaľ sa ešte nikdy nedostal ani jeleň, ani medveď, ani človek. Pásky ranných hmiel, tiahnucich sa pomaly po korunách smrekov hore do hôr, sú sprievodmi zomrelých, a oblaky, plávajúce nad úžľabinami, sú zlými psami s otvorenými papuľami, čo sa za horou znesú, aby niekomu ublížili. A dole, v úzkych údoliach riek, v dedinách, čo sú zelené kukuričnými poľami a žlté kvetmi slnečníc, žijú vlkolaci, ktorí, prevaliac sa večer po súmraku cez kládu, menia sa z mužov na vlky a nadránom opäť z vlkov na mužov. Tu sa za mesačných nocí mladé vedmy prehánajú na koňoch, na ktoré premenili svojich spiacich mužov, a čarodejky netreba hľadať za siedmimi horami a siedmimi riekami vo veterných údoliach, ale tie zlé možno stretnúť na pastvinách, ako do troch dobytčích stôp sypú soľ, aby kravy zbavili mlieka, a tie dobré možno kedykoľvek navštíviť v ich chyžiach a odvolať od konopných trlíc, aby zariekali hadie uštipnutia, či kúpeľom v odvare z deviatich bylín spravili z chudorľavého decka mocné.

Tu ešte žije Boh. V dusnom tichu pralesov ešte žije starý Boh zeme, ktorý objíma hory a údolia, hrá sa s medveďmi v hústinách, láska sa s kravkami zblúdilými od stád a miluje trúbenie pastierov zvolávajúcich večer dobytok. Dýcha do korún starých stromov, pije dlaňou z prameňov, sviati z nočných ohňov na pastvinách, šuštivo rozochvieva lístie kukuričných polí a kýve žltými terčami slnečníc. Prastarý pohanský Boh, pán lesov a stád, odmietajúci sa spájať s oným pyšne honosným Bohom, čo v zlate a hodvábe býva za pestrými stenami ikonostasov, či s tým nevrlým starcom, skrývajúcim sa za ošumelými závesmi purjochesov synagóg.

Len tá vec so Šuhajovou zelenou ratoliestkou nie je pravda.

„Nie,“ vravel mi pastier na polonine nad Holjatým, „ľudia to hovoria, ale bolo to ináč.“

A zatiaľ, čo si nad ohňom opekala plávku nastoknutú na vetvičke rakyty, rozprával mi onú osudnú udalosť, čo určila život Nikolu Šuhaja lúpežníka –

(ikonostas - stena s ikonami oddelujúca oltárny priestor)
(purjoches - <párochet> - záves pred schránkou s Tórou)
(polonina - karpatská horská pastvina nad hranicou lesa)

príbeh viac hoden rozprávania za zimných večerov v chyžiach pri plameňoch bukových polien, než ten o zelenej ratoliestke! Hoden rozprávania! Lebo len tento jediný výraz možno použiť právom, hoci sa vnucujú div a zázrak. No tie sú vzaté z názvoslovnia kresťanského a znamenajú vec výnimočnú a takú, ktorej sa treba diviť. Tu sa však nedejú veci výnimočné a netreba sa diviť ničomu. Že v júli zreje obilie a v auguste konope je rovnako známe, ako že v kukurici žijú dobré víly mavky a pri bahnitých potokoch zlé rusalky. A že človek utonie, ak pri plavení dreva spadne z plte do rozvodnenej Tereble, je rovnako zrejmé, ako že zošalie, ak vkročí na miesto, kam bosorka vyliala zvyšok nečistého odvaru svojich bylín.

Holjatýnsky pastier začal príbeh Nikolu Šuhaja rozprávať v kruhu pastierov dobytká pri ohni, čo blčal vysoko k večernej oblohe, no dokončil ho na sene v tme koliby, lebo sa spustil dážď, mierny a vlhý, aké bývajú na začiatku júla.

Pastieri dofajčili svoje fajky s hrotitým mosadzým víčkom a v spánku oddychovali, na strechu bubnoval dážď, a za drevenou priečkou, kde spal dobytok, sa raz z toho, raz z onoho kúta ozvalo slabé zacenganie, slabunké a jemné, ako keď pramie-

nok vody preskakuje okruhliak. To zvieratá vo sne chvíľami pohli hlavami a srdce zvonka na ich šijách ticho zavadilo o kovovú stenu. A tento zvuk, taký tajomný, dával farbu celej noci, lebo vzbudzoval zdanie, že sa tam z kúta do kúta ktosi zakráda, tajne načúva a ticho pritakáva.

Tu je teda ten macbethovský príbeh o nezraniteľnom Šuhajovi, o lúpežníkovi Nikolovi Šuhajovi, čo bohatým bral a chudobným dával, a nikdy nikoho nezabil, iba ak v sebaobrane alebo zo spravodlivej pomsty. Lebo to sú cnosti všetkých zbojníkov celého sveta v krajinách, kde ešte vedia milovať lúpežníkov a ctíť ich ako národných hrdinov.

Stalo sa to za vojny na neznámom mieste neďaleko bojového frontu, kde sa týždne potlkajú vojaci-uličváci, schovávajú sa pred poľnými žandármi a klamú ľudom päťdesiatehodruhého pluku, že hľadajú dvadsiatyšiesty, a tým zas, že osemdesiatypiaty, balašagyarmatský. A k tomu patril aj Šuhaj a jeho kamarát, sedmohradský Nemec, strojník.

Obaja sa vtedy ukrývali v chyži akejsi ruskej baby. Baba bola škaredá, a jej chyža, utľapkaná z blata a s vysokou slamenou strechou, sa podobala smržu (smrčok), čo z čista jasna vystupuje z rovi-

ny, či skôr šiшатému klobúku, pod ktorým je schované nečisté vajce, z ktorého sa jakživ nič poriadne nevyliadne. Mala dve dcéry, hlúpe, vlasaté, s nohami doštípanými od blch. Ale bolo to na samote, a pretože sa vojaci málo zaoberajú úvahami o kráse, a veľa tým, ako sa čo najlepšie zabaviť medzi dvoma výbuchmi granátov, tak si s dievčatami začali. Chodili s nimi pást' kravy a do jelšia na drevo, a v noci za nimi liezli po rebríčku do podkrovia.

„Ty, Rusín,“ vraví raz pri večeri baba Nikolovi, „ty budeš slávnym mužom svojej krajiny, budú sa ťa báť vojská i generáli,“ a naberala pritom zo spoločnej misy kolieska kvasených uhoriek s cibuľou, a vravela to tak, akoby hovorila o zákolesníku či o doškách na strechu. „Chcem, aby si si vzal moju dcéru Vasju.“

Bodaj si oslepla, pomyslel si Šuhaj, vie teda všetko, to je mrzuté. Ale povedal: „Čože by nie?!“ A potom, chytajúc sa poslednej nádeje: „A čo, ak ma zajtra zastrelia?“

Baba nič.

„A ty, Nemec,“ vraví, keď polkla sústo, „sa staneš najbohatším mužom svojej krajiny. Chcem, aby si si vzal moju dcéru Jevku.“

„No!“ povedal Nemec. „Len či z toho vyviaznem

živý.“ A tiež na ňom bolo vidieť, že sú mu také reči milé ako osina v oku.

Rozumie sa, že vojakov ani nenapadlo sa s dcérami ženiť. Nikola už vtedy mal rád Eržiku, a aj Nemec mal doma dievča. Chceli sa len ulievať, mať sa dobre, a baba im dopriavala.

Bolo im odrazu pri večeri hrozne protivne. Jevka plnými ústami chrúmala uhorky s cibul'ou a Vasja sa držadlom drevenej lyžice škrabala na zátylku, naháňajúc tam pod vrkočom nejakú voš.

„Ale ak ste ma oklamali, trikrát, sedemkrát vám beda,“ dodala baba, a to prekliatie bolo o to horšie, že ho vyslovila akoby ľahostajne a že sa pri ňom oči baby dívali cez vojakov na stenu povaly.

„Čožeby?“ zabručal Nemec, ale len tak, že sa slušalo, aby čosi také povedal.

Ale na Šuhaja to ticho a podvečerný súmrak podivne siahli. Akoby ďaleko odtiaľ, nad jeho domovinou, niekto vyrezal kus ovzdušia a preniesol ho sem nad chyžu s vysokou slamenou strechou, a tam doma zostal kus prázdneho priestoru, bludné miesto v pralese, kade budú márne blúdiť medved', jeleň i človek. Zreteľne cítil vôňu tlenia a živice, ako sem súčasne s tichom a súmrakom vnikali malými okienkami.

„Dajte mi svoje plecháče!“ povedala baba.

S vojenskými miskami odišla a vrátila sa s nejakým odvarom.

„Vypite to!“

Nebolo to ani horké, ani sladké, ani dobré, ani zlé.

„Teraz sa vás nedotkne žiadna strela. Ani z pušky, ani z pištole, ani z dela, ani z guľometu.“

Vyzeralo to ako obrad. Nikolu slabo zasvrbelo v chrbte.

Toho večera išli spať skoro. A tej noci k dievkam do podkrovia neliezli, len sa pred spaním v stodôlke na sene veľa zhovárali.

Aky nezmysel! Hneval sa Nemec. Či si naozaj myslí, že ich na takéto somariny nachytá? To nech si rozpráva hlúpym babám ako je sama, a nie starým vojakom. Má na seba poriadnu zlosť, že sa nechal tým nečakaným prekvapiť, že babe nepovedal svoju mienku a že to svinstvo vôbec pil. A treba povedať, že sa vskutku hneval, napriek tomu, či azda práve preto, že ho kdesi vnútri obťažoval hlas snažiaci sa mu našepkávať, že by predsa len bolo dobré, keby to bola pravda.

„Ujdime!“ povedal Šuhaj.

Dobre! O pár dní môžu vypadnúť! Potrebujú tak oni babu!

Tých pár dní sa však poriadne pretiahlo. Tu bol pokoj a mier. Akoby žili sto míľ a sto rokov od vojny. Celý čas sem nikto neprišiel, a do štekotu ruských gul'ometov a blýskavíc ruských šrapnelov sa im nechcelo. Krásne bezpečie, zo všetkého najvzácnejšie, im stálo aj za zlé svedomie. Zase chodili s dcérami pást' kravy a do jelšín na raždie.

Až raz, skoro zrána, boli obaja na dvore. Nikola orezával a strúhal smrekovú haluz babe na hrablicu, Nemec sedel na zemi, opieral sa o prútený plot a hral na fúkaciu harmoniku. Z chyže vyšla baba, pristavila si k stodôlke rebrík a liezla po čosi do podkrovia. Vtom zadul vietor babe rovno pod sukne a celú ju obnažil. A ukázalo sa čosi veľmi podivné. Babina kostrč bola predĺžená a porastená srst'ou. Ako kozí chvost.

Nemec, hlúpy Nemec, čo pozná len svoje stroje a svoje číselká, nič nevie a ničomu neverí, sa dal do hurónskeho smiechu.

Ale Šuhaj sa zarazil, lebo Nikola Šuhaj bol z Podkarpatska, a tam ešte žije Boh. A Nikola bol z kraja Oleksu Dovbuša, slávneho zbojníka Oleksu Dovbuša, ktorý sedem rokov so siedmimi stovkami chlapcov bojoval po krajine, bohatým bral a chudobným dával, a ktorého nemohli zraniť, iba ak

striebornou guľkou, nad ktorou, skrytou v zrne jarnej pšenice, bolo odslúžených dvanásť omší. Nikola Šuhaj hneď vedel, že pred ním na rebríku stojí baba jaga, bosorka, povitrula, čarodejnica.

„Ublíži nám. Zabijeme ju,“ šepkal.

„Eh! Načo?“ mávol rukou Nemec.

Ale vojakom na nejakom babskom živote nezáleží. Nazabíjali sa sami dosť a zabitých kamarátov už tiež videli až-až. Prečo nespraviť kamarátovi niečo k vôli? Najmä, ak s ňou má človek ešte nevybavený účet za to, že beztrestne útočila na jeho ľudský rozum?!

Keď nasledujúce ráno šla baba do stodôlky, utkli ju drúkmi a ušli.

Nejaký čas sa ešte túlali krajom, potom sa vrátili k svojmu pluku. K osemdesiatempiatemu, balašagyarmatskému.

Zase strieľali, zase odnášali ranených na obväzisko a mŕtvych do šachiet, zase čuchali pripálenú vôňu zákopov a zase sa im žalúdky zvierali hladom. A zas, ako všetci poriadni vojaci, túžili po nejakom čistom priestrele, čo by im veľmi neublížil a pomohol im, ak už nie domov, tak aspoň na pár mesiacov za front. Že kedy bola nejaká baba, nejaká Jevka a Vasja, na to už dávno nemysleli.

Stalo sa, že náhodou práve oni dvaja hliadkovali v starom dubovom lese. Bolo to trikrát dvadsaťštyri hodín po pekelnom dni. Celé štyri hodiny revali delá, všetko bolo jednou bielou tmou dymu a zvíreného piesku, v ktorom blýskali ohne, tri útoky ruskej pechoty a jeden protiútok, tieľ bolo na vozy, a keď bolo po všetkom, nebolo už ani síl si vydýchnuť, že z toho človek vyviazol so zdravými hnátmi. Teraz, po troch dňoch ticha, nasvedčoval nekľud tam naproti i prípravy vo vlastných zákopoch, že tanec začne znova. Schovať sa? Kam? Ujst' ? Zo zákopov to už nejde. A do zajatia? Ani za boha!

„Ty, Šuhaj,“ vraví Nemec, ako tak kráčali medzi riedkymi kmeňmi, natiahol ľavú ruku, obrátil ju dlaňou nahor a zase preklopil späť, „už toho tu mám po krk. Nestrelil by si ma?“ S takou vecou sa treba obrátiť na kamaráta, sám si to človek urobí len ťažko, iba ak cez bochníček chleba, ktorý zachytí zrnká prachu, ktoré by ináč spálili okraj rany a priviedli ho pred vojenský súd.

„Ty naozaj chceš?“

„Chcem.“

Šuhaj mlčky prikývol.

Nemec priložil chrbát ruky na dubový kmeň a jeho biela dlaň vyzerala ako papierový terčik, do kto-

rého sa v škole učia strieľať vojaci. Šuhaj pár krokov poodstúpil, namieril a tresol výstrel.

Uaaaá! zrevala vydesene dúbrava.

Kmene si rýchle prehadzovali silnú ranu, až ju vyhodili do roviny, kde doznela.

Vojaci na seba hľadeli trochu vyjavene.

Čo sa to stalo? ...

Rana šla mimo.

„Čo robíš?“ hneval i čudoval sa Nemec.

Ale Šuhaj neodvetil, lebo v tej chvíli sa na zem znieslo čosi ohromné. Čosi, čo nemalo mena, lebo to bolo z iného sveta. Všetko naokolo stíchlo ako pod dotykom smrti a veci stratili farby. Nikolu Šuhaja premkla veľká hrôza.

„Ešte raz! Pod' bližšie!“

Čo sa mu to zjavilo? Smrť? Osud? Boh?

„Čo čakáš? Strieľaj!“

Ten hlas akoby vychádzal spod zeme, akoby zo vzdialených zákopov. A kamarátova dlaň bola ako papierový terčík, úžasne biela. Taká biela, že o takej hroznej belosti nikdy nikde nechyroval.

Šuhaj zacielil ako vo sne. Bol dobrý strelec, aký u brigády býva jeden, najviac dvaja. Major mu raz hádzal do vzduchu mince a on ich odstreľoval.

Stlačil spúšť.

Počul, ako v diaľke doznieva výstrel.

To sa kdesi nad Koločavou, nad Krásnou v jeho domovine ohlasovala búrka.

„Čo robíš, hovädo?“ soptil kamarát, prezerajúc si čistú dlaň.

„Nevieš strieľať? Veď to, ty hlupák, bude nápadné, že odtiaľto počuť toľko rán!“

Šuhaj neodvetil. Prehodil cez plece remeň pušky a šiel.

Nemec za ním, mručiac nadávky.

Potom sa Šuhaj náhle obrátil. Bol bledý, no oči mu žiarili a jeho hlas znel veliteľsky.

„Teraz ty!“

„Ja teba? povedal Nemec. „No, pre mňa!“

„Ale nechod' ďaleko!“

„Kam ťa vziať?“

„Dost', stoj! Do prs.“

„Blázon!“

„Nie do prs! Mier na hlavu!“

„Somár!“

To sa vie, že kamaráta nestrieľame ani do prs, ani do hlavy, ale vojak namieril na plece, mieril presne a na dvanásť krokov. A na takú vzdialenosť sa nedá minúť.

Duby opäť zvrieskli výstrelom.

Šuhaj stál pokojne pri mohutnom pni a hľadel kamsi cez kamaráta, akoby sa ho to všetko ani netýkalo a akoby myslel na čosi celkom iné.

„Čo to?“ zarazil sa Nemec, a už aj on trochu pobledol. Obracal zbraň v rukách a prezeral mušku.

„Pod', pôjdeme!“ povedal Šuhaj.

Ďalej kráčali dúbravou, ktorej staré pne boli d'aleko od seba a medzi nimi veľa svetla, zeleného zdola a modrého zhora. A práve to bolo to divné – bol to iný les než predtým. Slnko sa už chýlilo k západu, no on sa rozžiaril. Vrásky kôry boli jasnejšie, zeleň listov svieža, a kroky sa borili do machu ako nikdy predtým. A ak zaznela pod nohou dubová halúzka, zvuk, ktorého sa ešte pred chvíľou báli, zazvonila jasne a veselo. Nepriateľ bol d'aleko. No bol vôbec nejaký? A bola vôbec vojna?

Šli vedľa seba dlhé štvrt'hodiny mlčky. Až k večeru, už na rovine, keď dochádzali k zákopom, Nemec povedal:

„Ty tomu nezmyslu veríš?“

Chcel zniet' drsne, no hlas bol máličko zadržnutý.

Šuhaj nehol ani brvou.

A potom zas dlhé týždne žili ohavným životom v zákopoch a po táboroch. A zatiaľ čo si ostatní vojaci, dívajúc sa po letiacich granátoch, mysľievali:

„Ak granát padne tam do toho veľkého poľa za tou planou hruškou, vyviaznem z vojny živý ...“, lebo ďalej si myslieť netrúfali, žili oni dvaja s podivnou príhodou v srdciach, o ktorej nikdy neprehovorili. Šuhaj preto, lebo hovoriť nebolo treba, a Nemec sa bál, že by musel sebe i kamarátovi klamať.

Potom sa rozišli a v živote sa viac nevideli. Nemca odkomandovali k telefónu, stotinu vystriedali a išla dozadu, a potom zas do iných pozícií, ako to už chodilo vo vojne a ako sa ľudia sebe strácali.

Ale Šuhajova žena Eržika, jeho strarý otec Petro a jeho svokor Ivan Drač, ktorí zakúsili veľa prenasledovania, i všetci jeho priatelia, pokiaľ sa ešte po jedenástich rokoch neboja priznať k stykom s Nikolom, vám potvrdia, že na Nemca často spomínal a veľakrát prejavil prianie, sa ešte raz v živote s ním stretnúť.

Tak to rozprával v kolibe nad Holjatýnom pastier.

Iste, vravel to, poznajúc už výsledok Šuhajovho života, no ten príbeh nie je o nič menej poučný, než príbehy o Achillovi, Siegfriedovi, Macbethovi a Oleksovi Dovbušovi, či ako sa volali všetci tí, čo boli ukrátení osudom. Lebo ak už nechceme hovoriť o pojme tak odťažitom, ako je nesmrteľnosť, po nezraniteľnosti túžime všetci. No čert si vždy nájde

dáku skulinu, kade prenikne aj k človeku ohradenému prorocťvom a vierou a rozborí a rozmetá ich tak, že z nich nezostane kameň na kameni.

KOLOČAVA

Z jednej strany úzkeho údolia Strimba, s večne začadeným vrcholom, Stremenoš, Tisová, Dervajka a Horb, z druhej Bojarinský, Kvasný vrch, Krásna a Ruža. Lebo tu sú len hory. Ich bridlicové a drobové vrstvy boli zhúžvané ako kus nepotrebného papiera, skrútené, sprehýbané, zhnetené a vytlačené k oblakom. Hory, kopce a hory. Sú prervané stržami, roklinami, údoliami nie širšími než na rozpätie vojenského štvorstupu, tisícimi prameňmi a desiatkami vodných tokov, čo špliechajú po balvanoch prahov a v zelených priehlbniach majú prie-

zračnosť drahokamov.

Tu zápolí o svoju dráhu Koločavka. Tam, kde pod drobivými skalami beží, aby splynula s Terebl'ou (už len beží, neskáče a nevál'a sa premetmi), ťažiac zo starého víťazstva, ktorým vydobyla koryto a údolie široké najmenej sto krokov, leží Koločava.

Pod drobivou skalou beží rieka, pod stráňou oproti cesta. A medzi nimi je obec – dedina taká dlhá, že sa nemožno diviť, keď neznalého pocestného idúceho údolím okolo chyží a domkov so židovskými krámkami, a potom zas pozdĺž lúk a záhrad, a opäť okolo radu chyží, pochytí podľa jeho náтуры zúrivosť či tupá odovzdanosť, lebo po hodine, po troch i štyroch hodinách chôdze stále dostáva odpoveď, že je v Koločave, v Koločave Negrovci, v Koločave Horbe a v Koločave Lazoch.

Meno Nikolu Šuhaja je však úzko späté s Koločavou Lazy a len o tej bude reč.

Je najvýstavnejšou a má gréckokatolícky kostol. Cesta tu stráca svoje meno, a obohnaná z oboch strán plotom a vysypaná riečnymi kamienkami, čo tak pekne chrapčia pod nohami ľudí i kráv, stáva sa ulicou. Plot, tu žrdkový, tu latkový, tu pletený z

(prah - skalnatá prekážka v rieke, cez ktorú prepadá voda)

lieskového prútia, je opatrený bránkami a prelezmi, čiže nižšími miestami, ktoré môže po dvoch lavičkách, pristavených kameňoch, či len tak prešplhať človek či preskočiť pes, nie však dobytok. Za plotom sú dvorce chyží, a medzi nimi a riekou Koločavkou záhrady. Tie v lete dávajú Koločave farbu, čo je zelená, červená a žltá, lebo záhony zemiakov a konope sú zelené, pnúci sa bôb rozkvitá krvavými kropajami, a stovky slnečníc, zrejúcich na okrajoch záhonov na pôstny olej, svietia zlatom. A žlté sú v pozdnom lete aj kvety rudbekií, čo na vysokých stonkách v trsoch prečnievajú ploty a objímajú všetky kríže na rázcestiach, podivne masívne kríže s dvoma brvnami a barbarským Ježišom.

Tu žijú rusínski pastieri a drevorubači, židovskí remeselníci a obchodníci – chudobní Židia a zámožní Židia, chudobní Rusíni a ešte chudobnejší Rusíni.

Pravda, gréckokatolícky kresťan by pri petropavlovskom pôste za nič na svete nepožil mliečne jedlo, a Žid by radšej zhynul, než by sa napil vína, ktorého sa dotkol gój, ale za stáročia si už na svoje podivnosti zvykli, náboženská nenávisť je im cudzia, a ak sa vysmieva Rusín Židovi, že neje slaninu, pri obede sedí s klobúkom na hlave a v piatok večer

daromne páli drahé sviečky, smeje sa mu vo všetkej добрote. A ak opovrhne Žid Rusínom, že sa modlí k ohavne popravenému človeku, a ženskú (povážte – ženskú!) stojacu na polmesiaci pokladá za pánaboha, opovrhne ním len abstraktne. Vidia si do svojich rituálnych záhad a náboženských čiar rovnako dobre ako do svojich kuchýň a izieb. Ak ráno príde gazda k židovskému remeselníkovi, ktorý sa práve zhovára so svojím Pánombohom, majster pokojne nechá na pleciach pruhovaný talit, na čele kocku tefilinu a na ľavej ruke svoje remienky, popraje si so susedom dobré ráno a dôkladne s ním dojedná cenu za okovanie voza, za prístipok na opánky či za zasklenie okna – Večný sa nenáhli a počká. Svojimi životmi sú na seba odkázaní, navštevujú sa, sú si navzájom dlžní trochu kukuričnej múky či zopár vajec, sú si dlžní za krmivo, za pota-hy, za prácu i hotovosť. Iste – vo všedný deň. Ale chráňte sa medzi nich hodiť myšlienku! Tu sa ihneď zjavia dvojaké mozgy a dvojaký nervový systém a dvaja Bohovia šľahnú proti sebe bleskami.

(tefilin - puzdierko s odsekmi zo Starého zákona)

(opánky - druh ľahkej koženej obuvi podobnej krpcom, sťahovanej cez priehlavok remienkami)

Týka sa to však len Židov chudobných, remeselníkov, povozníkov, drobných handliarov, alebo ľudí, čo žijú nevedno z čoho. Pokiaľ ide o Židov bohatých, o Abrama Beera a Herša Wolfa (Herša Lejba Wolfa treba vynechať), nenávidia ich Rusíni i Židia rovnako. No ak je nenávisť Rusínov voči nim úmerná ich ostatným nechutiám, vyostrila sa u Židov v nevraživosť s hrotom závesti.

Obilie tu nerastie, lebo tieň hôr ustupuje zrána len pomaly a jari prichádzajú neskoro, a okrem záhrad pri chyžiach sú tu už len lesy a pasienky. Ale žiť sa dalo. Na jar chlapi zhodili huňaté ovčie kožuchy, vzali na plecيا sekery a schádzajúc súčasne so snehom z hôr dolu do údolia, kráčali chodníkmi ešte zamrznutých lesných zákutí, zatiaľ čo čepele na ich pleciach sa blyšťali plným slnkom. Šli do Koločavy ku keronovi, partákovi, ktorý ich odviezol do Haliče, Sedmohradu, Bosny alebo Hercegoviny na lesné práce. Iste, často im ušiel s peniazmi a už ho nikdy nevideli, vždy čachroval s podnikateľom, okrádal ich na mzde, na cestovnom, pri nákupe potravín, a často mu za to rozbili hubu, no predsa len bolo možné vrátiť sa v júni domov s opaskom, v ktorom šušťali dvadsaťkoruny. A zatiaľ čo chlapi boli vo svete, zohnali ženy na májom rozkvitnutú

lúku svoje ovečky, usporiadali tam slávnosť miešania, bača so znalcami odhadol, koľko asi dá každá ovca za leto geliet mlieka, a veľké stádo odvie-dol ďaleko do hôr. Potom zahnali na poloniny aj dobytok, okopávali záhrady a čakali na mužov. Tí sa vrátili začiatkom júla. Keď pokosili lúky, teda aspoň tie na nižších svahoch, kde je už tráva zrelá, prehodili cez plecia miesto sekier kosy, odišli do uhorskej roviny pracovať za každý desiaty snop, a po žatve sa vracali v sprievode maďarského paholka, ktorý im až pred dvere chyží doviezol vrecia pšenice a zlaté kukuričné zrno. Nezaháľalo sa ani na jeseň a v zime. Pracovalo sa na pílach, rúbalo sa v lesoch, svišťalo sa s plťami po Terebli dolu do Tisy a odtiaľ do Uhier. Bolo čo jesť. Zostalo i na tabak, pálenku, ženským na červené šatky a čierne zástery, na sklenené korále okolo krku a hodváb na rukavice – mal sa dobre i Žid.

Len potom prišla vojna. Aby ju Boh zatratil!

Chlapi už nemali na pleciach sekery ani kosy, ale pušky. Ženy zostali samy. Tak bolo vždy, ale aká toto bola samota? Dni mohli byť jasné, a predsa vyzerali, akoby nad údolím stále plávali popolavé,

(slávnosť miešania - slávnosť prvého vyhánania na pašu)

ťažké mračná, čo nedali zhlboka si vydýchnuť. O mužoch nebolo správ – veď ktorý z nich vie písať? – a keď v kostole, pred zázračnou ikonou Panny Márie, prosili za mužovo zdravie, nikdy nevedeli, či sa už nemodlia za život niekoho, z koho už v zemi zostala len kostra. Mesiace a roky. A potom jedného dňa prišiel zo Sineviru starý úradný posol Šemet a priniesol a preslabikoval lístok, na ktorom medzi natlačenými riadkami bolo vpísané meno Ivanyš Andrej a ešte dáke slová o vlasti a poli cti, a to znamenalo, že muž je mŕtvy a že sa už nikdy nevráti.

Ale, kristepane, bolo to vždy lepšie, než keď prišiel domov bezruký, beznohý či slepý. To len ako by do chyže pribudlo o jedno dieťa naviac. Aj tak sa ich chúlilo za komínom chlebovej pece až príliš, a ak zliezali, tak len preto, aby pišťali a naťahovali ruky po kuse kukuričného chleba. Len kde ho nabrať? Výťažok záhrady stačí tak do vianoc, a vrecia s kukuricou a pšenickou už nevozil pred vráta chyže nikto. A v sprievode četníkov prichádzali páni od úradov, zháňali z polonín dobytok a brali im tak posledné, čo mali, mlieko a syr, a platili papiermi, za ktoré nebolo čo kúpiť. Bol hlad. Detom zdureli bruchá a matky nemali v ňadrách mlieka

pre novorodeňatá, jediná pamiatku na dovolenku mužov. Bol hlad, že sa chcelo kričať a zabíjať.

Až kráľ zvíťazí, odmení sa svojim národom za všetky utrpenia, hlásali z kancľ'ov gréckokatolícki farári, a ony sa modlili za uhorského kráľa, nie aby zvíťazil, ale aby zvíťazil už skoro. No kráľ bol porazený. Cár vás vyslobodí, šepkali pravoslávni popi, dá vám mier a slobodu. Ach, aby vám huby uschli! Každý nosí slobodu, no žiaden hrst' kukurice. A každý mier – až zvíťazí. Modlili sa za cára predsa, no cár bol tiež porazený. Prišli honvédi, vešali a odvliekali ľudí. Spoliehali potom už len na vyššiu moc a chodili k čarodejniciam. Na ich radu zúrivo zhánali obrázky z novín a pohľadnice s panovníkmi, čarodejnice nad všetkými tými kráľmi, cármí a cisármi odriekali nezrozumiteľné kliatby, prepichovali im hlavy a srdcia špendlíkmi, a ony ich doma vešali do komínov údiť. Pravda, Františka Jozefa spojenými silami umorili, ale čo to bolo platné? Proti toľkým pánom a toľkým nečistým silám, čo im pomáhali, boli slabé i čarodejnice. Ženy prestali veriť vo všetko a nespoliehali sa už na nič.

V takýchto dobách vyrastali v minulosti veľkí lúpežníci. Čierni chlapci. Spravodliví mstitelia. Láska k chudobným, nemilosrdní k pánom. V minu-

losti, no nie už dnes. Ach áno, mávali päťami proti notárskemu úradu, čo im odvádzať kravy a okrádal ich o prídely, kričievali v krčme Abrama Beera pri rozdeľovaní potravín a vyhrážali sa: „Počkajte, až sa vrátia chlapi!“, ale ani tomu už neverili. Chlapi boli zbabelí. Prečo ich nebránili, keď im brali posledné, prečo nevzali sekery a nešli zabíjať, keď hladom vraždili ich deti? Dali sa odviecť na vojnu ako stádo dobytky, krčili sa, poslúchali, báli sa prehliadok, a keď prišli na dovolenku, váľali sa na posteliach a nemohli sa dojesť lenivosti a šťastia, že po nich nikto nestrieľa, a chvastali sa svojimi hrdinskými činmi.

Či predsa bol aspoň jeden, čo nebol ochotný všetky tie hrôzy znášať mlčky?

Nikola Šuhaj sa vrátil.

Ušiel z vojny. Domov, do svojich hôr – lebo tie jediné stoja za to, aby sa po nich cnelo.

Koločava! Koločava!

Aké sladké meno a ako chutí na jazyku!

Stál na nočnej ceste a sal mliečnu vôňu Koločavy. Tma bola tvrdá ako kamenie a v nej pár okienok blýskalo žlté ako lístky kýzu v uhlí. Do ticha

(kýz - rudný nerast kovového vzhľadu)

znali duté údery drier mlynskej stupy, čo stĺka vlnenú tkaninu z domácich stavov a ktorú počuť len v noci. Tmou prešlo dievčatko nesúce z chyže do chyže na veľkej lopate žeravé uhlie. Malo osvietennú len tvár a hrud', ostatné telo nebolo vidno.

Koločava! Koločava!

Bolo s podivom, ako to všetko bol on sám – ten vzduch, čo nasával a vydychoval, tma so zlatými lístkami, ktorej bol súčasťou, i svietiace dievčatko, čo sa zjavilo len na chvíľu. Aj tupé údery mlynskej stupy vychádzali z jeho prs.

Šiel domov. Do chyže svojho otca Petra Šuhaja, stojacej asi hodinu cesty za zomknutou dedinou, tam, kde sa okolo Koločavky ide k lesom Suchara a už blízko nich. Zaťukal na okno. Na skle sa objavila matkina tvár. Čo tu chce Nikola? Vyšla.

Stála v košeli na zápraží proti nemu, obaja sa máličko usmievali a hľadeli na seba. Na účel príchodu sa nebolo treba pýtať, puška na pleci vyjaviť všetko.

„Otec je v poli?“

Nie, bol doma. Šrapnel mu prerazil nohu a aj v ruke zostalo zopár guliek. Teraz ho poslali domov na dovolenku – kým zase pôjde.

„Deťom nevravte nič, mamo!“

Lebo Nikolova matka ešte rodila. V izbici spalo šesť detí a z povaly na reťaziach visel nad matkino lôžko vydlabaný lesný špalok, v ktorom sa kolísalo nemluvňa.

„Kam v noci chodí Dračovie Eržika pásť kone?“

„Na Potok,“ odvetila.

Na zápraží sa vo vojenských nohaviciach zjavil otec. Podali si so synom ruky.

„Dal si sa k financom?“ povedal, mieniac tým zelené kádre, a hlavou mu prešla myšlienka, že to isto nie je zo všetkého najhoršie.

V chyži sa predsa len našiel kúsok tvrdého kukuričného chleba a matka mu s povzdychom nasykala do vojenskej torby z posledných zemiakov.

Nikola sa šiel vyspať do oborohu pri lese.

A potom tri noci čakal na Eržiku.

Na vtáčka Eržiku. Na rybku Eržiku. Na Eržiku, čo je ružová a čierna a vonia višňovým drevom.

Na Eržiku, za ktorou sa človek musí vydať, aj keby žila za siedmimi horami a sedmorým morom.

Od večera sa skrýval v papradí na okraji lesa a čakal. Dočkal sa, videl ju, no neprišla na Potok sama. Pásla s ňou Kalyna Chemčuková, Hafa Subotová a

(oboroh - karpatský senník tvorený štyrmi kolmi a strechou)

akýsi výrastok, v ktorom neskôr spoznal Ivana Zjatyňkova. Pastieri si prostred polianky rozložili oheň, privliekli dve klády, jednu priložili k plameňu a na druhú si sadli. Čo tu chce Ivan? Malé huculské kone sa pásli, sklánajúc nízke krky a dlhé štice, a ak zašli blízko k lesu a zachytili Nikolov pach, zdvihli hlavy, rozšírenými nozdrami sali a erdžali. Tí od ohňa sa po nich ohliadali, asi sa bojac, že vetria medveďa, no kone sa ináč chovali pokojne.

Prečo toho výrastka ešte neodviedli, myslel si Nikola a chytal ho hnev, je len o rok mladší než ja a sedemnásť už mal?! A zamračene hľadel tmou do okruhu ohňa. Ak sa Eržiky dotkne, dobre si zamieirim a zastrelím jej ho rovno pri tvári. Tou predstavou sa mu vzrušilo srdce.

No Ivan si všímal Kalynu a o chvíľu zašli kamsi do tmy, pokrikom na kone nikoho neoklamúc.

Nikola leží na bruchu a pozoruje obe dievčatá. Chcelo by sa mu vyskočiť, preletieť tých sto krokov, čo ich rozdeľujú, hnať sa za podesenými dievčatami, chytiť tú, čo je jeho, zovrieť ju a nepustiť. No hlavu tisne do studeného papradia a bradu až na prsia. Nie! Nemôže sa Hafe Subotovej vydať na milosť a nemilosť! Čakanie sa mu stáva bolesťou. Ožiarená tvár Eržiky, každé otočenie jej tela a pre-

loženie bosých nôh ho robí smutným. A predsa, čo by ešte pred pár týždňami dal za tento pohľad k nočnému ohňu!

Nepríde medveď? To by bolo krásne. Zložil by ho krok od nej a ona by ani netušila, kto ju zachránil. Lež medveď nepríde.

Nepôjde Eržika do lesa na raždie? Až sa zachvel pri tej predstave a s podivnou jasnosťou ucítil vôňu višňového dreva. No Eržika do lesa na drevo nejde. Oheň je zdosť zásobený, pomaly na ňom horí kláda a tá bude tlieť a uhoľnieť ešte cez zajtra.

S pastiermi koní prebdel noc aj potom, čo sa všetci zabalili do vriec, ľahli si do spálenej trávy a podriemali, bosé nohy majúť otočené k ohnisku.

A prebdel s nimi ešte jednu noc.

Tretieho večera šiel za Eržikou až hlboko do dediny, aby ju zastihol prv, než sa spojí s ostatnými.

V súmraku večera ju zbadal na ceste. Išla na koni, sediac po žensky, bosú nohu položenú až na konský krk, päť radov žltých a červených koráľov na krku a pod sebou miesto sedla pestrú látku. Bola odetá do tuhej konopnej košele a zástery s prešívaným pásom, viackrát ovinutým okolo tela. Mala šesťnásť rokov, v čiernych vlasoch zapletených zo pár margarét a bola krásna. Za ňou šiel druhý kôň.

V šere jej zastal cestu.

„Jaj! ... Či som sa zľakla. To si ty, Nikolka?“

Vyskočil na druhého koňa, stisol zviera kolenami a celá jeho bytosť sa vzopäla a rozbúrila krvou.

Potom, keď držiak sa za ruky stáli na kraji lesa, Nikola povedal:

„Zostanem tu, Eržika!“

„Zostaň, Nikolka!“ A jej oči, podobajúce sa čiernym hlbínám, zostali ešte hlbšie.

Na koňoch sa sem blížili Kalyna, Hafa a Ivan.

„Eržika! ... Eržika!“ volali, prikladajúc si dlane k ústam.

Od tých čias sa Nikola Šuhaj skrýval v lesoch a na poloninách.

Ak sa človek vie vyhnúť začarovaným miestam v pralese, kde v skalách či v čiernych močiaroch konajú svoje nekalosti nečistí duchovia a zlomyseľné rusalky, je tu bezpečne ako už nikde na svete. Prales nezradí. Sú tu priervy, strže a rokliny, široké plochy vývratov, z ktorých práchnivejúcich kmeňov sa ženú k slnku húštiny, ktorými neprenikne ani jelen. Tu chcú nájsť Nikolu? Uletel mi z hrste vtáčik, ľudia, chyt' te mi ho! Pralesy voňajú tichom a tlením. A táto vôňa, čo mu v živote vždy znamenala pocit bezpečia, ho ešte nikdy neoklamala.

Spával v opustených kolibách alebo na horských lúkach v oborohoch.

Oboroh je architektonický tvar dávajúci ráz Verchovine – ako komín továrni, gotická veža stredovekému mestu alebo minaret Východu. Sú to štyri stĺpky, vztýčené v rohoch štvorca, a na ne je posadená drevená strieška, ktorá sa dá kolíkmi posunovať hore a dolu podľa toho, ako sa pod ňou dvíha či klesá hranol sena, čo sa sem ukladá. A medzi strieškou a senom je dosť miesta na dobrý nocľah, teplejší a bezpečnejší než lôžko zajačice vo vrbici. Nuž, nech prehľadajú desaťtisíc oborohov na horských lúkach Verchoviny!

Tu žil Nikola Šuhaj. Nebolo pastiera, čo by mu odoprel mlieka na uvarenie kukuričnej kaše, alebo valacha, čo by mu v kolibe nedal žinčice. Do zimovky 'Na potoku' mu otec nosil chlieb a Eržika preňho doma ukrádala kukuričnej múky, lebo Dračovci boli zámožní. A ak na nich čakal v lese, búchal sekerou o kmeň stromu, aby poznali, kde sa ukrýva. Čo Nikolovi záležalo, že ho prenasledujú žandári? Smial sa, keď mu to v kolibách rozprávali

(zimovka - zimný salaš na poloninách, kde dobytok zostáva v stajniach-zimovkách aj cez zimu)

pastieri, i keď mu to s ustrašenými očami (aké boli krásne!) opakovala Eržika. Len nech ho naháňajú! A ak chcú strieľať, uvidí sa, kto okúsi olovo.

V Koločave slúžil žandársky strážmajster Lenard Béla, a ten po Nikolovi pásol ako po škodnej. Mal ctižiadosť odovzdať tohto zbeha kráľovi a dlhoval to i cti svojho klobúka s kohútím perím. Šuhaj bol v jeho okrese prvým zbehom a mohol sa iným stať zlým príkladom.

Prehliadky v Šuhajovej chyži boli neúspešné. Šuhajovým deťom daromne rozdal kornút cukríkov.

A volať Petra Šuhaja znova na stanicu bolo beznádejné. Biť vojaka z frontu sa bál a možno práve preto od neho len počul: Neviem, nevidel som, nepočul som, naozaj nič neviem. O Eržike nemal zdaní, lebo pôvab jej tajomstva ju naučil mlčať. Zato hovorili pastieri z polonín 'Na potoku', z Ruže a Krásnej, z Ďord'avy, Bojarinského i zo Zapodrin, a on im sľúbil i pohrozil zároveň. Ak mu privedú Nikolu, dostanú na pálenku. Ak nie, pôjdu hneď k odvodu a na front.

Lenard Béla sa v tom čase podobal lovcovi naháňajúcemu rysa. Celé dni bol v horách, skúmal stopy na bahnitých miestach, prezeral opustené koliby, a s ďalekohľadom vysedával na vrškoch, od-

kiaľ je dod'aleka vidieť. Z večernej čakanej sa nikdy nevracal bez nádeje na ďalší deň a v noci sa mu o Šuhajovi snívalo. Až ho raz uvidel – na Krásnej, kráčajúceho naprieč poloninou, nie na viac než na tristo krokov. Kto pozná vzrušenie poľovníka – napoly zľaknutie, napoly šťastie a ľahký závan hrôzy zo smrti – keď prvýkrát na dostrel uzrie zver, čo už tak dlho stopuje?

Nadísť Šuhajovi lesom bolo už neskoro. Tak za ním Lenard, mieriac mu na nohy, poslal z karabíny pozdrav. Šuhaj sa otočil, skôr zvedavo než vyľakane, nechal na seba, poskytnúc strelcovi plný terč, vypáliť ešte raz, a potom sa dal rýchlo k lesu, nasledovaný nezmyselnou zúrivou paľbou bledého lovca.

Aká hanba! Také čosi robí poľovníka veľmi nešťastným, spôsobuje mu nepokojné noci, núti ho prezerat' mušku na puške i patróny, strelbou do terča sa presviedčať o zdraví ruky i oka, byť v pokušení veriť čarám, o príhode mlčať a zhrýzať sa tajnými prísahami.

Prenasledovanie Šuhaja sa stalo Lenardovi vášňou. Jedného daždivého týždňa zo správ pastierov usúdil, že sa Šuhaj ukrýva v prázdnej kolibe 'Na potoku'. Prestrojil sa za ženu. Obliekol si konopnú

košeľu so zásterou, na biele onuce si remienkami pripol opánky, na hlavu si uviazal červenú šatku a na krk navliekol šnúry sklenených perál. Vydal sa do lesov. Cez plece mal prehodené dvojité vrečko, akoby do hôr niesol ovciam soľ alebo pastierom kukuričnú múku. Obecný sluha šiel lesom za ním.

Nikola ženu zďaleka pozoroval. Keď videl, že mieri priamo ku kolibe, a že je vzdialená už len sto krokov, vyšiel s puškou:

„Stoj, lebo strelím!“

No žena šla ďalej, mávajúc len rukou, akoby vravela: Eh, človeče, nerob hlúposti, chcem sa ťa len čosi spýtať.

Došla k nemu, vytrhla z vrečka revolver, udrela ho ním do nosnej kosti, skočila mu na krk, vytrhla mu pušku a jej pažbou ho udrela do hlavy. Z lesa vybehol sluha a skopali a zbili Šuhaja tak, že im zostal pod rukami. Zmámeného a v putách ho potom viedli do Koločavy. Lenard, ktorý v lese nechal uzlík so žandárskou uniformou, sa teraz do nej prezliekol, a kráčajúc dedinou za Šuhajom, mal v tvári odlesk hrdého vnútorného úsmevu, ktorý je u poľovníkov výrazom dokonalého šťastia.

Ďalší deň šiel závodčí so Šuhajom do Chustu a vlakom ho odviezol do Balašagyarmatu.

Balašagyarmat?

Uhorský kráľ mal vtedy pramálo zmyslu pre hrdinské činy ctižiadostivých strážmajstov a vojakov potreboval inde, než pred divíznymi súdmi a v garnizónnych väzeniach – na to bolo času dosť po vojne, ak pravda, v nádeji na milosť, zatiaľ svoje zločiny neodčinia hrdinskou smrťou. Z pochodovej stotiny ušiel Šuhaj znova, s novou zbraňou a novým strelivom. Nebolo sa treba rozhodovať – tak ako neotáľa mladý vlk, čo sa utrhol z reťaze, a s natiahnutým chvostom a ňucháčom beží tam, kam ho ženie pud. Do hôr! K Eržike!

Tak v pralesoch, stržiach a na poloninách medzi horami Ťapesom, Kamjonkou, Stiňakom, Strimbou, Krásnou a Bojarinským stará honba na vlka začala znova, len na širšom území, vedená s väčšími silami a vášnivejšia než prv.

Strážmajster Lenard dostal z Volového posily. Lenže v hlavnej pasci v Sucharskom lese, v temnom, začarovanom mieste, ktorému sa ľudia vyhýbajú, nezostala škodná, ale jeden z lovcov.

„Nestrieľajte! zvolal Nikola, keď proti sebe zbadal žandárske chocholy.

No oni vystrelili.

Teda aj on.

V čiernom močiari zostal ležať mladý žandársky závodčí. Mal čisto prestrelenú hlavu.

Vtedy sa Nikola stával Nikolom Šuhajom.

V širom kraji od Ťapesu po Stiňak a od Kamjonky po chustskú rovinu nebolo chyže, kde by mu odopreli prístrešie alebo lyžicu kukuričnej kaše. On jediný sa dokázal vzoprieť biede. Nikola! Hrdina Nikola! Len on mal pravdu, všetci ostatní klamali. A dokiaľ každý, kto má zdravé päste, nepôjde za ním do hôr, a dokiaľ nebudú pobití všetci tí žandári, notári, lesníci a bohatí Židia, konca nebude.

Utekaj, Nikola! Bi, strieľaj, zabíjaj, za seba i za nás! A ak zahynieš, len jedenkrát ťa matka zrodila, len jedenkrát umrieš.

Nastal mier.

Lež, kristepane, čo to bol za mier? Za toto sa tak úpenlivo modlili pred ikonou?

Ľudí posadol nejaký diabol. Alebo sa možno kde-si objavila nová kométa. Ale možno, že ešte neprestala pôsobiť sila tej starej. Lebo tak veľkých hriechov nebolo a nemohlo byť ani medzi mocnými, ani medzi malými, aby Boh nemal všetkých tých strastí dosť. Teraz, keď sa zase malo chodiť do roviny za Tisou po zlaté zrno kukurice na token a po

vrecia pšenice na biely chlieb, keď sa zase malo chodiť do hôr a s plťami dolu po Terebli s vetrom o závod, chlapi akoby ešte stále nedostali rozum.

Čo ony vedeli, čo sa deje vo svete, keď farár i starosta Herš Wolf klamali každý čosi iné?

Ale jedného dňa, koncom októbra, keď už Koločava ležala pod snehom, začínali sa chlapi trúsiť domov. Niektorí so zbraňami, iní bez nich, no všetci zarastení, zavšivení a zlostní. Tiež si mier predstavovali ináč. A rozhodne nečakali, že prvým pocitom ich žien bude zdesenie, že na ten súdok kapusty a hrstku zemiakov, čo zobrali zo záhrad, pribudne len ďalší gágor. Chlapi akoby až teraz videli, nad čím o dovolenkách lenivo zatvárali oči – chliev pustý, oboroh prázdny, doma nič. Nič, ani štipky soli, ani za hrst' múky, len trocha zemiakov a kapusty, čo nevystačia ani do Vianoc. Teraz sa to týkalo aj ich. Začali sa húfovať.

A do toho podráždenia priniesol ktosi správu, že obecný notár začachroval agentovi z Chustu zásielku topánok, a ten ich za maximálne ceny predal obyvateľstvu. Už si zvykol. Zabudol, že doma sú

(tokan - kukuričná kaša)

vojaci, ktorých ešte neopustil spoločný duch frontov a potreba konať.

Zvest' medzi vojakov padla ako nepriateľský granát. Večer sa zbehli k Vasylovi Derbakovi. Bola ich plná chyža. Kričali. „Okrádať nás? Oni? Ó nie! My sme boli vo vojne! My sme skapíňali v zákopoch! A oni štyri roky nerobili nič iné, len kradli! Ukážeme im, že sme teraz doma my!“ Zosadili starostu Herša Wolfa a zvolili nového – Vasyla Derbaka. A zvolili si vojenského veliteľa – šikovateľa Juraja Lugoša. Zajtra ráno sa zídu a každý privedie, koho bude môcť. Notár Molnár je prvý lotor! Herš Wolf druhý! A Abram Beer tretí!

Nasledujúceho rána prišli. Veľa sekier, veľa vojenských bodákov, veľa revolverov, čosi pušiek a poddôstojníckych šablí. Zarastení vojaci v otrhaných uniformách, schádzajúci sa voľným krokom oddielov idúcich do zákopov, i dengľaví výrastkovia, nedočkaví vidieť, čo im ukážu starší. Ženy na ceste sa kopili do úzkostlivých hlúčkov. Teraz, tesne pred činom, ich zrazu opúšťala odvaha – ako nevesty boiace sa radosti, na ktorú čakali tak dlho. Nestane sa nič? Velil Jura Lugoš, opášaný dlhou šikovateľskou šablou. „Na pochod!“ Do Koločavy Horbu! A na notára Molnára!

Ale kým došli ku kamennému domku notára, museli najprv prejsť okolo žandárskej stanice. Na ňu teda! Vrazili tam, nerozčuľujúc sa príliš a bez veľkého hluku, ako sa sluší na vojakov. Stanica však bola prázdna. Strážmajster Lenard o včerajšej schôdzi u Vasyla Derbaka vedel a ráno, keď mu doniesli, že sa v Lazoch zhromažďujú ozbrojenci, s celým mužstvom ušiel. Na stanici zostala len jediná puška, ktorú si vzali. Dali sa rozbíjať zariadenie. Pokojne a účelnými údermi dobrých pracovníkov. Ženy vonku vzrušoval praskot triešteného nábytku, zvnútra vyraňaných okenných rámov, rinčanie skla a remeselne vážne tváre mužov, ktorých takto videli po prvý raz. Takto to teda vyzerá!? Chlapi, prečo do svojho diela nedáte viacej vášne?

V prízemnom domku notára Molnára sa behalo ako pri požiari. O vzbure sa tu dozvedeli, až keď už zástup vybíjal žandársku stanicu. Notár si navliekol úzke biele spodky z ovčej vlny a kabát svojho kočiša, notárka sa strojila do konopnej košele a ovčieho kužucha a plačúca slúžka jej opletala okolo onucí remienky opánok. Deti zabalili do huní a snehom cez záhrady a ľadovou vodou Koločavky bežali do lesa na druhom brehu.

Vojaci našli notársku kanceláriu prázdnu. Padla im tu do oka veľká oceľová pokladnica. Peniaze! Musí v nej byť veľa peňazí! Notár vypláca vojenskú podporu všetkým trom Koločavám! Rozmáchli sa proti pokladni drevorubačskými sekerami, ale ich ostria od oceľových stien len odskočili. Bili do nej tupými koncami, ale odpadával len lak a hrany sekier v kovových doskách nechávali len jamky. Jedni odstrkovali druhých, počkaj, nevieš to, bieda ťa pobi, daj sem! Svoju silu chcel skúsiť každý. To by v tom bol čert! No nešlo to. Vypáčiť! Prineste nejakú hrubú železnú tyč!

Medzitým bol rozbíjaný notárov byt. Ale to už nebolo chladné vojenské ničenie, lebo tu zasiahli ženy. Tým vyskočili na tvárach červené škvrny a dušu mali až kdesi v krku. Okamih stáli, súc ohromené nikdy nevídanou nádherou. „Pre toto?!“ zjačala náhle Jevka Vorobcová a kopla do stolčeka s vázičkami a porcelánovými figúrkami. Stolík sa prevrátil a vázičky a figúrky zazvonili. Ženy potrebovali len príklad, a podobné už známym milenkám, vložili do svojho diela viac vášne než tí, od ktorých sa učili. Vrhli sa na zariadenie. Na čalúnené stoličky a pohovky, na skrine s vloženými zrkadlami, na pokrývky a kvetinové stolíky, na všetko to, čo bolo

z ich peňazí, z ich slz a krvi, kvôli čomu sa štyri roky nemohli najesť a prečo museli umierať ich malé deti. Roztrieštli zrkadlo a v skrinách sklá, v kuchyni strhli policu s riadom, rozbili nábytok, a chraptivo na seba kričiac, bez toho, aby jedna druhú počúvali, vzrušovali sa každými šatami a každým hodvábnym kombiné, ktoré trhali a hádzali oknami na hlavy tých, čo sa sem nedostali. Rozrezali periny, a zdravené jasotom tých vonku, vysýpali perie do októbrového vetra. Piano? Eh, toto je ten cimbal, z ktorého vychádzali tie pesničky, čo občas slýchali idúc okolo! Podrazili mu nohy, vec zajačala a ony ju rozdupali.

Dielo v byte už bolo dokonané, kým v kancelárii sa vojaci ešte stále morili s pokladnicou. Ležala na zemi, zbavená lakového náteru a so stovkami jamiek po hranách drevorubačských sekier. Ku kováčovi s ňou a roztaviť vo vyhni?! Do ohňa nie, sú v nej papierové peniaze! Konečne privliekli koly, pokladňu naložili na sane a niekoľko mužov ju odviezlo pred chyžu nového starostu Vasyla Derbaka. Zhodili ju tam na kraji cesty do snehu.

Bolo už hodne po poludní, keď šikovateľ Lugoš viedol svoj voj späť do Koločavy Lazov. Ženám planuli oči ako po milostnom objatí a nervy sa im

chveli po diele, v ktorom príliš mrhali silami. Teraz sa išlo na starostu Wolfa. Na Herša Wolfa, pred ktorého krámom v dlhej reťazi vystáli celé dni, a keď už mal dôjsť rad na nich, dozvedali sa, že už žiadna kukurica nie je – lebo Wolf dával prídely len tým, čo mu mohli nosiť kurence a vajcia, lebo celé debne potravín posielal príbuzným do Volo-vého a Budapešti, a kukuricu, určenú pre nich, sypal svojim sliepкам a na sadlo ňou vykrmoval husy. Krám starostu Herša Wolfa vydrancovali a vybili jeho byt. Aj on s rodinou ušiel. V skladišti našli veľa kukurice, v kráme niekoľko plechoviek zemiakového sirupu, trochu cigorky a nejaké látky, v komore veľa husieho sadla, múky a vajec. Rozdeľovalo sa to s veľkým hlukom len tak náhodne a námatkovo, zbehli sa deti a tovar si roznášali po dedine, behajúc v snehu s plachetkami medzi chýžami a krámom. Chlapi našli v pivnici súdok vína a za drevom v kôlni dva demižóny liehu. Vypili to ani nie z vášne či radosti, len z vojenského smädu.

A teraz sa išlo na Beera. Na Abrama Beera, ktorý mal vždy niečo v tajných zásobách, ktorý však predal len za krv – jemu odnosili všetko svoje konopné plátno, vlnenú priadzu, ovčie kožuchy, jahňatá a sliepky, ktorému za vrecko kukuričnej múky bra-

li na zimu jeho kravy do svojich stajní a na svoje seno, ktorého sa nedostávalo, lebo ho kradol pre vojsko aj notár. Týmito spomienkami sa ochablé nervy žien zase napínali ako husľové struny a cievy sa naplňali novým návalom krvi. Odrazu sa im chcelo letieť. Chveli sa nedočkavosťou a nenávisťou sa obracali na chlapov kráčajúcich cestou pokojným krokom ľahostajných býkov.

Aj on ušiel a aj jeho byt bol rozbitý a perie z perín rozsypané do vetra, len už bez vášne a narýchlo, že to muselo byť, lebo viac než ničenie ich teraz zaujímali zásoby múky, bôbu, koží a látok. Pri rozdeľovaní bolo veľa hluku a hádok, ktoré veliteľ Lugoš, navyklý na podobné výjavy pri vojenských polných kuchyniach, krotil šikovatelským krikom, odstrkováním, ba aj údermi. Potom sa išlo na Jozefa Beera, Mordechaja Wolfa, Kalmána Lejboviča a Chaima Beera. Rozoberanie ich malých krámkov išlo pokojne a bez hluku, majitelia úctivo stáli pred vývesnými štítmí, už čakajúc, a ich tváre zďostač vyjadrovali hrôzu pred mocou ľudu, ale neboli až tak neznesiteľne zúfalé, aby sa pri pohľade na ne chcelo na vyčíňanie zabudnúť. No boli ušetrené aspoň ich byty. Ostatne, nebolo ani veľa čo odnášať, a že nebolo nič skryté, o tom sa presvedčili.

Osemdesiatjedenročného Herša Lejba Wolfa, páleníka a v Koločave najväčšieho vlastníka pozemkov, Večný konečne vyslyšal. Nebolo ani možné, aby On, ktorý sa nestará o iné, než o veci svojich Židov, prepočul od rána toľko modlitieb, čo vyriekame v čase nebezpečia, a toľké volania: „Bože všetkých Židov, vyslyš ma!“ Pán mu poradil a povedal: „Vyjdi svojim nepriateľom v ústrety a pohosti tých, čo ti chcú činiť zle!“ Herš Lejb Wolf uposlúchol. Ženám svojej domácnosti kázal, aby z pivnice na cestu vyvalili dva súdky vína, a v sene oborohu za domom že nájdu ukrytý sud liehu, nech privalia aj ten.

Už večer, keď sa zástup blížil k jeho krčme, vyšiel mu v ústrety. Obrátený k veliteľovi a starostovi hovoril tak nahlas, že to počuli všetci:

„Som starý muž, rozumiem behu sveta a viem, že sa zmenil. Odovzdávam vám všetky svoje pozemky. Zajtra, pozajtra, či ako si budete želať, s vami pôjdem do Volového k okresnému súdu a dám ich prepísať na vaše mená. Viete, že tovar u mňa nenájdete. Načo teda ničieť? Načo počúvať detský plač? Všetko, čo mám, je tu, a prosím vás, aby ste to v zdraví užili.“

Eh, ty starý vydriduch lišiacky! Je pravda, čo nám tu rozprávaš?

Zásoby v dome sú! No mali pritom už za celý deň dosť skúseností, aby vedeli, ako málo by sa na každú z nich ušlo. A boli unavené a drancovanie im už nerobilo radosť. Sudy lákali.

A lákal odpočinok.

Tak boli na ceste rozložené táborové ohne. Starec z krčmy vyniesol všetky poháre a ženy jeho domu z hospodárstva všetky nádoby, čo boli trejfe, to jest také, z ktorých Žid nesmie nič požívať, lebo sa do nich dávajú veci rituálne nečisté. Hodovalo sa, lebo dobrý deň mohol byť teraz dobre zakončený.

Oknami domu sa na mumraj okolo ohňov dívali dcéry Herša Lejba Wolfa a ženy jeho vnukov, starostlivé, čo bude, až sa ľudia opijú, a trnúce strachom o svojho patriarchu, ktorý vyšiel, aby hájil rodinné imanie. Starec s dlhou bielou bradou sa nehol zo zástupu, a nedávajúc jediným pohľadom znáť, aké napäté sú jeho nervy, usmieval sa, hovoril a bol zhovievavý k chudobným židovským výrastkom, čo sa tiež prišli napiť, aj keď nie vína, len liehu, do ktorého si miešali vodu – inokedy by ich hnali. Podívanie na hemženie okolo planúcich ohňov veľmi bavilo aj deti najmladších dcér Herša

Lejba Wolfa a jeho pravnukov, dievčatká s veľkými očami a chlapcov v zamatových čiapočkách a s pajesmi čiernymi, plavými i ryšavými. Drali sa k ohňom, a nechápuc vážnosť chvíle, chceli spievať žargónovú pesničku, čo ich naučili matky:

Oj, oj, oj,
ožratý je gój!
Slopať musí,
mnoho skúsi.
Oj, oj, oj,
pretože je gój!

Ale matky im rýchlo zapchávali ústa a hnali ich do postelí.

To poobedie ľudia v dedine stretli Nikolu Šuhaja.
„Pod' s nami, Nikola!“

Ale Šuhaj len mávol rukou.

„Ja nič nechcem. Som rád, že som doma.“

Pozrel si dedinu a spúšť pred domom Herša Wolfa a Abrama Beera a zase sa vrátil do otcovej chyže pod Sucharom. Lebo Nikolovi Šuhajovi bol davo-
vý duch frontov cudzí. Nikola sa podobal rysovi, a

(gój - hebrejské označenie inoverca, najmä kresťana)

ten vychádza za korist'ou sám, sám sa bije a sám umiera – guľkou, alebo bezmocne zalezený v húští.

V noci pri ohňoch sa pred krčnou Herša Lejba Wolfa stalo nešťastie. Opití muži sa ťahali o pušku ukoristenú na žandárskej stanici. Vyšla rana a dvaja, Ivan Markuš a Danilo Lednaj, zostali namieste mŕtvi. Dav razom stíchol. Potom sa ho zmocnilo vzrušenie. „Stane sa niečo?“ blyslo hlavou zbledlého Herša Lejba Wolfa. Jeho dcéry a ženy jeho vnukov odskočili od okien, chytili sa za spánky a šepkali „Šma Jesruel!“

Keď ale znova pohliadli von, videli, že sa starec predral zmätkom k podpitému starostovi, že mu čosi vykladá, že hučí do komandanta, že rozkazuje židovským výrastkom, aby mŕtvych odniesli. Ach, aký je to muž, ten nás ded! Aký je to svätý starec! Ľudia sa hrnuli za výrastkami odnášajúcimi zastrelených. Hartusili. Rozchádzali sa. A o chvíľu tu zostali len ohne, takmer prázdne sudy a na snehu, rozdupanom až na čiernu zem, krv.

Meno Hospodina buď pochválené! Žiadnu potreštenú ženskú v prvom zmätku nenapadlo skríknúť, že rana bola vypálená z Wolfovho domu, nikto sa nespil do nemoty a nikto teda nemohol medzi ľudí hodiť otázku, či azda lieh a víno nie sú otrá-

vené. Vyčerpaný a skrehnutý Herš Lejb Wolf sa mohol vrátiť domov. Proti ženám, čo ho chceli starostlivo obľahnúť, unavene nastavil starecky žltú dľaň, aby ho neobťažovali, a odišiel do svojej komôrky. Skôr než zaľahol, pohovoril s Večným, modliac sa Krišmu. A až bude vo štvrtok či pri šá-bese v synagóge vystavovaná tóra, pomodlí sa pred ňou gojml benšn, modlitbu vďaky, s takou vrúcnosťou, s akou ju neodriekal od narodenia Bondyho, svojho najmladšieho.

„Hašem jisburech!“ Deň je skončený.

Na druhý deň väčšina dediny vyspávala. Srul Rosenthal, kováč, mohutný muž v koženej zástere a s bradou a pajesmi čiernymi ako uhoľ, sa pred starostovou chyžou pokúšal otvoriť pokladnicu kladi-vom. Búšil do nej bar-kochbovskými údermi, no márne. A zo sprvu zvedavého a potom smejúceho sa hlúčka, čo ho obklopoval, si predsa len každý skúsil udrieť tiež. Tak pokladnica, zbavená laku, so sprehybanými stenami a stovkami jamiek v nich, zostala v snehu na kraji cesty.

(Bar-Kochba - vodca 2. židovského povstania proti Rímu)

Nasledujúci deň sa pred kostolom konalo zhromaždenie obce i cirkvi. Voľba nového starostu Vasya Derbaka bola potvrdená. Aj voľba veliteľa Juraja Lugoša. A moc viac nebolo už ani čo povedať, ani čo robiť. Boli len určené cestné stráže, ktorých povinnosťou bolo nedovoliť, aby bolo z obce čokoľvek vynášané a každého novopríchodzieho doviesť najprv ku komandantovi. Ale z toho boli len mrzutosti. Tí, čo prichádzali, boli vojaci vracajúci sa z frontov, a keď im chcel Lugoš prezerať torby, kričali a nadávali. Desiatnik Miška Derbak, syn nového starostu, zarastený, vychrtlý a zmorený cestou, ktorý sa sem prebil až odkiaľsi z Tyrolska, spôsobil u Lugoša veľkú výtržnosť – vytrhol revolver a chcel zastreliť veliteľa, s ktorým mal ešte z frontu nejaké nevybavené účty.

No samospráva potom trvala už len jeden deň.

Notár Molnár a strážmajster Lenard ušli tridsať kilometrov odtiaľ, do Volového. Ale Abram Beer a Herš Wolf zvolili lepšiu cestu – išli do Chustu. Navštívili hneď vojenské veliteľstvo a vyložili tam situáciu a nebezpečie. A vojenské veliteľstvo práve v tom čase malo pre podobné udalosti veľa pochoopenia. Vypravilo stotinu pechoty a jej velenie zve-

rilo mladému poručíkovi Medlovi Wolfovi, synovi Herša Wolfa, jediného právoplatného koločavského starostu.

Na piaty deň po vzbure, o piatej ráno, ešte za tmy a v drobno padajúcom snehu, vtrhlo do Koločavy vojsko.

Tentoraz to bol lajtnant Mendel Wolf, kto povedal svojim vojakom: „Na nich! Nešetrite z tej hávede nikoho!“ Ukáže im, že už nie je študentikom, ktorému čuhá z čižiem koločavské seno, a kto je to poručík Wolf a čo znamená drancovať majetok, čo má raz pripadnúť jemu.

„Na nich, chlapci! Zajtra starý pán privezie víno.“

Vojaci si dedinu rozdelili po rojoch. Ale poručík Wolf si nemohol dať ujsť príležitosť, aby nenavštívil svojich starých známych – komandanta Lugoša a starostu Derbaka. On a štyria vojaci vytiahli Lugoša z postele a zbili ho tak, že im zaliaty krvou padol k nohám. Chrstli naň dve vedrá vody, rozkázali, aby sa obliekol, a spútaného ho odviekli. Potom šli k Vasylovi Derbakovi. Toho prebudilo búchanie na dvere a rinčanie okenných tabuliek, v ktorých sa objavili hlavne pušiek. Žena otvorila, muž vyskočil, a pred ním, ešte rozospatým, stáli dvaja vojaci a Mendel Wolf. „Dobrá ráno, pán sta-

rosta. Dovolil som si vás navštíviť.“ Poručík zhasil o Derbakov nos horiacu cigaretu. Potom cigaretu odhodil, vytrhol revolver a mieril ním na Derbakovo čelo, akoby sa ho chystal zastreliť. Chvíľu sa kochal tým pohľadom. Potom mu dal dve zauchá, rozkázal ho spútať a odviedol: „Ráčte napred, pán starosta!“ Vojaci zatiaľ vyčíňali v chyžiach. Koho zastihli, toho zbili, kto mal zbraň, toho odviedli. Odevy, náradie, zásoby, vlastné i odnesené od obchodníkov vyhadzovali pred dvere a do súdkov kvasenej kapusty liali petrolej, a ak ho nebolo, do kapusty močili.

Ach, chlapi, nešťastní chlapi, čo ste nám to zase vyviedli? Predsa len nám bolo bez vás lepšie!

Vojsko zostalo v Koločave dva dni.

Poručík Mendel Wolf uvádzal veci do starého poriadku. Najprv na ceste pred chyžou Vasyla Derbaka maličkým kľúčikom otvoril pokladnicu, vybral z nej čosi cez tristotisíc korún a všetky papiere. Veci vzal k sebe a pokladnicu nariadil dopraviť do vybitého notárstva. Všetko, čo bolo vyvlečené z chyží, dal zviezť do otcovej kôlne, a až sa otec vráti, budú si môcť obchodníci z tých hromád vybrať svoje. Potom za žold najal dvadsať miestnych vý-

rastkov, Židov i Rusínov. Z nich utvoril Národnú gardu, dal im pušky a poddôstojníkom svojej stotiny rozkázal, aby s nimi cvičili.

Na tretí deň sa vrátil notár Molnár a strážmajster Lenard Béla so svojimi žandármi. Ten prevzal vedenie Národnej gardy.

Pomsta je sladké jedlo, a Lenard Béla sa mstil. Mstili sa i Židia – za strach a zo strachu pred strachom budúcim. Mstili sa židovské matky za prestále hrôzy a boli odhodlané dať prehľadať polovicu dediny, aby našli hrniec husieho sadla, čo im ešte chýbal. Národná garda pátrala po zbraniach i zásobách, kradla a vydierala. V chyžiach okrem podlahy z udupanej hliny a niekoľkých kúskov nábytku nezostalo nič. Len patriarcha a úžerník Herš Lejb Wolf sa choval ako vždy dôstojne a nemstil sa nikomu. Aký aj zisk by mu z toho plynul? A aký jeho vnukom a deťom jeho vnukov?

Tak zase nastali normálne pomery, to jest pokorná chôdza k Abramovi Beerovi a k Heršovi Lejbovi Wolfovi o peniaze – na zmenky a záloh záhrad a chyží pre toho, kto ešte mal čo založiť. A bohatí Židia zase boli mierni a zase zhovievaví. Tak to má byť a tak je to zase v poriadku.

V pokojných časoch nebolo pre Národnú gardu zamestnanie, no strážmajster Lenard sa rozhodol, že skôr než túto rotu lotrov a povaláčov rozpustí, že s ňou vykoná ešte jedno dielo. Čakal len na príležitosť. Šuhaj! Jeho stará bolesť. A veru, nebude môcť pokojne spávať prv, kým nedostane túto škodnú, čo mu už toľkokrát unikla. November prebúdza lovecké vášne, a zmrznutý sneh a nový sneh na ňom, radosť všetkých poľovníkov, lákajú k dobrodružstvám.

Lenard sa dozvedel, že Šuhaj žije v kolibe svojho otca. Je to asi tri hodiny cesty od obce, na hornom toku Koločavky, v Sucharskom lese, tam, kde je čistina s kúskom lúky. Dostať sa tam dalo. Snehu nebolo veľa a okolo Koločavky vedie chodník.

„Pod’te, mládenci,“ povedal garde, „narobíme z neho fašírku.“

Dali sa na pochod.

Cestou sa stavili pod Sucharom u Šuhajovho otca, spýtali mu ruky a viedli ho so sebou.

V starom lese pred cieľom cesty sa zastavili, aby si chvíľu oddýchlí. Lenard, pozorujúc zopodiaľ kolibu uprostred zasneženej rovinky, robil posledné prípravy a udieľal posledné rozkazy. Rozostavil gardistov do rojnice, ktorej sám bol stredom, a na

krídla dal po žandárovi. Pohl'ad na hladkú plochu snehu, na ktorej nebolo stôp, úžil gardistom dych. Ako to? Dvesto krokov majú byť terčom Nikolovej pušky? Ale neodvážili sa ani pohnúť, ani ujsť. Hádam tam Nikola vôbec nie je. Zo zrubu síce stúpalo trochu dymu, ale to nemuselo nič znamenať, lebo kláda na ohnisku tlie hoc aj dva dni. „Len nech ich pár postrieľa,“ myslel si strážmajster Lenard, „aspoň budú vedieť, za čo dostávajú plat!“ Petrovi Šuhajovi retiazkou za chrbtom zviazal ruky, utiahol, až chlapovi vyskočil na čele studený pot, a koniec retiazky si ovinul okolo dlane.

„Vpred!“

Reťaz rojnice vyrazila z lesa. Niekoľkými skokmi prebrodila polozamrznutú riečku. Chcela preletieť rovinku ku kolibe, no nešlo to tak ľahko, lebo nohy sa do snehu borili a ťažko vyťahovali. Lenard sa kryl telom Petra Šuhaja. Hnal ho vpred, šklbúc retiazkou, a zároveň tým bránil, aby Petro Šuhaj nemohol uskočiť nabok, alebo padnúť na zem a z Lenarda tak spraviť svojmu synovi terč.

Oči všetkých boli upreté na kolibu. Ihneď zbadať, ako Nikola vyskočil postranným oknom. Videli, ako s puškou v ruke veľkými skokmi beží k lesu.

„Stoj! Stoj! Stoj!“

Les reval. Padol výstrel. A zarachotila ich celá reťaz. Radosť z pohľadu na utekajúceho tvora je zdedená po prapredkoch. Skáčuci Nikola bol prenasledovaný bláznivou paľbou gardistov a dobre miereňnou strelbou žandárov.

Videli, ako zmizol v lese.

„Vpred! Za ním!“ volal Lenard a retiazkou pomykával ako konskou uzdou.

Bežali, zadychčaní a potkýnajúci sa v snehu.

Náhle však z lesa pred nimi zaznel hlas. Jasný a hrozne nahnevany:

„Čo odo mňa chcete? Prečo mi nedáte pokoj?“

„Stoj! Stoj! Stoj!“

Po hlase poznali, že je na samom kraji lesa, skrytý za niektorým zo starých bukov. Pálili tam. V hluku nebolo počuť, že strieľa aj Nikola.

Bez toho, aby videli, ako sa to stalo, v snehu ležali dvaja gardisti. Icko Šafar a Oleksa Chabal. Icko ležal naznak a z krku mu vysoko tryskal silný prameň krvi. Padal späť do snehu a farbil ho.

Gardisti akoby sprvu nechápali. Strelba redla. Strieľali už len žandári.

A zreteľný, zúrivy hlas z lesa volal:

„Bežte, lebo vás do jedného postrieľam!“

Ten rozkaz poslúchli okamžite.

Tackavo sa snehom hnali naspäť k lesu, v stopách, čo vyšliapali predtým. Krik strážmajstra Lenarda bol márný.

A tak, vidiac ten zmätok, trhnutím retiazky si Petra Šuhaja obrátil, jeho chrbát pritisol na svoj, a spolu ho nesúc, spolu vlečúc za sebou, ustupoval tiež.

Petro, bez zmyslov bolesti, volal:

„Strieľaj, Nikola! Neboj sa, strieľaj!“

Nad otcovou hlavou vyčnieval kúsok Lenardovej hlavy. Nikola dvakrát na ten malý kúsok zamieril, dvakrát zase pušku sklonil.

Žandári zmizli v lese za Koločavkou.

Bolo mrazivé ticho.

Na pláni ležali dvaja ľudia. Icko v naružovo sfarbenom snehu bol už mŕtvy. Oleksa, strelený do prs, sa snažil na rukách zdvihnúť.

„Nikolka! ... Čo si mi to spravil, Nikolka?“

„Prečo ma nenecháte?!“ znova sa z lesa ozval Nikolov hlas ako zlostná omluva.

Koločava zatiaľ čakala na návrat gardy. Obec bola rozčúlená a rátala hodiny. Nedočkavosť žien vrcholila, keď do dediny došli nejaké deti od Suchara a rozprávali, že tam žandár dojednával sane, čo mali ísť výprave naproti tak ďaleko, ako sa dostanú. Kohože privezú? Bože na nebesiach, Nikolu?

Keď ale sane prišli a ženy videli, že z nich pri žandárskej stanici vynášajú dvoch mŕtvych, zhlboka si vydýchli. Len ich bi, Nikola! Sokolík Nikola! Junák Nikola! Prečo ich chlapi nie sú takí? Prečo vždy niečo začnú a nikdy nedotiahnu do konca?

Výprava za Nikolom Šuhajom bola posledným činom Národnej gardy. Onedlho bola rozpustená.

Ale ani panovanie strážmajstra Lenarda nemalo dlhého trvania, a keď sa ľudia čudovali, že už v obci tak dlho nevideli žiadneho žandára, dozvedali sa, že on i jeho mužstvo zmizli neznámo kam. S nimi odišiel aj notár Molnár a Koločavskí niekoľko dní obchádzali zamknutý úrad a čerstvo zasklenými tabuľkami sa dívali na dotlčenú pokladňu, čo bola teraz prázdna. Nikto netušil, prečo. No Židia príčinu poznali – v Uhrách sa chýlilo k revolúcii a Lenardove pušky boli treba inde.

Koločava bola bez vrchnosti. Život šiel ďalej. A veru nebol o nič horší ani lepší než s ňou.

A potom, jedného zimného dňa a za treskúceho mrazu, priviezol kočiš v ovčom kožuchu k Abramovi Beerovi na saniach dvoch pánov zakuklených v kožušinách. Jedného z nich poznali: bol to drahovský obchodník s drevom Salomom Perl. Druhý bol neznámy mladík. Vraj tiež obchodník,

čo chce najímať ľudí na prácu. Teraz, v týchto mrazoch? A vezie ho Perl? Tie kone boli akési príliš krásne. Abram Beer sa tiež obliekol do kožucha, obul si plstené topánky a s mladým pánom chodil dedinou. Po ceste ho vyprevadil na jeden jej koniec, potom na druhý, prezerali spolu mostík cez Koločavku, pokiaľ to šlo, vyliezli aj kus do stráne nad dedinou a dívali sa dolu.

Mladý pán bol rumunský dôstojník. Nasledujúceho rána vtrhlo do Koločavy rumunské vojsko.

Rumuni tu už zostali.

Bože, akú novú ranu si to na nás zoslal?

Vykradli oborohy blízko dediny, kradli dobytok, a pretože sa teraz do zimoviek poň ísť nedalo, kradli ľuďom z chlieva jedinú kravu, čo si ponechali doma, aby mali v zime trochu mlieka. Dávali za to popísané papieriky, za ktoré vraj zaplatia Česi, až prídu. Vnikali do chyží, prepadávali dievčatá a na ceste zastavovali ľudí otázkou: Jeste baň? máš peniaze? a keď nemal, bili po zuboch.

Ježišikriste, zbav nás tohto mieru! A ak to už musí byť, vráť nám zase vojnu! Vtedy sme dostávali za mužov, čo sa tam vraždili, aspoň podporu.

Prečo sa Nikola Šuhaj vrátil do dediny?

Prečo nechcel byť lepší než ostatní? Prečo schoval pušku kamsi do oborohu, podobný ich mužom, čo ich tam nechávajú ležať a nehanbia sa za detinské reči, že až trochu opadne sneh, že ju vytiahnu a prinesú kanca či jeleňa? Prečo ich nechcel, keď už nie zachrániť, tak aspoň pomstiť?

Nie. Nikola Šuhaj nebol Oleksa Dovbuš. Zostúpil zo svojich hôr kvôli žene. Kvôli troche zreých višní, ktorými chutila Eržika.

Býval u otca pod Sucharom a okrem v nedeľu do kostola, nikamne vychádzal. Akoby sa nemohol nasýtiť tepla sálajúceho z chlebovej pece, akoby nikdy nechcel nič iné, než sa hrať s malými deťmi, a šmuhou, čo v zime robíme hranou dlane na orosenom okne, dívať sa von na násypy závejov. Bol zase jedným z nich. Možno aj o čosi horším, lebo bol príliš obdivovaný pre svoju lúpežnícku sekierku, čo stratil. Zbabelý vojak, čo ušiel.

Jednu nedeľu po omši vošiel Šuhaj do chyže starého Ivana Drača.

„Kmotor Drač, dajte mi Eržiku.“

Bolo to také náhle. Eržika, sčervenená až po sklenené perly na krku, vybehla z prekúrenej izby.

Starý Drač, nevediac o ničom, nechápal.

„Čo? Načo Eržiku? Prečo?“

Ale bol tu aj jeho syn Juraj, o málo starší druh Nikolu. Nedávno sa vrátil z vojny a ešte obdieral vojenskú rovnošatu, rovnako ako Nikola. Mal sestru rád. Vstal z lavice a postavil sa proti Šuhajovi.

„Tebe, ty lúpežník? Radšej ju hodím do Tereble.“

„Nikoho som neolúpil.“

Viac vyrieknuté nebolo.

Stáli proti sebe máličko pobledlí a z očí im sršal oheň. Bolo ticho, ale bolo jasné, že ak potrvá ešte chvíľu, napätie sa vybijie jedinou ranou. Vojenské uniformy pripomínali vraždy.

No prepätých Nikolových nervov sa náhle dotkla vôňa višňového dreva a rozliala sa mu celým telom. Pokrčil plecami a obrátil sa na odchod.

„Ak mi nedáte Eržiku, vypálím vám chyžu, Dračovci.“

Odišiel a veľký oblak pary vyšiel s ním.

V časoch rumunského obsadenia Koločavy bol Nikola Šuhaj zatknutý. Jedného rána si poňho prišli vojaci s puškami. Stalo sa to vtedy, keď Abram Beer vojenské úrady upozornil na nebezpečného človeka, ktorý, nech sa to už vezme akokoľvek, bol predsa len trojnásobným vrahom. Abram Beer nejednal ani tak z potreby zavďačiť sa Rumunom a s

pánmi sa bližšie zoznámiť, hoci aj to iste stojí obchodníkovi za trochu námahy, ale že mal s Petrom Šuhajom úmysly celkom zvláštne a vôbec nie jednoduché. A pretože nevedel, či jeho čas už bezpečne dozrel, nelenil dať si zapriať sane a ísť päť hodín do Volového, aby sa u vyššieho veliteľstva na Šuhajovu vec popýtal.

Páni ho vypočuli, pohovorili s ním, spýtali sa ho, koľko by sa pri dobrej vôli ešte dalo v Koločave zohnať obilia a sena, a keď odišiel, povedali si: „Nebudeme predsa v takto vyjedennom kraji krmiť chlapa! To sú vojnové veci, nech si to s ním, až prídu, vybaví Česi!“

Nikola Šuhaj bol po štrnástich dňoch z väzby prepustený a Abramovi Beerovi neostalo, než urobiť na čele hlboké vrásky a hybkými prstami sa preberať v ryšavej brade akoby hral na harfu. Znamenalo to čakať. Ako dlho ešte?

Nikola Eržiku dostal.

Lebo strach starého Ivana Drača bol väčší než nenávisť jeho syna Juraja.

Nikola zrubil ďaľšiu širokú posteľ podobnú veľkému žľabu, lôžko na vysokých nohách a všetkými peľasťami rovnako nízkymi, vystlal ju senom a ovčiami kožuchmi a postavil do povalovej komory ot-

covej chyže. Potom na kraji lesa zoťal kmene a koňom ich v snehu smykom stiahol do údolia, aby si na jar mohol vystavať chyžu vlastnú.

Boli svadby. Eržika mala pravú ruku v zápästí o-motanú bielou šatkou a na hlave korunu s lesklými plieškami a mnohými bielymi hviezdickami. Po predlhom obrade v kostole pred tvárou päťdesiatich svätých na ikonostase a po mnohých farárových „pomolim sja“ a diakových „pomiluj“, ich kňaz, tislúc im jednou rukou k perám grécky drevený kríž, pokropil druhou z džberu vody a spojil im pod štólou ruky. A pred rodnou Nikolovou chyžou, keď prešli pod dvoma zviazanými bochníkmi chleba, ich matka obhádzala ovsom a mladšia Nikolova sestra ich vechťom slamy pokropila vodou zo zdobeného vedra. Tancovalo sa pri jednotvárnej melódii jedných husličiek, zjedlo sa kus kanca, čo ukoristil starý Petro (ach, kdeže teraz boli hájníci štátnych lesov?!), a pila sa len voda. Potom, neskoro večer, družičky v komore sňali Eržike z hlavy veniec, ona sa s ním rozlúčila trojitým pobožkáním, aj on ho trikrát pobožkal a odovzdal Eržikinej matke. Trikrát hodil na Eržiku šatku vydatých žien a dvakrát mu ju hodila späť, družičky jej ju obtočili okolo hlavy a uviazali 'na babku', uzlom dozadu.

Nikola sa stal jedným z Koločavských. Mal všetku nádej, že než zostarne, než ho rozmliaždi kmeň v lese, či než mu plte v ostrých zátočinách Tereble sprerážajú údy, bude mať veľa detí a málo kukuričnej kaše, veľa biedy a málo krátkych radostí.

Na horách južne od Koločavy ležal ešte sneh, ale na severných stráňach už rozkvitali deväťsily.

Nikola sa dozvedel, že Rumuni až kdesi u Vučkova stínajú stromy a platia vraj peniazmi a nie ceduľkami. V chyži došla posledná kukurica.

Nikola navliekol baraní kožuch s dlhou srst'ou navrch, cez plece vzal sekeru a šiel, či by ho vzali do práce.

Prešiel cez kopce na juhu, prekročil predel dvoch riek a po teplej strane hôr schádzal lesom popri potoku k Vučkovu. Zem bola nasiaknutá jarou a prekypelý potok letel veľkými vlnami, zakrývajúc stopy prahov. Nikola sa blížil k oslnenej polianke. K tej, kde vyviera sírny prameň a kam vučkovské Židovky až zdola vláčievajú korytá, aby si v nich kameňom rozpáleným v ohni ohriali vodu a máčali si reumu, získanú dole v krámkoch.

Na čistine bolo päť chlapcov s koňmi. Rozložili oheň a vypaľovali borievčie, čo tu prekážalo tráve.

Jar im rozihrala krv a robila ich bujnými, ako bolo žriebä, na ktorom sa jeden z nich preháňal. Iný, malý a zavalitý, ostatných naháňal, plieskajúc po nich dlhým bičom na krátkom bičisku.

Malý a zavalitý vyliezol na balvan a umne nad hlavou roztáčajúc bič, strieľal z neho krátkami ranami, čo sa rozliehali údolím. Volal:

„Ja som Šuhaj! Ja som Nikola Šuhaj!“

Šuhaj zastavil kroky. Usmial sa, ale viac z prekvapenia než z veselia. Taká už bola jeho sláva? A až sem siahala?

Zišiel z chodníka a pristúpil k chlapcovi, vyhnúc sa ladným krivkám jeho dlhého biča. Zamračil sa a zhučal naňho:

„Hu! Ja som Šuhaj a zjem ťa.“

Chlapec sa zarazil, ale vidiac v Nikolových očiach veselé iskry, zaškeril sa. Zbehli sa sem aj ostatní, a on, ukazujúc na Nikolu, volal: „On je vraj Šuhaj!“

Pastieri sa dali do uličníckeho smiechu, a ustúpiať kúsok do bezpečia, pokrikovali: „Šuhaj! Šuhaj! Šuhaj!“

„Ozajstný Šuhaj,“ usmieval sa Nikola.

„Ak ste Šuhaj, tak nám dajte milión,“ povedal ten na koni.

„A kde máte halúzku?“ pýtal sa iný.

„Akú halúzku?“

„Vy neviete, že Šuhaj má halúzku?“

„Nie.“

„A že ňou odháňa všetky strely?“

„Nie.“

„Tak to viete málo.“ A chlapci sa zase chichotali. Usmievajúci sa Nikola sa otočil a šiel.

„Šuhaj nebol taký krpáň ako vy!“ kričal za ním ten z koňa, pripravený stisnúť zviera kolenami a fujazdiť, ak sa Nikola obráti. A malý, zavalitý volal: „A mal väčšie fúzy.“

No Nikola sa už neobrátil.

„Kde máte halúzku?“ pokrikoval za ním jeden a ostatní si dali dlane k ústam a volali: „Požičajte nám halúzku, Šuhajúúú! ... Požičajte nám zelenú halúzkúúú!“

Nikola prešiel polianku a kráčal lesom.

Taká veľká už bola jeho sláva?

Rytmus chôdze prebúdzal spomienky a tie sa k sebe radili ako jeho kroky.

Mal ozaj zelenú halúzku? Deti mali pravdu. Koľko-kožekrát už po ňom strieľali? Na fronte i tu? Bola nejaká strelná zbraň, z ktorej by po ňom nepálili?

Pri Krásniku zostali z jeho čaty traja. On medzi nimi, a nezranený. Z predmostia na Stochode sa späť dostal samojediný. A Krásna?! Čierny močiar! Suchar! Bol na svete človek, čo by z toho dažďa striel unikal živý? Nie, to nemohlo byť len tak! Ani nebolo. Ale čo bolo ešte podivnejšie, vždy vedel, že sa mu nič nestane. Aj u Krásnika aj u Stochodu, kde sa každá nádej zdala šialenstvom, a v sto iných položeníach, na Krásnej, v Čiernom močiari, aj na Suchare. Vedel, že sa mu nemôže nič stať. Že sa ho netkne žiadna strela – ani z pušky, ani z dela, ani z guľometu. Mal taký dar? Áno, mal taký dar!

Nikolu pri tej odpovedi až zamrazilo v chrbte.

Krik detí už dávno doznel.

Možnože sa v skutku mohol stať Oleksom Dovbušom. Možno svoju slávu naozaj opustil kvôli žene. Zahodil svoj veľký dar daromne a bez úžitku, nevediac z neho vytážiť viac než holý život?

Krok Nikolu Šuhaja sa stával pomalým. Zem bola rozmäknutá a jeho kroky nebolo počuť. Po ľavici mu hučal a šumel potok, kalnými vlnami preskakujúc tam, kde mal padať vodopád.

Ako mohol s kúzelnou halúzkou v ruke žiť tak úboho a biedne?

Alebo pôsobila len za vojny a teraz jej sila už
pominula?

NIKOLA ŠUHAJ

Abram Beer sa pred chvíľou v izbičke zhováral s Hospodinom, svojím pánom a priateľom. S kockou tefilinu na čele, s remienkami omotanými okolo žilobitia ľavice, lebo to vychádza zo srdca, a zahalený do bielo-čierno pruhovaného talitu, modlil sa Sachres, rannú modlitbu: Ma tojvi ojhulechu Jankoif, aké dobré je prebývať v tvojich stanoch, ó Jakub.

Teraz stál pred svojím krámkom, ktorý bolo možné kúpiť za tri stovky a odnieť v koši na chrbte. Myslel na svoje veci. A tie boli zložité a zamotané,

a bolo treba veľa úvah, dômyslu a práce rozpriasť ich, rozuzliť, urovnať a zamotať ich znova. Ľavý kútik úst mal pootvorený a povytiahnutý nahor, ľavú nozdu tiež, ľavé oko prižmúrené, na čele vrásky a v ryšavej brade sa preberal ako v strunách harfy. Všetci koločavskí Židia takto po šábese stoja pred svojimi krámkami a veci ich všetkých sú zamotané a plné problémov, ktoré možno riešiť desatorým spôsobom, no aj vôbec nie. Lebo obchod, to nie je len zarábanie peňazí. To je filozofia, politika, všetka zložitosť života, to jest zmyselnosť i vášeň o nič menšia než láska. Veci sú diela Večného a boli stvorené pre potešenie božím deťom. A niet veru väčšej radosti než hrať sa a hýbať nimi.

Nedobré veci! myslel si Abram Beer. Už zase noví páni – Česi. Poriadok? Zdá sa, že ten by mohol byť, ale nie je. Česi sú tu a nikto nevie: budú takí, alebo budú onakí? Pán prezident je profesor, spisuje, ale prosím vás, či môže profesor rozumieť obchodu? Napísal vraj aj nejakú knihu o rituálnej vražde, vtedy s tou Anežkou Hrůzovou a tým chudákom Hilsnerom, čo ho len nedávno pustili. To by mohlo byť dobré. Ale nemusí to byť dobré. Človek nemôže vedieť. To sa vie, že musíme ísť s Čechmi, čo môžeme robiť, ak chceme žiť, a je to stále lepšie

než v Poľsku alebo v Rumunsku. A v Maďarsku? Oj, ojojoojooj! Béla Kun. Pánboh všemohúci nás chráň! Žid, čo zradil svojho Pánaboha je horší než desaťtisíc kresťanov. Židovská hlava, gójska duša. Večný ho strašne potrestá. C, c! Česi sú mi milejší.

Ale s kým pôjdu? S bagánmi, či s našimi ľuďmi? Pochopia, že sa v tejto zemi nedá vládnuť bez Židov? Možno, že to nepochopia. A možno tiež, že to pochopia až o dva, o tri, o desať rokov – raz to musí pochopiť aj taký kresťanský mozog. Ale čo dovtedy? Ach, bolí! Obchody nejdú, dobytká niet, s oblilím sa nedá nič robiť, ešte tak lieh, Wolfovci sa môžu smiať. Oj, ojojooj! Pôjde to aspoň s pozemkami? Ach, starosti! Kedy sa zbaví Nikolu Šuhaja? Chlapčisko hromské lúpežnícke, bodaj mal čierny rok, ohava!

Abram Beer ešte o čosi pootvoril ľavý kútik úst a ešte povytiahol ľavú nozdu, lebo vec so Šuhajmi bola zo všetkých najdôležitejšia.

Je to zložité a má sa to asi takto: ľudia, čo sa narodili v týchto horách, nežili už teraz v jednej ríši, ale boli rozdelení medzi Poľsko, Maďarsko a Čes-

(bagán - (o dedinčanovi) neotesaný, ťažkopádny, nevzdelaný človek - sedliak, ťuťmák, chmuľo)

koslovensko. Je nemúdre stavať ľuďom colné priehrady rovno pred nosom, no dobrý obchodník musí vedieť využiť aj také veci. A druhá vec, úzke pruhy záhradok a lúk sa neustále delia na prúžky ešte užšie. Otec vydáva dcéru a na zasiatie konope jej dá niekoľko štvorcových siah pôdy. Otec umrie a o jeho prúžky sa rozdelia synovia. Tie kúsky sú tu rozhádzané po celom údolí, jeden tam, druhý tam, a gazdovia, aby mali aspoň kúsok hospodárstva v celku, si prúžky poľa vymieňajú, doplácajú na ich cenu kravou, troma ovcami či desiatimi metrami konopného plátna. Rozumie sa, že bez advokátov a okresných súdov, na ktoré niet ani kedy, ani peňazí – len tak priateľsky a po susedsky. A tak v pozemkových knihách nie je zapísaný terajší držiteľ pôdy, ale ešte nejaký jej pravlastník. A z tých dnes práve mnohí žijú v Maďarsku alebo v Haliči. A je vecou Abrama Beera zísť si do Volového do pozemkových kníh a zistiť to. A napísať do Kolomyje Mojdlovi Zisovičovi alebo do Debrecína Seligovi Lejbišovi. A Zisovič alebo Lejbiš tam u nich zájdu k Myhalovi Chemčukovi alebo k Mytrovi Vageryčovi a povedia mu: „Hej, ty, nemáš ty v Koločave v Československu nejaké pozemky?“ „Eh,“ povie Chemčuk či Vageryč: „Kde by som ich nabral?

Ved' vieš, že stínam stomy. Čosi som tam po otcovi mal, boli sme vtedy aj na súde, ale potom sme si to nejako ujednali so sestrou a švagrom, ale tí to už tiež nemajú. Kúsok predali, kúsok vymenili. Na to sa musíš spýtať v Koločave.“ „Počkaj,“ povie Zisovič alebo Lejbiš, „ved' viem. Ale teraz sú s tými novými vládami všelijaké ťažkosti a potrebujem, aby si mi podpísal, že mi ten pozemok predávaš.“ „A čo mi za to dáš? „Čo ti dám? Tri zloté ti dám.“ Chemčuk či Vageryč premýšľajú. Nerozumejú tomu ani zamak, ale prečo by nepredali niečo, čo nie je ich? A ak sa chce Žid napáliť, prečo by mu bránili? „Daj päť!“ „Že sa Boha nebojíš!“ kričí Zisovič alebo Lejbiš. „Za čo? Za tvoje tri krížiky, čo si musím aj tak dať overiť? Nechceš, nechaj tak, obstarám si to inde.“ No a Zisovič alebo Lejbiš kúpi pozemok za tri zloté dvadsať grošov alebo za päťdesiat maďarských korún a Abramovi Beerovi v Koločave predá za dvesto korún československých. A Abram Beer si so všetkými listinami dôjde k volovskému okresnému súdu a pozemok dá prepísať na svoje meno. Tak to urobil aj s lúkou, z ktorej kosí seno starý Petro Šuhaj.

Tvár Abrama Beera nadobúda výraz čoraz starostlivejší. Vie Boh, že dvesto korún je veľa peňazí

za vec, o ktorej človek nevie, kedy ju dostane. Na židovského Petra a Pavla? Oj, ojoj! To sa vie, mohol by ju predat' ďalej, niekomu z Mukačeva alebo z Chustu. Vždy je lepšie, ak sa s bagánom naťahuje niekto cudzí, ale to je práve to, že ju nemôže predat'. Tá lúka susedí s lúkou Abrama Beerera. A z Beerovej vlastnej lúky si vlani na jar urobila Koločavka na tri dni koryto, a keď zase odišla tam, kde má byť, zostala z jeho krásneho pozemku, za ktorý mu núkali šesťdesiat tisíc, plocha okruhlíakov, na ktorých sa neuchytí ani vrba. Šuhajovu lúku musí mať, taká kúpa sa už nikdy nenaskytne. Starému Šuhajovi by sa nebál povedať, že jeho, Šuhajova lúka, je vlastne jeho, Beerovou lúkou, ale ako sa zbaviť mladého? Z každého oka mu hľadá sedem krivákov a uškrtiť človeka tými raubírskymi rukami mu je hračka. Ach, starosti! Až akí budú Česi.

Ale, ale! Kam to tak bežia Izák Herskovič s chlapcom Dejvim Menčlom?

Tiež čistý vtáčik ten Izák Herskovič z Gemosfalvy! Taká prasačia hlava. Čo ten predal ovčích koží na dragúnske kožuchy! C, c! Čo ten zarobil peňazí! Eh! Šľak aby ho trafil! ... Ale kam sa tak náhlia, akoby im za päťami horelo?

„Noó?“ pýta sa Abram Beer, keď idú okolo neho, ale pýta sa len obnaženými zubami a dlaňami, na ktorých sú rozťahnuté prsty.

Ale Izák Herskovič zrejme nemá kedy. Mávne len rukou, vraviac tým: „Darmo vravieť!“ a beží ďalej. „Noó?“ vraví si Abram Beer a díva sa za nimi. Čože sa stalo tej prasačej hlave?

Izákovi Herskovičovi sa naozaj čosi stalo.

Bežali s Dejvim na četnícku stanicu.

Tam Herskovič strážmajstrovi všetko rozčúlene rozprával.

Dnes, 16. júla, si mal Izák Herskovič poslať na poloninu Dlhé Gruny, na spoločné pastvisko statku zo širokého okolia, po priemerný ročný výťažok svojich šiestich oviec – po šesť geliet mlieka, čo je sedemdesiat litrov, alebo po bryndzu z neho. Pretože chcel mať syr kóšerný a bál sa, aby ho nerobili valasi rukami, v ktorých možno pred chvíľou držali kus bravčovej slaniny, alebo aby mu ho nejako ináč neztrefili, chcel na výrobu dohliadnuť sám a

(trejfe - <žid. žarg.> rituálne nečistý; zakázaný (o jedle);)

doniesť hore ako syridlo kúsok teľacieho žalúdka z riadne rituálne zarezaného dobyťčat'a. Včera teda nameral do vrecka kukuričnej múky, koľko bol povinný na stravu valachom a psom, do vreca si vzal drevené vedrá na žinčicu, požiadal sestrinho syna Dejviho, aby mu to pomohol niesť, a keď sa pomodlili za zdar cesty, vyšli. Skoro popoludní, lebo na Dlhé Gruny treba ísť Sucharom, potom sa štvierat' chodníkom okolo Zapodrinského potoka, preliezť poloninu, kde sa pasú kone, a potom sa dať úbočím Tisovej, čo je poctivých päť hodín cesty. Chceli tam stráviť noc.

Koliba na Dlhých Grunách je prostá. Len šikmá strieška z raždia proti rose a plôtik pred ňou, aby v noci statok neolizoval spáčom nosy, a na plôtiku zopár drevených vedierok na dojenie. Večer s valachmi sedeli pri ohni pred kolibou, vytiahli pšeničný chlieb, syr a cibuľu a povečerali. Potom sa už len tak povalovali, hľadiac do plápolajúceho ohňa a hore na hviezdy. Odrazu začali psy vetriť, divo sa rozštekali a vyrazili na jednu stranu. Padol výstrel. A ešte jeden. Izák Herskovič videl, ako sa jeden zo psov prevalil cez hlavu. „Riboinoi šel ojlom, pane sveta!“ vykrikol Izák Herskovič a vrhol sa tvárou k zemi. Nocou trieskali výstrely. Veľa a

zblízka. Lesy okolo ich násobili. Izák Herskovič, tisnúc telo do trávy a nos do studenej zeme, v dlhej reťazi šepkal: „Šma Jesruel! Šma Jesruel! Čuj, Kráľu, Žid Ťa volá!“

A potom nad ním zaznel hlas: „Vstávaj!“ Ale k opakovanému vyzvaniu bolo treba pridať kopnutie, kým Izák Herskovič poslušol. Vedľa neho stál ako syr biely Dejvi a pred ním dvaja chlapi. Valasi boli preč, rozutekali sa. Chlapi boli v starých vojenských uniformách a nos i ústa mali oviazané šatkami. Jeden bol bez čapice, čierne vlasy mal sčesané do tváre a v ruke držal pušku. Druhý mal vojenskú čapicu s okrajom ohrnutým a zopnutým pod bradou, ako to vo vojne nosievali vojaci, keď im v zime mrzli uši. Izák Herskovič v žiare ohňa videl, že asi dvesto krokov odtiaľ ležia ešte traja chlapi a miera naňho puškami. Ten s čiapkou rozkopol topánkou oheň, aby tak neblčal, a rozhádzal ho. „Daj ruky hore!“ povedal. Nie, Izák Herskovič už ruku vyššie dať nemohol. „Čo je v kolibe?“ „Syr,“ zadrkotal zubami Izák. „Potrebujeme ho. Choď domov!“ Ale druhý si všimol jeho dobrých topánok: „Vyzuj sa!“ Topánky mu vzal. Potom išli do koliby a vzali odtiaľ bryndze a súdok urdy, ovčieho tvarohu. Keď valili súdky mimo ohnisko, zošuchla sa

tomu s prehrnutou čiapkou z úst šatka a Izák Herskovič spoznal Nikolu Šuhaja.

„Nikola Šuhaj?“ myslel si četnícky strážmajster.

Rozčúlený Izák Herskovič rozprával o svojom strachu, o tom, ako mu chlapi vzali osemsto korún, a ešte raz o ukradnutých topánkach.

Strážmajster premýšľal. Nikola Šuhaj? Poznal dobre toho mládenca, rozprával mu o ňom Abram Beer, keď žiadal jeho zatknutie. Ale pretože sa Šuhaj správal riadne, četníctvu nepôsobil žiadne ťažkosti, a pretože strážmajstrovi nebolo celkom jasné, či Nikolove činy treba kvalifikovať ako hrdinstvo v boji s Maďarmi či ako trojnásobnú vraždu, podal o tom správu zemskému četníckemu veliteľstvu. No teraz to bolo čosi celkom iné. Rozkazy o Podkarpatskej Rusi sú veľmi prísne. Na Slovensku sa ešte bojuje, v Uhrách vládnu komunisti. A tvorenie lúpeživých bánd tu vonkoncom nemožno trpieť. Strážmajster zakročí železnou päťou.

Ale veci neboli celkom tak, ako ich Izák Herskovič líčil. Žiadny pes nebol zastrelený a žiadni traja chlapi na Herskoviča zo vzdialenosti dvesto krokov nemierili. Na Dlhých Grunách boli len Nikola Šuhaj a Vasyl Krivljak, ktorý sa neskôr v Chuste priznal. No ak v týchto dvoch omyloch možno Izák

kovi Herskovičovi priznať dobrú vieru, že to naozaj videl, nemožno mu ju priznať vo veci osemsto ukradnutých korún, aj keď zas treba povedať, že svojím tvrdením vôbec nikoho nechcel poškodiť. Lebo aj jeho vec bola trochu zložitá. Zajtra mal zaplatiť Mendelovi Blutreichovi z Horbu čosi cez sedem stoviek, ako výsledok veľmi spleťtého a búrlivého vyúčtovania vzájomných dlhov, vlastných i cudzích, no nemohol mu ich odvieť, lebo ich potreboval na kožu. Mendel sa bude strašne zlosť a nebude mu veriť ani vtedy, keď to Izák Herskovič pri pojednávaní so Šuhajom odprisahá, lebo vie rovnako dobre ako každý iný Žid, že milý Pánboh gójsky nerozumie a že ho ani nemôže napadnúť, aby čo i len sekundu času venoval nejakému česko-slovenskému súdu v Chuste. Ale môže si obchodník nechať ujst' takú príležitosť?

„Videl Šuhaj, že ste ho spoznali?“ pýtal sa četník.

„Spravodlivý Bože, nie! Bol by ma zabil.“

„Rozprávali ste o tom niekomu?“

„Nie. Letím z Dlhých Grún rovno sem, len som si u kóšeráka požičal topánky, ale neboli doma, a deťom som nevrazil nič.“

(*kóšerák - <židovský slang> židovský mäsiar*)

Strážmajster sa rozhodol Šuhaja najprv niekoľko dní pozorovať. Treba zničiť celú bandu!

„Dobre,“ povedal, „nikomu o tom nehovorte. A ty,“ zahrnel na Dejviho Menčla, „ak budeš rozprávať, zatvorím ťa.“

Dejvi nechápal, prečo naňho tak kričí.

V nasledujúcich dňoch nezistil strážmajster nič podozrivé.

Na tretí deň bol Nikola Šuhaj zatknutý. Hore na Ďord'ave, kde s Eržíkou kosili seno. Je tam oboroh a medzi jeho strieškou a senom spali. Eržika mala hlavu položenú na jeho pleci a on pritúlil tvár k jej vlasom. Za slnka už stojaceho nad Ružou ich tam zobudili četníci.

Pred poludním ho spútaného a zamračeného priviedli na četnícku stanicu.

Nechali ho chvíľu čakať.

„Tak kto bol s tebou na Dlhých Grunách?“ pýtal sa ho strážmajster, keď prišiel.

„Nemali sme čo jesť. Nikto nemá čo jesť. Niet zrnka kukurice, ani misky syra, niet kapusty. Nemohli sme umrieť od hladu.“

„Na to sa ťa nepýtame. Kto boli tí štyria chlapi s tebou?“

Šuhaj sa udivene pozrel na četníkov.

„Len jeden bol so mnou. Ale nepoviem ho.“

„Aha,“ povedal mierne strážmajster, „sedliacky gavalier! Tak mu zase dajte železka!“

Keď mal Šuhaj spútané ruky, udrel ho do tváre. „Tak kto boli tí štyria chlapi?“ zreval.

Hlavu skrčil medzi pleciami a chcel sa proti četníkovi vrhnúť čelom ako baran. Ale jeden zo závodčích ho zozadu chytil. Na Šuhaja sa zosypali údery.

„Tak kto boli tí štyria chlapi?“

Škrípal zubami, bil sa lakťami, kopal. Trikrát ním šmarili o zem, trikrát zase vstal. Odzbrojilo ho až zopár úderov býkovcom.

Spúтали mu ešte nohy a priviazali ho k šijaciemu stroju pani strážmajstrovej, stojacemu v služobnej miestnosti. Vedeli už, kto je Nikola Šuhaj. Zavrieť do väznice sa ho neodvážili, lebo bola po jesenných búrkach rozbitá a Rumuni si s jej opravou moc práce nedali.

Správa sa rozletela po šesťsto chyžiach zoskupených v údolí Koločavky a roztrúsených na dvanástich kilometroch štvorcových hôr a strání.

Šuhaj? Nikola Šuhaj? Eržike Dračovej sa teda nepodarilo navliecť mu obojok a pripútať ho k manželskej posteli – a oni všetci mu krivdili. Chytili Nikolku? Čert ich bi! Nikolka Čechom ujde, ako

ušiel Maďarom i Rumunom. Nikolka ujde do hôr a bude ich biť.

Abrama Beera udrela tá správa rovno do srdca.

Ako? Čo? Kedy? Kde?

Meno Večného buď pochválené! Konečne! Zajtra či pozajtra pôjde Petrovi Šuhajovi oznámiť, že jeho, Šuhajova lúka, je vlastne lúkou jeho, to značí Abrama Beera.

Čo to bol v noci za hlas? A cíí?

Z četníkov dosiaľ nikto nemal kedy Šuhaja eskortovať do Volového, a tak Nikola už druhú noc sedel na podlahe pri šijacom stroji.

Bolesť po úderoch býkovcom pominula, aj neznesiteľné zmeravenie nohy. I prvý divý jed. Len údy, ak ležali pokojne, boli tupé a akoby cudzie. Na trnožovom stole svietila petrolejová lampička a za oknom hviezdy. Na vojenských posteliach od-
dychovali traja četníci. Nikola už zanechal zamestnania svojej prvej noci, ku ktorému po celý deň hľadel s takou nádejou, teda uvoľniť si ruky, alebo sa zubami dostať k uzlom. Nedosiahol tým nič, iba ho ešte viac rozboleli údy. Očami blúdil po četníc-

(trnož - priečka spájajúca nohy stola)

kých puškách na stene a ich závery, čo sa žiarou lampičky leskli, ho uspávali.

„Dostanem sa z toho?“ To bola jediná myšlienka, čo ho zamestnávala. A dnes jeho posledná.

„Dostanem sa z toho!“ odpovedal si už po stý raz, a unavené srdce sa po stý raz mierne rozbúchalo.

Potom, opierajúc hlavu o železný spodok šijacieho stroja, zaspal oloveným spánkom, kde každý nepatrný pohyb a každý úd bolí, a predsa niet sily zobudiť sa. Od rieky sem znela podivná hudba koločavských nocí – tupé údery mlynskej stupy stĺkajúcej vlnenú tkaninu. Nikola ten zvuk počul len akoby z diaľky, z nekonečnej diaľky, z takej, kam až sa nikdy nikto nedostane.

Spal. Vie celkom iste, že už spal.

A náhle do ticha ten hlas:

„Nič sa ti nemôže stať!“

Zaznel do noci zvonivo a napodiv zreteľne ako ukutý z kovu.

Nikola vyskočil, no povrazy sa mu zarezali do svalov. Nezniesiteľne zaboľeli a on sa prebudil. Čo to bolo? Na vojenských posteliach spia traja četníci a žiaden z nich sa nepohol.

A teraz, ako z niesmiernych diaľav, odtiaľ, kde predtým bola mlynská stupa, znie ešte raz ticho:

„Dostaneš sa z toho.“

Nikola treští oči do žltého svitu lampičky.

Aký to hlas k nemu prehovoril?

Jeho zázračný hlas?

Mlynská stupa teraz prišla až sem do četníckej miestnosti a temné údery dreva o drevo, medzi ktorými je vlnená tkanina, hlasno bijú.

Do rána už nezaspal. Snažil sa o to, no nedokázal.

Čí to bol hlas?

Potom sa okná rozsviecovali ránom, hrčal budíček, četníci vstávali, obliekali sa a raňajkovali, tvárili sa, akoby ho nevideli, potom ho na chvíľu odviazali od stroja a vyviedli, zase ho pripútali, jeden po druhom odchádzali, až nakoniec tam zostal sám s četníkom na skúšku Vláškom.

Je práve pred poludním. Pri stole, chrptom k nemu, sedí Vlášek, zapisuje čosi do hrubej knihy a fajčí cigaretu. Ostatní odišli. Nikolove oči prebehnú po kľučke dverí a po troch závorách okna a sklzájú po ich mosadznom lesku. Nikolova hlava opäť pracuje. Vnútro má dosiaľ plné nočného hlasu.

Iste sa z toho dostane. Vyviazol z horších položiení. Má zelenú halúzku. Nedotkne sa ho žiadna strela: ani z pušky, ani z revolvera, ani z dela, ani z guľometu.

Len ako? Násilím? To zatiaľ nie. Prosbami? Po-
chabá myšlienka. Pomocou priateľov? To sa dá až
pri prevádzaní. Alebo má čakať až na Volové či
Chust, kde bude jeho položenie ešte oveľa horšie
než tu? Nie! Skúsi ešte jednu vec.

Vybral si na ňu četníka na skúšku Vláška. Práve
toho, čo tu sedí s ním. Prečo jeho, nevie. Včera ho
to napadlo, keď sa na četníka díval, a on sa smial.
Možno to bol jeho pohľad, možno zvuk jeho smie-
chu, nepremýšľal o tom.

„Nie som žobrák,“ vraví odrazu Šuhaj. „Mám do-
bytok. Keby som ho predal, možno by som zaň str-
žil šesťdesiatistíc.“

Pomocný četník neuzáva Nikolu hodného ani po-
otočenia hlavy.

„Češi tu nezostanú,“ povie o chvíľu Šuhaj.

Četník fajčí cigaretu a ďalej píše do knihy. V ti-
chu počuť, ako mu pero škraboce po papieri. Četní-
kov chrbát je široký a zelené súkno na ňom napäté.

„Boli tu Nĕmci, odtiahli. Boli tu Rusi, sú preč.
Rumuni zmizli, Maďari tiež.“

Vlášek sa neobracia, len z hárka trhá kúsok pa-
piera. A ten zvuk svojou ostrou náhlosťou prekva-
pil. Četník si na lístok značí Šuhajove výroky.

„O pár týždňov odídete tiež a potom sa vás nikto nespýta, čo sa stalo s Nikolom Šuhajom.“

Zase je ticho. Počuť tlkot vlastného žilobitia. Četníkova cigareta vonia.

Blížila sa najosudovejšia hodina Nikolovho života, no to Nikola netušil. Vedel len o hodine, čo rozhodne, či naďalej zostane priviazaný k šijaciemu stroju, alebo odtiaľto vyjde na slnko a na vzduch.

Napoludnie prišla Eržika s jedlom.

Četník obrátil stoličku k nim a na koleno si položil pušku, na ktorú nasadil bodák.

Šuhaj kukuričnú kašu nechcel, odmietol ju, ako obidva dni predtým, no džbánok s mliekom do spútaných rúk vzal a pil. Hľadel pritom ostro Eržike do očí.

„Predaj obe kravy, čo si mi priniesla!“ šepkal medzi dúškami. „... Abramovi Beerovi ... Otec nech predá koňa ... Heršovi Wolfovi ... Hneď. Okamžite ... Požičaj si, čo môžeš ... Prines! Četníkovi ... Hneď ... Hneď!“

Eržika odišla a četník sa obrátil ku svojej knihe.

Počul či nie? myslel si Nikola a srdce mu bilo. A dokáže sa Eržika vrátiť, kým je tu Vlášek sám?

Eržika to dokázala. Prišla s tridsiatimi tisícmi a položila ich na stôl vedľa četníka. Ale Vlášek bol

príliš zabratý do práce, aby mal kedy pozrieť na balíček bankoviek alebo za odchádzajúcou Eržikou.

To ticho bolo neznesiteľné.

Júlové odpoľudnie sem oknami vrhalo široké pásy slnka. Četník si lenivo zapál'oval novú cigaretu a jej dym sa v modravom svetle rozplýval vlnitými čiarami.

Koľkože toho je? dumať Vlásek, hľadiac po očku na balíček peňazí. Dvadsaťpäť? Tridsať? Veľa toho nie je. Za to je dnes krava. No, povedzme dve. Naklonil sa, akoby niečo hľadal v spodnej zásuvke, a zakrývajúc tak peniaze telom, zhrabol ich do vrecka. Kto mu čo dokáže? Ostatne, četnícka služba v tejto Sibírii mu môže byť ukradnutá.

Vstal a Šuhaja si ľahostajne prezeral.

„Máš ruky celé opuchnuté, počkaj, trochu ti to povolím, tri si klby.“

Sňal Nikolovi putá a vyšiel von.

Nikola sa odviazal, bolestne sa pretiahol, až sa mu zatočila hlava, a oknom vyskočil do záhrady.

Keď sa četník vrátil, vediac už presne, koľko toho je, a prehliadal miestnosť s otvoreným oknom, pozrel aj na písací stôl, kde ležal lístok so Šuhajovými podvratnými výrokmi. Škrtol sirku, spálil ho a popol rozmelnil v prstoch.

A potom čakal na hromobitie, až sa vráti strážmajster.

Bude šeredné. Nech! Potrebuje tie peniaze. Nuž, musel ísť von, v dome nikto nebol a Šuhaj zatiaľ ušiel. Bude z toho disciplinárka? A vyhadzov? Nech!

Zachovanie úradného tajomstva spôsobilo, že dve hodiny po poplachu na četníckej stanici sa Abram Beer vypravil pod Suchar povedať Petrovi Šuhajovi, že na lúke pri Koločavke bude tento rok už seno kosiť on. Pred nebezpečným podnikom sa pomodlil Tviles a Derech a so svojím Pánom sa zhováral ešte cestou.

„Nie je Tvojou svätou povinnosťou mi pomôcť?“ vravel mu. „Či, hromadiac imanie, nezískavam ho Tvojmu národu a pre Tvoju väčšiu slávu? Teda vlastne Tebe? Pomôž mi, Pane! Nemôžeš ináč!“

Keď došiel pred Šuhajovu chyžu, predsa mu bilo srdce, ale deti mu povedali, že otec nie je doma, že išiel na poloninu na Suchar. Nie je to až tak ďaleko. Abram Beer sa tam vydal.

A v lese za zátočinou, na krížení dvoch chodníkov, tam, kde je cez Koločavku miesto lávky polo-

žený smrekový kmeň, zistil, ako bolo Lótovej žene, keď obzrúc sa, uvidela nebesá zosielať na Sodomu a Gomoru síru a oheň od Hospodina.

Na rázcestí chodníkov stál Nikola Šuhaj s puškou na pleci.

„Šma Jesruel!“ šepkal Abram Beer a aj on cítil, ako mu v tele tuhne krv a ako sa celý mení na soľný stĺp.

Šuhaj naňho spod obočia pozrel a dal sa rýchlym krokom k nemu. Abram Beer sa chvel.

„Povedzte im, že teraz ma už nedostanú! Živého nie!“ vyrazil zo seba prudko.

Potom sa ostro otočil a dlhými krokmi sa dal hore lesom. Jeho pohyby boli stále prudké a jeho chôdza rýchla.

Abram Beer ešte chvíľu zostal soľným stĺpom.

Na poloninu za Petrom Šuhajom už nešiel, lebo Boh-Hospodin mu zoslal znamenie.

Siahol si pod košeľu pod pazuchu a k prstom privoňal, čo je dobré vo chvíľach úľaku. Možno preto, že si človek zas uvedomí sám seba. Dal sa na spiaťtočnú cestu, no trvalo ešte dlho, kým jeho kolená nadobudli pevnosť a jeho kroky sa stali ráznymi.

Domov sa vrátil až za šera.

Mračil sa.

Na strope v kráme už bola rozžatá petrolejová lampa s veľkým tienidlom, ktorá žltým svetlom zalievala stred miestnosti a kúty nechávala v tme. V kráme zas boli kupci, už bolo čo predávať, aj keď dostať z ľudí halier bolo ťažké. Zišla sa tu aj židovská mládež, chlapci a dve dievčatá, sedeli na debničkách, opierali sa o sudy a o pult, bavili sa, do všetkého hovorili a prekážali. Žena Abrama Beera obsluhovala kupcov a jeho sedemnásťročná Hanelle, meno Pána buď pochválené, už jediná, čo zostala doma, stála s nejakým starým gazdom v širokom páse, a podporovaná svojimi mladými priateľmi mu dokazovala, že na kose, ktorej zvuk dedinčan stále mrzuto skúšal kĺbom, päťdesiathalier zľaviť nemôže. Abram Beer krámom len prešiel. Nemal rád tie schôdzky vo svojom obchode. Ničoho si nevšímal a len zlým pohľadom strelil po akomsi drzom židovskom mladíkovi, ktorý si sadol na pult. Mladík ihneď zliezol.

Abram Beer sa odobral do izbičky. Tri hviezdy na nebi už vyšli, bola teda chvíľa, keď sa treba modliť Mariv. Abram Beer si pevnejšie nasadil na hlavu klobúk a modlil sa, súc obrátený do kúta: „Pochválený buď Hospodin, Boh náš, kráľ sveta, ktorý slovom svojím spôsobuje šero, v múdrosti svojej

otvára brány nebeské a v dôvtipe svojom strieda časy a mení doby a hviezdy na ich dráhe po klenbe nebeskej radí podľa svojej vôle.“

Dnes odriekal slová Marivu s obzvláštnou vrúcnosťou a dôrazom, lebo jasnejšie než kedykoľvek cítil blízkosť svojho Boha. Vedel, že Hospodin nad ním bdel. Sláva Večnému, ktorý ostríha svoj ľud! Sláva Kráľovi kráľov, ktorý celý čas už od večnosti má na mysli len blaho svojho ľudu! Hospodinovi, ktorý sa stará o každého Žida vediac, že na stupňoch Izraela spočíva Jeho hviezdny trón a že modlitba každého jednotlivca, mocnejšia než anjeli, zväčšuje Jeho slávu a moc. Aký múdry je Hospodin, ktorý v pravú hodinu odoslal Petra Šuhaja na poloninu a postaviac v minúte, keď tade musel ísť Jeho Abram Beer, na rázcestie chodníkov Nikolu Šuhaja, zachránil mu život! Mysel' Abrama Beera, obráteného do prázdneho kúta pri pohovke, kde ho nič nerušilo a nerozpŕtľovalo, kývajúceho sa vpred-vzad, krepčiaceho, bručiaceho, pospevujúceho a lúskajúceho prstami, bola sústredená len a len na modlitbu a Pána.

O zázraku na Suchare sa nedalo hovoriť celý večer. Znamenalo by to hovoriť pred židovskou obcou. Lebo aj pri večeri je tých drzých chlapčísk pl-

ný dom („Stráž! matka dobre to dieťa?“) a tie večne nedojedené kováčove dievky chodia k Hanele beztak len preto, aby im v kuchyni dala matka niečo od večere.

Až v noci, keď zaľahli do postelí, povedal Abram Beer žene:

„Dnes ma Pán vyslobodil z veľkého nebezpečia.“

„Jeho meno buď pochválené!“ riekla vrúcne pani Ester.

A keď s očami dokorán vypočula celý príbeh, dvihla nad perinu svoje kypré ruky akoby k požehnaniu, a vyvracajúc oči, pochválila meno Hospodina ešte raz: „Hašem jisburech.“

Pomodlil sa Krišmu, modlitbu pred spaním: „V mene Hospodina, Boha Izraela, po mojej pravici Michael, po mojej ľavici Gabriel, predou mnou Oriel, za mnou Rafael a nad mojhou hlavou velebnosť božia.“

No potom si spomenul ešte na čosi. Ďobol prstom do zaspávajúcej ženy.

„Tomu dieťaťu nehovor nič. Vylakalo by sa. Že Ťuhaj ušiel, sa dozvie dostať skoro ... Len aby z toho nevzišlo nič zlého.“

Vyšla vari v Brazách zo zeme Dovbušova puška? Pred smrťou tam slávny lúpežník týchto hôr hlboko zakopal svoju kresadlovú ručnicu. A každý rok sa puška nepatrne pohne z temnôt k zemskému povrchu, a až na slnku zasvieti celá, ako zjari na polonine kuklík či sasanka, vzíde svetú nový Oleksa Dovbuš, ktorý bohatým bral, chudobným dával, pánov bil, no nikdy nikoho nezabil, iba ak zo spravodlivej pomsty či v sebaobrane.

Puška sa v Brazách naisto pohla k povrchu!

V lesoch vyčíňa Nikola Šuhaj. Od Kamjonky a Popade až po tiskú rovinu, od Gropy a Klimovej až po Stoj križuje krajinu dlhými krokmi, čo sa podobajú jelením. Jedáva v kolibách a horských chýžach, kde za miskú kukuričnej kaše platí ako kráľ, spí v oborohoch a pod stromami, smeje sa, ak je jeho jamka na hrudi ráno plná rosy.

Hore na Gregovišti, tam, kde na najvyššom mieste strmej cesty stojí drevený kríž s dvoma brvnami, prepadáva pošty z Volového.

V alpínskych botách s vojenskými ovinovačkami, v starej vojenskej uniforme, neozbrojený a s nezakrytou tvárou dvíha prostred ciest dlaň: „Stoj! Som Nikola Šuhaj!“ Za ním stoja štyria chlapi so šatkami cez nos, dvaja z nich mieria na voz vojenský-

mi opakovačkami, a ak má niekto z cestujúcich od-
vahu vyzrieť von, uvidí, ako mu ústia oboch pušiek
mieria rovno medzi oči. Všetko von a ruky hore!
Každý daj všetko, čo máš, ibaže by si bol chudob-
ný a ak to o tebe vieme.

V úzkom údolí Tereble prepadáva vozy idúce na
jarmok do Chustu.

Po ceste ide ľuďmi preplnený povoz. Jeho židov-
ský majiteľ kráča s bičom vedľa koňa. Ak sa ho pe-
ší cudzinec opýta: „Prosím vás, koľko do toho voza
vlastne beriete ľudí?“, nepochopí iróniu otázky a
vľúdne odpovie: „Koľko sa ich tam vojde, pane.
Len si vylezte!“ Korba sa podobá roju včiel, nápra-
va vrzga a kone sa vlečú. Na mostíku, čo vedie cez
potok, stojí krížom prázdny gazdovský voz bez zá-
prahu a pred ním štyria chlapi, či päť, z ktorých
dvaja majú pušky. Ten bez zbrane medzi nimi, čo
nemá zahalenú tvár, si kladie výstražne prst na ús-
ta a takto, krokmi dlhými a varovnými, ide naproti
vozu. Vyzerá to tajomne. Kone sa zastavujú a Ni-
kola Šuhaj bez slova kýve rukou: Všetko z voza!
Ten jeho mierny pohyb má silu rozkazu, rovnako
tajomného a osudového. Niet nikoho, kto by nepo-
slúchol. Šuhaj mlčky a pomaly dvíha ruky, a oni,
ako vo sne a omámení, to pozvoľna robia po ňom.

Kýva prstom na prvého a ten poslušne pristupuje. A teraz to už ide rýchlo. Hlučná facka a pár hmatov do vrecák. A bež do priekopy. A ľahmi! Tvárou k zemi! A ďalší. Facka, hmat do vrecka a do priekopy. A tretí. Židia, zámožní gazdovia, partáci, Amerikánci, čo sa po vojne vracajú zo zámoria s dolármi a ktorých Nikola oberá obzvlášť rád. Za chvíľu leží v priekope dlhý rad nehybných ľudí a na ceste stojí povozník s bičom a treští oči. Šuhajovi kamaráti odťahujú z mostíka gazdovský voz a stavajú sa za zajatcov. „Všetko do voza!“ kričí na plné hrdlo Šuhaj a tento hromový zvuk je ešte strašnejší než to ticho prv. Vyskakujú a bežia k povozu. „Odchod! Sčerstva!“ Žid bičom bije do koní a tie, napínajúc krky a hlavy, sa snažia dokonca klusať. Na povoz zozadu miera dvaja chlapi vojenskými opakovačkami. A až ďaleko odtiaľ, už z dostrelu pušiek alebo za zátočinou cesty, začínajú okradnutí kričať a rozčulovať sa, Amerikánci na poplach do vzduchu strieľajú z browningov, ktoré však nikto nepočuje a nikoho neprivolajú, a kasajú sa, akoby chceli ísť späť a lúpežníkom vyrvať to, o čo ich obrali. A medzitým Nikola čaká na nový povoz. Priebeh deja sa do detailov opakuje. A keď odchádza druhý voz, odchádza aj Nikola Šuhaj svojimi

dlhými, pokojnými krokmi do lesa nad cestou, a jeho kamaráti za ním.

Ľudia ho v Sucharskom lese stretávajú tak, ako ho poznali, kým ešte žil v chyži u otca – černookého, černovlasého, s fúzikom pod nosom, s malou bradou a klenutým čelom jazdcov a divých strelcov, v širokom, farebnou kožou vyšívanom opasku, čo chráni rebrá pri páde alebo pri náraze klády, v úzkych nohaviciach, v opánkach s remienkami viackrát obtočenými nad kotníkom, a v konopnej košeli s pestrými sklenenými gombičkami. Na pleci má pušku a druhú prehodenú cez krk, ako ju nosí jazda. Na pažbách oboch pušiek je nožom vyrytý veľký kríž. Niekedy sa pýta na ľudí z dediny a na četníkov, inokedy sa smeje a žartuje, ďalší raz pre nič za nič rozdáva deťom a starým ženám peniaze. Ak pri brode cez rieku či na ceste stretne nejakého váženého koločavského občana, pána farára či pána učiteľa, pohovorí s nimi, popýta sa na zdravie ženy a detí a pri rozchode povie: „Nespravili by ste mi, pán farár, niečo k vôli?“ „No čo, Nikolka?“ „Povedzte, prosím vás, četníkom, že ste ma tu videli. Rád by som, aby sa trochu prebehli.“ Ale niekedy sa náhli, mračí sa a nikoho si nevšíma.

Idú traja Židia pod Tisovou hore na poloninu a cez plece v dvojvreciach vlečú dobytku soľ a pastierom kukuričnú múku. Pred nimi zrazu, ako padlý z neba, stojí Šuhaj. Mlčí, díva sa, a oni zbledli a modlia sa. „Hej, Slojm Nachamkes, daj tie ruky zo stromu a čelo z dlaní. Exekútori zajtra Eržike predávajú kravu, tu máš peniaze, kúp ju, raz si po ňu prídem!“ A na môj veru, žiadna krava v celej Verchovine nebude lepšie opatrená, starostlivejšie strážená a sýtejšie krmená než práve táto.

Niekedy lúpi, inokedy nie.

„Len aby som už bol za Zábrodom,“ myslí si Berka, to jest Bernard Hahn z Horbu, tam už asi Nikolu nestretnem.‘ A šibe do koníka. Ale Nikola na seba nenechal čakať až za Zábrodom. Sto krokov pred Hahnom sa na ceste zjavuje dvihnutá Nikolova dlaň. Hahn zoskakuje z voza, všetka krv sa mu vohnala do líc a v duši má zúfale odhodlanie. „Tieto peniaze mi nevezneš, Nikola! Idem do Chustu kupovať deťom topánky,“ vraví rozhodne a hlasom, čo sa snaží byť pevný. „Ukáž, čo máš!“ rozkazuje Šuhaj. Hahn vytáhuje umazaný notes, rozviera ho na stránke, kde sú papierové peniaze, ale ustupuje a knižku tisne k prsiam, odhodlaný ju nevydať. „Daj sem! krikuje Šuhaj zlostne, notes mu

vytrháva a prevracia v ňom listy: „Ty máš päť de-
tí?“ „Sedem.“ „To máš ale dosť málo, Berka, tu
máš a kúp im poriadne!“ A pridáva do notesa nie-
koľko zelených stovák. „Ako sa volá tvoja najmen-
šia?“ „Fajgele.“ „Pozdravuj ju odo mňa!“

V panských šatách a v gumovom plášti sa zjavuje
až dole v Chuste. Zájde do hostinca, sadne pod
elektrickú žiarovku, dá sa ako neznámy cudzinec
obslúžiť a hodinu počúva rozhovory pánov bavia-
cich sa o Šuhajovi – lebo jedna z najväčších rados-
tí je nezdať sa a byť. A keď odíde, nájde čašník na
jeho stole pod pivnou miskou lístok, na ktorom je
napísané jediné, čo sa Šuhaj pri maďarskom plu-
ku naučil písať: „Suhaj Miklós“. Hostia vyskakujú,
ženú sa k prázdnej stoličke, akoby na nej bolo mož-
né ešte čosi vidieť, čítajú lístok, ťahajú si ho z rúk
a vzrušujú sa.

V noci spal vo veľkých stajniach na hore Stiňak,
kam nemeckým kraviarkam priniesol sladkej pá-
lenky a tancoval s nimi pri pesničkách kolomyjky.
Ráno v údolí Mokranky olúpil českého inžiniera o
trieder a peniaze, o hodinu neskôr notára z Nemec-
kej Mokrej a odpoľudnia už stojí pri Sojme nad
plytkým prúdom Riky, kde sa práve so svojím psí-
kom kúpe pani okresná náčelníková z Volového.

Šuhaj sa díva, usmieva sa a nakrucuje si čierny fúzík. „Celkom pekná panička ste. Ale moja Eržika je krajšia. Ja som Nikola Šuhaj.“ A zatiaľ čo žena v modrých kúpacích šatách stojí po pleciah vo vode, nevediac, čo robiť a ako sa tváriť, Šuhaj sa smeje: „Pozdravujte muža, pani okresná náčelníková!“ a dlhými krokmi odchádza.

Četníci sú bezradní. Sú zbesilí. Bijú Eržiku, bijú starého Petra Šuhaja, bijú Ivana Drača, bijú Nikolových súrodencov. Pozatýkali Nikolových kamarátov či tých, čo by nimi len mohli byť. Koločave, ktorá lúpežníka zrejme podporuje, bola uložená kontribúcia tridsaťtisíc.

Českí četníci neodišli, ako sľuboval Nikola Vlaskovi. Naopak, upevňujú svoju moc. A jej skúšobným kameňom má byť sám Šuhaj. Nemôže byť poriadok a nemôže platiť autorita nového štátu, pokým vyčíňa v kraji, pokým sa okolo neho tvoria legendy, pokým skúmané oči s tajenou radosťou sledujú neúspešný zápas četníctva s banditom, pokým meno Nikola Šuhaj je vo všetkých ústach od Vihorlatu po Hoverlu a značí junáka-hrdinu. To vie

(kontribúcia - daň na vydržiavanie vojska)

tak koločavská četnícka stanica, ako aj užhorodská vláda, a od zemského četníckeho veliteľstva chodia prísne rozkazy, urgencie a naučenia, čo len rozčuľujú, lebo to všetko koločavský strážmajster vie rovnako dobre.

Do Koločavy bolo sústredené četníctvo. Je ich tu už tridsať. Četníci obsadili školu, ubytovali sa na senníku u Kalmána Lejboviča a celý deň jeho krčmu plnia cigaretovým dymom, zátkami pivových fliaš a zápachom svojich bôť. Veliteľom sústredného oddielu bol menovaný kapitán, a starý strážmajster je tu pomaly už len na to, aby nové mužstvo zoznamoval s miestnymi pomermi a s krajinou. Nenávidí zato Vláška ako zlú nemoc, nech to už bolo akokoľvek, a podal o ňom disciplinárnej komisii správu, v ktorej vyslovil najhoršie podozrenie. A na Vláška, hoci je dobrý kamarát a veselý chlapec, hľadia zvrchu aj ostatní četníci, lebo je tým koniec koncov predsa len vinný on, že musia žiť v tejto lúpežníckej diere a robiť v horách túto opičiu službu.

„Všetko, čo je len trochu podozrivé, pozatýkať!“ rozkázal kapitán.

Teda zatýkajú. Len Šuhajov nie, lebo kapitán verí, že ak nedostanú Nikolu ináč, že ho lapí na Erži-

ku. U Šuhajov robia len domové prehliadky – trikrát, štyrikrát za noc. Potom zopár dní vynechajú, aby rodinu učičkali nádejou, že sa vzdali márnej namáhy, a znova na nich. Trikrát za noc z postelí a prehliadky celej chyže, výsluchy, vyhrážky, trikrát za noc bajonety na hrud'. Lebo ak tí ľudia nebudú privedení na pokraj zúfalstva a ak nestratia posledný zvyšok nervov, neprehovoria. Tak zatkli Mateja Packana, Ivana Hrečyna, Vasyla Krivljaka, starostovho syna Miška Derbaka, Ivana Derbaka Horného a mnoho iných, a ak bude treba, zatknú pol dediny a neukrivdia nikomu. No títo ľudia, ktorých každý krok do panského hája na drevo, na zver, na lesné plody, či len na pašu je takmer vždy nejakým prečinom či aspoň lesnou újmou (a ak náhodou nie je, tak o tom nevedia), vedia mlčať. V Chuste hrozne klamali, a opovrhujúc svojimi sudcami, ani sa nesnažili zakrývať, že klamú.

Ako sa stalo, že pri tom hromadnom zatýkaní zabudli na Vasyla Derbaka Derbačka a na jeho syna Adama Chreptu?

Nuž, Vasyl Derbak Derbačok nebol človek podozrivý, mal peknú chyžu, dobre hospodáril a nič naňho nebolo známe, a v kraji, kde sa na celé dni

chodí na poloniny, nie je veru možné podozrievať každého, čo noc strávil mimo dom.

Jedného dňa chlapec-pastier priniesol četníkom vojenskú pušku, čo našiel v lese pod machom. Puška nebola zájdená, bola nedávno čistená. Zahrabali ju teda zase na to miesto a päť dní pri nej čakali. Na šiesty deň tam pristihli Adama Chreptu. Mali síce v úmysle vlastníka zbrane sledovať, ale pretože Adama nepoznali a on sa na pušku len pozrel a zase odchádzal, zatkli ho.

Na plašenie medveďov? Hohó, to rozprávaj malým deťom, synak!

Prehľadali ho a našli uňho tristo korún.

Zarobil? A nechcel by si povedať, kde?

V chyži Adamovho otca, Vasyla Derbaka Derbačka, ktorý toho dňa nebol doma, vykonalí prehliadku. Nenašli však nič. Adama zatkli.

Adam Chrepta bol nemanželským synom Derbaka Derbačka, ale býval s otcovou rodinou, a Derbak Derbačok žiadne zo svojich detí nemal rád tak veľmi, ako práve tohto pekného plavého chlapca. Možno preto, že mu pripomínal jeho mladosť a jediné radostné dni života.

Keď sa Derbak Derbačok vrátil z poloniny a počul, čo sa stalo, zarazil sa a povedal si: ,Bež na čet-

nícku stanicu a vypros si syna!‘ Aký pochabý nápad! Kto kedy v Koločave počul, aby sa četníci dali uprosiť? A kto kedy prosil?

No Derbak Derbačok mal úspech.

Hovoril. Za dve a pol hodiny sa toho povie veľa, aj keď si človek chce väčšinu nechať pre seba a je nútený namáhať si hlavu, aby na spústu otázok dával odpovede aspoň pravdepodobné. Nepovedal všetko. Hlavne sa chránil čokoľvek prezradiť na Ihnata Sopka a Danila Jasinka, ktorí toho na neho nevedeli ani o štipku menej, než on na nich. Ale hovoril predsa len dosť, a četnícky kapitán, uzrozumený s výmenou, ktorú mu tento chlap mlčky ponúkal, došiel k presvedčeniu, že na zatknutie otca a syna je času dosť a že bude zatiaľ užitočné ich použiť pre svoje účely. Šuhajova vec bola príliš vážna a záležalo na nej veľa, aj preňho osobne. Dobré teda, nech si Adam Chrepta ide. Pustite ho. Derbak Derbačok a Adam opúšťali školskú budovu, premenenú teraz na četnícku stanicu – Adam šťastný a usmievavý, Derbak Derbačok so spoteným čelom a zmámenou hlavou.

Názory kapitána sa potvrdili. Pri stíhaní Šuhaja nejde o žiadny neobvyklý prípad, o nejaké tajomné spojenia a záhadné styky, ale o vec celkom všednú:

domov a milá. Domovom je chyža pod Sucharom a milou je Eržika. Na tie musí byť lapený. A aj na ne lapený bude! Zdržiava sa teda väčšinou v údoliach Suchara a navštevuje ho tam aj otec, aj žena! Dobre!

„Niekoľko dní ich nechajte,“ povedal strážmajstrovi, mysliac tým Šuhajovu rodinu a nočné prehliadky, „a pozorujte dom zvonku!“

Na pastvine medzi Šuhajovou chyžou a Sucharským lesom stáli dva oborohy, vzdialené od seba asi tristo metrov a asi tiež toľko od obydľia. Do jedného z nich sa skryli traja četníci, aby splnili rozkaz. Ale pretože sem prišli až neskoro večer, netušili, že v druhom oborohu už hodinu spí Eržika s mladšou Nikolovou sestrou Ančou. Obe dávali prednosť jesennej hmle pred nočným burcovaním četníkmi.

A tak za hmlistého rána, keď ženy zliezali z kopy sena, údolím a stráňou zaznelo:

„Stoj! ... Stoj! ... Stoj!“

Obe ženy sa dali na zúfalý útek. Tresli výstrely. Četníci si mysleli, že tá druhá je prestrojený Šuhaj.

Behom sa prehnali pastvinou a vleteli do lesa.

Chvíľu šli, lapajúc dych. Ale Eržika už nemohla. Skôr sa pod smrek zvalila, než si sadla. Hlava sa

jej klonila, klonila, až napokon klesla na vyčnievajúci koreň.

„Čo ti je, Eržika?“

Anča vidí, že je Eržika biela ako smrť a košeľa jej na bruhu mokvá krvou. Množstvom krvi.

„Ježišmária! Zastrelili Eržiku.“

Ale dievča sa mýli. Eržika krváca k potratu.

Anča sa hnala do lesa. Bežala k údoliam a poloninám, kde by dnes mohol spať Nikola. V behu vytrvalo volala: „Nikola! ... Nikola! ... Nikolaáá!“

Jej hlas znel v hmlách zúfalo a strašne.

Četníci v prvom prekvapení bežali do lesa. Kus ním postupovali, ale čoskoro si uvedomili – aký nezmysel! Traja ľudia v pralese?! Koho tu nájdú? Vracali sa mrzutí a nahnevaní.

Z kraja lesa videli, ako Petro Šuhaj, jeho žena a tri staršie deti prezerajú okolie, čo sa tam udialo, a ako sa Petro znova vracia k ohorohom. Prepadli ich. Starých vliekli k chyži, obaja menší chlapci bežali kričiac za nimi. Ale štrnásťročný Jura sa s nimi bil. Dvakrát ním šmarili o zem, dvakrát vstal, a podobný mladému vlčat'u s vycerenými zubami a s blčiacimi očami, dorážal znova. Nakoniec mu skrútili ruku a vliekli so sebou. Petra postavili k stene chyže, a medzitým, čo mu jeden priložil bo-

dák na prsia, druhý ho bil. Jura už po niekoľkých ranách ležal tvárou v tráve a vyl.

„Kde je Nikola? ... Kde je Eržika? ... Kam utekali? ... Zabijeme ťa ...“

V tej chvíli sa od lesa ozval strašný krik. Rev, ktorého slovám nebolo rozumieť. Bol to Nikola. Stál tam. Četníci sa obrátili a chystali sa priložiť pušky k lícam, ale padol výstrel a jeden z nich sa zvalil na zem.

Ostatní dvaja skočili za chyžu a pálili odtiaľ k lesu celými reťazami výstrelov.

Toho večera vyhorela Šuhajova chyža.

Vzbĺkla ako kôпка suchého raždia.

Chorú Eržiku vyniesli.

Tak sa to robievalo na Sibíri s dedinami, ktoré úkladne zavraždili niektorého z ich kamarátov. Hrôzu! Hrôzu na nich! Či unikli ruským, srbským, talianskym, rakúskym, nemeckým a bolševickým strelám len preto, aby sa dali zavraždiť banditom? A bili sa na sibírskych rovinách a v kamení Dolomitov, aby zahynuli v tejto lúpežnickej diere?

Na tretí deň sa konal pohreb zastreleného závodčieho. Nie, to nebol pohreb, to bola prehliadka branných síl pred tvárou nepriateľa a vojnová de-

monštrácia v sibírskej dedine, uprostred mlčanlivej nenávisti ktorej sa ocitli.

Z Chustu prišla rota vojakov v plnej zbroji, ako náleží padlému legionárovi, a jej ťažký pochod medzi tyčkovými a latkovými plotmi Koločavy pripomínal vojnu. Aj vzduch mal jej farbu a vôňu, akoby nad údolím plávali mračná, popolavé a ťažké, čo zakazovali zhlboka si vydýchnuť.

Zo školy vojaci vyniesli ovenčenú truhlu, v ktorej ležal zavraždený. Zazneli vojenské povely. Pešia rota a četníci vzdali mŕtvemu kamarátovi poctu. Bubon vojenskej hudby zadunel v tichu ako vzdialená delostreľba a vyl'akal. A Koločavskí, skrývajúci sa za plotmi dvorcov a za oknami chyží, hľadeli na čierno-zlaté pluviály katolíckych kňazov a miništrantské kamže, na zástupcov úradov v rovnošatách a na to množstvo pánov, ktorí jedným škrtom pera môžu zničiť Koločavu a pomstiť smrť jedného zo svojich. Chmúrny pochod četníckych štvorstupov, údery bubna, tak dunivé medzi domami, a pomalý vojnový krok, pod ktorým chrapčali kamene ulice boli zlé a budili predstavu hladu. Z grécko-

(pluviál - široký plášť nosený duchovnými pri slávnostiach)
(kamža - biele oblečenie po kolená so širokými rukávami)

katolíckeho kostola zvonil jediný zvyšný zvon a jeho dvojaké znenie padalo na dedinu výhražne ako pri nočných povodniach.

Koločava mlčala, a len starí Židia, čo vyšli pred vývesné štíty krámkov a remeselných dielní, chápuc, o čo pri tejto mocnej demonštrácii ide a nezbúdajúc pritom na to hlavné, nedávali sa unášať citmi, ohŕňali kútiky úst i nozdier a mysleli si: ‚Eh, pochybená vec! Nech zavrú Eržiku a pustia Nikolových kamarátov, lebo ľudia sa nechytajú na to, čo je v nich dobré, ale na to, čo je v nich zlé.‘

Tento článok viery našiel, možno v knihách Mojžišových, možno v presvätom Zohare, bielofúzy chasid Herš Lejb Wolf. A Židia ho prijali za svoj.

Lebo s taktikou četníkov nesúhlasili.

OLEKSA DOVBUŠ

Zbojníci! Čierni chlapci!

Ak im veľmi praje doba a junácke šťastie, zakladajú panovnícke rody, oveľa častejšie sa však ich telá kníšu na šibeniciach, no najčastejšie končia s hlavou v machu, v krvavej kaluži, zasiahnutí ranou zozadu. A práve údelom týchto padlých je potom sláva väčšia slávy kráľovskej, lebo boli jednými z nich – z ľudí týchto hôr. Zato, že neprešli do cudzoty vládcov, zato, že nezanechali dynastie, ale na seba vzali utrpenie a bremeno všetkých a dokázali

to, čoho sa ľudia týchto hôr nikdy neodvážili a po čom predsa tak vrúcne túžia – mstiť krivdy, biť pánov, brat' im nalúpené imanie, a to, čo nie je na úžitok, ničiť železom i ohňom pre radosť, pre pomstu, na výstrahu budúcnosti i zo strachu pred ňou. Sú deťmi ich snov. Ich, čo sa nikdy v dejinách neodvážili vzbury a ktorým sa nikdy nedostalo slasť hromadnej pomsty.

Hľa, tamten plochý balvan býval hodovným stolom Oleksu Dovbuša. Pri tejto studnici sa schádzal so svojimi čiernymi chlapcami. Pod touto storočnou jedľou sa delievali o poklady, tam tančievali divoký arkán, držiac sa v rade okolo šijí, spievajúc, podrepujúc a tepúc päťami zem. Tadiaľto tiahol na panský zámok, aby ho vypálil, keď predtým vylákal posádku inam. Tu stávala krčma, kde navštívil židovskú svadbu a odišiel s mechmi peňazí a šperkov. A v túto stranu leží trikrát prekliata dedina Kosmače, kde žila jeho zradná milenka Dzvinka, a tam Čierna Hora, kde je pochovaný uprostred svojich pokladov.

Nie je pravda, čo si o ňom vymysleli páni. Nie je pravda, čo je o ňom napísané v knihách len preto, aby bola zatienená jeho sláva.

Oleksa Dovbuš nežil v polovici osemnásteho storočia, za zmätkov v Poľsku, kde bojoval August so Stanislawem Leščinským, po požari povstania Rákocziho v Uhrách, za ťažkých vnútorných sporov v Rumunsku, čo viedlo vojnu s Ruskom. Nelúpežníčil sedem rokov v kraji hemžiacom sa zbehmi z vojsk Rákocziho, Gieniawského a Golca, v horách plných sedliakov, ušlých z gruntov pána Jozefa Potockého a odhodlaných ísť radšej na šibenicu, než znášať týranie najrôznejšej soldatesky a zdieranie kniežacími podstarostami a atamanmi. Ba nie je ani pravda, že bol zastrelený Štefanom Dzvinkom v dedine Kosmače, keď od neho prišiel pre svojho druhu násilím vymáhať veno. A rok 1745 je len bezduché panské číslo. Oleksa Dovbuš nežil v žiadnom čase. Žil pred tisícročiami, žil pred stáročiami, žije dnes, bude žiť zajtra. Lebo Oleksa Dovbuš nie je človek. Oleksa Dovbuš je národ. Oleksa Dovbuš je šľahnutie pomsty a divá túžba po spravodlivosti.

Ako to teda bolo s Oleksom Dovbuščukom?

Bolo to takto:

Bol to chudobný, slabý valach, mrzáčik a hlupák. Lebo, slovami kazateľov a vykladačov Písma, malo byť ukázané, že každý z nás bojácnych, pokor-

ných a chudobných, môže vykonať veľké skutky, ak chce Boh. Dovbuš si za všetky peniaze, čo vypásol, kúpil bambitku, a krívajúc na jednu nohu, túlal sa po dedinách, na smiech a radosť deťom, čo za ním behali, a ak bol niekto medzi pastiermi bitý, bol to naisto on. Ľudia ho mali za nič.

No Pánboh ho odmenil veľkou silou.

Za Tisou, na Čiernej Hore, stojí hora Kedrovatý. Pod ňou je veľká priepasť, nad ktorou čnie skala, kde prebýval čert, čo sa vysmieval Bohu. Sedí na skale a rúha sa. Boh po ňom bleskom, no čert do diery, hrom udrie do skaly a odštiepi kus kameňa. A čert zase vylezie a opäť sa vysmieva. Pánboh zase po ňom. A nečistý znova zmizne v diere. Takto špásoval s Pánom Bohom už dlho. Raz sa na tú hru díval Dovbuš. Postavil sa chrptom k blýskavici, namieril na diabla a doŕho strelil. Čert padol do priepasti, zaboril sa hlavou hlboko do zeme a zostal po ňom len oblak dymu. Nad Dovbušom zastal archaniel Gabriel. „Veľmi si sa zaslúžil pred Bohom, že si zo sveta sprevodil diabla. Čo za to od Boha chceš?“ Dovbuš sa zamyslel. „Ľudia ma majú za nič, a ja by som im chcel dokázať, že dačo dokážem a že sa im môžem stať užitočným. Nech mi Boh dá takú silu, akej na svete niet, aby som

mohol zvíťaziť nad nepriateľmi a trestať krivdy, nech dá, aby ma nikto nepremohol a aby sa ma ne-
tkla žiadna strela.“ A keď sa vrátil k ostatným pas-
tierom a oni sa mu zase posmievali a chceli ho biť,
hádzal nimi ako kamením.

Od tých čias sa Oleksa Dovbuš stal vodcom. Stál
za pravdou a trestal ľudskú krivdu. Bol krutý k pá-
nom, k ľuďom však láskavý a milosrdný. Bohatým
bral a chudobným dával. S päťdesiatimi čiernymi
chlapcami, ktorých okolo seba zhromaždil, vypa-
ľoval zámky zlých pánov a domy ich úradníkov.
Prepadával židovské obchody, pre seba i chlapcov
bral pálenku a ostatnú vylieval, vyhádzal na ulicu,
čo bolo v zálohu, aby si každý mohol vziať, čo bolo
jeho. Raz napadol panský dvor v Bohorodčanoch a
odniesol odtiaľ vrecia rýdzich dukátov. Naložil ich
chlapcom na chrbát, vzal svoju sekerku s dlhým
poriskom, o ktorú sa opieral, a vrecia ňou preťal.
Kade šli, tade trúsili dukáty a chudobní ľudia sa
zbiehali a zbierali ich. Páni a Židia sa stali lepšími,
lebo sa ho báli.

Býval na Kedrovatom. Tam mu jeho chlapci vy-
tesali v skale stolec – na ňom sedel a odtiaľ vládol
ľudu. Podnikal nájazdy až do Rumunsku a Turec-
ka, kde nekrsteným bral peniaze a nosil na Kedro-

vatý. Kto potreboval a prišiel k nemu, dostal. Čo nerozdal, uschoval do druhej skaly. Chlapcom potom rozkázal, aby tú skalú zamkli tak, aby ju nikto nikdy neotvoril, a oni to urobili. Ľudia teraz stavajú železnice a vyhadzujú do povetria celé hory, no tú skalú ani neotvorila, ani nerozbijú. Je tam zlato, striebro, drahé kamenie, naolejované zbrane, a keby sa Kedrovatý otvoril, svietili by tie poklady tak, že by oslnili celý svet. Ale čakajú na nového Dovbuša, čo príde. Lebo pred smrťou zakopal Oleksa v Brazách hlboko do zeme svoju pušku. Tá sa každý rok pohne o makové zrnko nahor k zemskému povrchu, a až sa na slnku objaví celá, vzíde svetu nový Oleksa Dovbuš, radosť ľudu a hrôza pánov, bojovník za pravdu a mstitel' krívd.

Všetky vojská, čo proti Dovbušovi poslali, rozháňal ako krdle vtákov. Dozvedel sa cisárpan, že žije taký človek, ktorého žiadna sila neubije, a odkázal mu, aby prišiel do Viedne, že s ním uzavrie mier. No chcel ho oklamať, a keď sa Dovbuš blížil, poslal proti nemu svoje vojsko, aby ho zabilo, a sám sa vyložil z okna, aby sa díval. Ale všetky strely sa od Dovbuša odrážali späť na vojakov a zabíjali ich. Vtedy cisár kázal strelbu hneď zastaviť a s Dovbušom sa zmieril. Nechal ho voľne bojovať po celej

zemi, len šetriť jeho vojská, a dal mu na to listiny s pečatami. A Dovbuš tri dni a tri noci hostil cisára a jeho dvor.

Sedem rokov potom bojoval po krajine, a pokým žil, bolo chudobnému ľudu dobre.

Zničila ho žena, večný nepriateľ mužov, to hanebné plemeno, pre ktoré sa na svete deje toľko zlého. Roznežnil sa so ženou, zabudol na svoj úkol a zahynul. Ach, zradné čertovo plemeno! Volala sa Dzvinka, bývala v Kosmačoch a bola vydatá. Vo chvíli milovania od neho vylákala tajomstvo a deväťkrát sa zaprisahala Bohom, že ho nikomu nevyzradí. Nezraniteľný Dovbuš mohol byť zabitý len striebornou guľkou. Musela byť skrytá v miske jarnej pšenice, ktorá sa na dvanásť veľkých sviatkov v roku podáva kňazovi na svätenie, a nad ňou muselo byť dvanástimi kňazmi odslúžených dvanásť omší. Lenže Dzvinka to povedala svojmu mužovi Štefanovi.

Ide Dovbuš s čiernymi chlapcami dobývať kútsky zámok. „Dnes pôjdeme skoro spať, chlapci, zajtra musíme byť zavčas na nohách. Stavíme sa v Kosmačoch navštíviť Dzvinku.“ „Oleksa, otec náš, nechod' do Kosmač, mali sme zlý sen.“ „Chlapci, junáci moji, akí ste pochabí! Nabite si každý dve guľ-

ky, zostaňte pod horou a ja sa pôjdem spýtať, či nám dá Dzvinka večeru.“

Prišiel pod jej okno, v okne večerné slnko. „Spíš či bdieš, kmotrička, a večerou nás pohostiš?“ „Nespím, počúvam, večeru hotujem, a bude to slávna večera, že sa jej všetci ľudia podivia,“ myslí si Dzvinka. „Spíš či bdieš, srdce moje, a Dovbušovi nocľah dáš?“ „Oj, nespím, počúvam, ale zbojníkovi nocľah nedám. Štefan nie je doma a večera nie je hotová.“ „Otvor, alebo chceš, aby som vyvalil dvere, ženská?“ „Nechcem, aby si ich vyvalil, ale otvoriť nejdem.“ Nahneval sa Dovbuš a naľahol na dvere. A Štefan v podkroví nabíja pušku striebornou guľou. Dvere praštia, zámky povolujú. Ustrašená Dzvinka štrbinou šepká Dovbušovi: „Oleksík, duša moja, nechod', nerobím to z vlastnej vôle, v komore na povale číha Štefan.“ Dvere sa naklonia dnu. Zhora Štefan strieľa striebornou guľou. Mieril na srdce, no zasiahol pravé plece. Ale aj z ľavej strany tryská krv.

Dovbuš leží v krvi pred chyžou, chlapci d'aleko. „Och ty, Štefan, pre suku si ma zabil!“ A Štefan z podkrovia odpovedá: „Nemal si sa s ňou milovať, nemal si jej zverovať pravdu. U suky je toľko viery ako na letiacej vode peny.“

Kde sú jeho chlapci, jeho junáci? Ak kríkne, nedokríkne, ak hvizdne, nedohvizdne. Ale kríkol, dokríkol, hvizdol, dohvizdol. Chlapci sa prihnali stádo baranov. „Oleksa, otec náš, čo si nás nepočúvol? Dovbuščík náš, čo si ju nezabil?“ „Ako by som ju mohol zabiť, keď ju tak veľmi ľúbim? Id'te sa jej spýtať, či ma i ona má rada.“ A Dzvinka plače: „Keby som ho neľúbila, bielo bych sa nestrojila. Bielo bych sa nestrojila, striebrom, zlatom, nezdobila.“ „Oj, chlapci, junáci moji, ťažko mi je. Odneste ma odtiaľto. Položte ma pod buk, nech sa s vami rozžehnám a umriem po zbojnícky.“

Zložili ho pod strieborným bukom. „Oleksa, otec náš, máme tú suku ubiť či zastreliť?“ „Neubíjajte a nestrieľajte. Chyžu zapáľte, no jej neublížte!“ A chlapci nariekajú: „Oleksa, otec náš, kam sa bez teba podejeme, ako budeme tráviť svoj mladý vek, ako dobývať zámky? Porad' nám: máme ísť do Uhier a či do Rumunska?“ „Nechod'te už, chlapci, zbojníčiť, chod'te vy domov hospodáriť. Máte tri hrudy zlata. Za jednu ma pochovajte, druhú dajte suke, o tretiu sa rozdeľte. Zanechajte zbojníckych sekeriek a neprelievajte ľudskú krv. Ľudská krv nie je voda a nesluší sa ju prelievať. Už nebudete chodiť svetom, nebudete zbojníčiť, nedokážete to a

vodcu nemáte. Chlapci, junáci moji, vezmite ma na sekerky a doneste na Čiernu Horu, tú som miloval, tam chcem aj umrieť. Na Kedrovatom stoja dve jedle, to sú moje sestry, stoja tam dva javory, to sú moji bratia. Tam ma pochovajte!“

Doniesli ho na sekerkách na Čiernu Horu. Tam umrel a je aj pochovaný – v tieni divých skál, na neznámom mieste, prostred pokladov, ktoré, keby sa odkryli, oslnili by svet.

Boh miluje Dovbuša a oslávil ho i po smrti:

Nie skôr, nie neskôr, ale práve v deň, keď po prvýkrát v roku prenikne tieňom skál na jeho hrob prvý slnečný lúč a dotkne sa jeho srdca, vzchádza svetu Veľkonočná nedeľa, najväčší sviatok všetkých kresťanských duší.

O dusne, čo sa nad Koločavou znieslo v deň četníkovho pohrebu, ostatná Verchovina nevedela.

Vedela len, že Nikola Šuhaj žije. Že žije v lese. Chlap v lese je ako ryba vo vode – každý vie, že tam je, len nikto nevie kde. V kalných hĺbinách vody i lesa je čosi tajomné, čo dráždi poľovníkov, rybárov i tých, čo idú okolo.

Pri mäkkom slnku jesenného odpoľudnia sedajú pred chyžami ženy, za pásom zástery majú na ľa-

vom boku zastrčenú paličku s chumľom ovčej vlny, v pravici točia vretenom, a sliniac spodnou perou ľavý palec, pradá hrubú niť. Už si nevykladajú o hadoch, o najmilšej veci, v ktorej, bohvieprečo, našli také zaľúbenie – azda spomínajú na staré božstvá či na bibliu, či azda na svoje sny. Už nerozprávajú o ich ľudských kráľoch, ktorí ich hvizdnutím dokážu kedykoľvek privolať a púšťať oboma rukávmi svojich kožuchoy, ani o ich zaklínaní na sviatok Zvestovania, keď všetka podzemná háved' vylieza na slnko, ani o blahobyte, čo prinášajú chyži, v ktorej bývajú, ani o ich pomste na deťoch, čo sa rodia s hadími hlavami a šupinami po tele. Hovorí o Oleksovi Dovbušovi, o Dovžovi, o Pint'ovi, ktorému pandúri, keď ho chytili, na telo prikladali žeravé dvadsiatniky. A volajú stareny, čo ešte vedia, ako to bolo. Tie, fajčiac z krátkych fajok s hrotitým viečkom a podobné čarodejniciam, zliezajú z pecí, vychádzajú pred dvere a spomínajú.

A rozprávajú sa o Nikolovi. O nezraniteľnom Nikolovi. O hrdinovi a statočnom milencovi. Je v horách. Četníci naňho poriadajú hony, obkľúčujú ho streleckými reťazami, zasypávajú ho strelami, no on stojí na lesnom balvane, a mávajúc zelenou ratoliestkou, odráža ich strely späť a mizne, kam sa

mu zachce – možno k svojim pokladom kdesi v strži na Suchare, do jaskyne skvostnejšej nad všetky chrámy sveta, ktorú nepoznajú ani jeho najvernejší druhovia a ku ktorej sa nepriblíži ináč, než s jeleńnými kopytami priviazanými na opánky, aby neza-nechal ľudské stopy. A zase križuje krajinu, vystupuje na pošty, bohatých Židov, partákov a pánov: „Som Šuhaj!“ Tie dve slová stačia, aby sa ľudom roztriasli kolená, spotili dlane a zotvárali to-bolky. Aby sa dali zbiť a položili sa potom pekne v rade do priekopy ako priečky sklopeného rebríka. Hohó! Počul kto kedy na svete čosi také veselé? Chachachá!

Viete o tej príhode s barónom? Tam kdesi v Čechách žije pán a ten si zajednal tunajšiu honbu a platí si dvoch hájnikov, aby mu jelene strážili. A zrazu – v revíri je medveď! Chudákovi Andrejovi Kolobiškovi zabil na Zapodrine koňa. Len tak ho capol labou a potom z neho vyžral len mozog. Hájnici začali na medveďa strážiť malinovú šťavu. Potom ho odnaučovali zháňať si potravu sám. Takto ho dostali až na čistinu, kam si chodil po mäso. Ved’ to poznáme – medveď je potom taký tučný a lenivý, že ho môžeš mlátiť palicou, mručí a cerí zuby, ale od žrádla ho nedostaneš. Ešte tam pre baró-

na vyhĺbili strelecký zákop, prikryli ho kládami, že by sa tam artiléria neprestriel'ala, a telegrafovali: Ráďte vraj prísť, milosťpane, rana absolútne istá. Pánov prišli tri automobily, mali so sebou zásoby, víno, kotol na varenie, že to vyzeralo ako vojnová výprava. Tu najali kone, asi osem chlapov, a išli na medveďa – do hôr, kde má barón loveckú búdu. Ale keď prichádzajú hore a cez stromy vidia búdu, myslia si: čo to? Na dverách akoby sa červenelo čosi veľké. Zrýchľujú krok. Preboha, čo je to? Vyzerá to ako v mäsiarskom kráme. A potom už barón s hájnikmi bežia. A odrazu zostávajú úľakom stáť. Medveď! Na dverách búdy je pribitý medveď. Ale holý! Už je bez kože. Nikola im ho stiahol, aby nemali robotu. Chachá!

Marijku Ivanyšovú z Točky poznáte? Ivanyšova chyža leží vysoko proti Kamjonke. Bolo už navečer, Marijka vyzrie oknom – ktosi k nim ide. Koho k nim môže viesť cesta teraz, už neskoro, aby mohol niekam dôjsť? Mária Panna, na pleci má pušku! Zavolala muža. Muž sa zl'akol a vraví: „Marijka, to je Nikolka!“ Ten prišiel, pozdravil: „Sláva Ježišu Kristu!“ „Sláva naveky!“ vraví Marijka, a to viete, duša v nej je maličká, a všetci stoja, dívajú sa na seba, neprevravia, a Nikolka sa len usmieva.

Ivanyš si konečne dodal odvahy: „A ktorý vy ste, kmotre?“ Nikolka sa smeje, až ukazuje biele zuby: „Veď vy viete, kmotre, ktorý som!“ A potom vraj: „Tamto som zložil jeleňa, pomôžte mi ho odniesť, naložte ho do sudov do slanej vody, alebo aj kus vyúd'te, niekedy si naňho prídem.“ Príde dvakrát, trikrát a dosť. Aj k Cilji Havejovej chodil na Kal-novec na kanca. A u Hary Hurdzanovej, keď videl, že v chyži nie je ale vonkoncom nič, rozdával deťom peniaze. A nemeckým kraviarkam na Stiňaku nosí likéry, a valachom na Stremenoši nadiel'a sladkosti. Čo Nikolкови záleží na stovke? Čože mu zíde na tisícke? Ide do svojej jaskyne a vezme.

O Nikolкови možno rozprávať celý deň. Lebo od Hoverlu po Vihorlat niet miesta, kde by ho niekto isto nespoznal. V prestrojení za chlapa, za pána, za poľovníka, za kňaza, za vojaka, za ženu. A ak boli ľudia s fantáziou príliš malou, ktorí ho nikdy nezahliadli, iste za šerejúceho podvečera už niekde z kraja lesa počuli zaznieť sopilku, smutnú a clivú, a to bola práve sopilka Nikolova, lebo nik na pastiersku píšťalu nevie hrať tak krásne ako on. Aj jemu je v lesoch občas smutno. Cnie sa mu po Eržike.

(sopilka <ukr.> - pastierska píšťala na poloninách)

O Nikolovi si možno ešte rozprávať vo večerom zošerenej izbe, keď v peci červeno dohárajú bukové polená a stareny za komínom v krátkych fajkách dofajčievajú tabak pomiešaný s lieskovým lístím. „Eh, deti, nehnevajte, nemám už kukuričnej kaše, počúva vás Nikola!“ A deti na peci rozširujú oči do tmy, Nikola sa im mení na postavu z rozprávok a chrptom im prebieha mrázik hrôzy a krásy. Možno naozaj počúva pod oknom. Možno je tam vonku skrčený a načúva, čo si o ňom rozprávajú. Až ho raz stretnú, dá im sladkosti a za hrst' zlata.

Ale kto sú Nikolovi druhovia?

V nedeľu chlapi na cestu z horských chyží dolu do dediny obliekajú ovčie kožuchy s dlhou srst'ou navrch a s rukávmi presahujúcimi ďaleko konce prstov. Pred kostolom sa družia do bielych chlpatých hlúčkov, a pozdraviac sa menom Ježišovým, hovoria o Šuhajovi. Lebo aká radosť počuť nové zvesti o olúpených pánoch, čo ich týrajú obsielkami do Volového a Chustu a nechcú im zaplatiť za ceduľky vydané Rumunmi, o bohatých Židoch, ktorých peniaze im nepriniesli žiadne požehnanie. A nech len Nikola strieľa četníkov, materinu dušu im, čo ich v retiazkach vodia do áreštov, po chyžiach im kradnú vojenské pušky i staré predovky,

pokutujú ich za každý kus dreva z lesa a každého pstruha z potoka, a ako čerti sliedia v zemiačnickách po sadeniciach tabaku. Vidíte tamtoho gambatého chlapa v panských šatách a zelenom poľovníckom klobúku, čo sa tu prechodí pred kostolom a s nikým nedruží? To je keron, parták, sviňa a prekliaty zlodej, čo pri zmluvách s podnikateľmi robí machle s drevorubačskými mzdami, okráda ich na lístkoch na železnicu i pri spoločnom nákupe potravín, negramotný chlap z chyže ako oni, ktorý sa tu však teraz naparuje s cigarou v hube, už toľkokrát rozbitej drevorubačskými dlaňami. Huňaté hlúčky ovčích kožuchov po ňom neobracajú hlavy, stáčajú po ňom len oči. Chachá, akosi posmutnel, aj keď sa tvári, akoby sa nič nestalo. Nikola mu pri Drahove vzal peniaze, keď si ich niesol z Chustu.

Len ktorí z tých chlapov sú Nikolovi druhovia?

Sú medzi nimi! Pred ikonostasom sa spolu s ostatnými žehnajú gréckym krížom a spievajú ako všetci: „Hospodi, pomiluj!“ Možno sa s nimi denne stretávajú a zdravia, a predsa sa stýkajú s Nikolom a tváre majú zahalené modrými šatkami. Kto sú to, a ktorí z nich? A toto tajomstvo vzrušuje ako kalné hlbiny vôd a lesov či predstava hadích kráľov.

Ale otázka Šuhajových spoluvinníkov (už nehovorí 'druhoví') zaujíma veľmi aj koločavskú židovskú mládež.

Títo mládenci, dospievajúci z krásnych detí v nepeknom výrastkov s nečistou pleťou, dlhými pajesmi a priskorým chmýríím fúzov, toho nikdy veľa nenapracovali, ale teraz, keď povozníctvo, obchody a remeslá ich otcov stoja, nerobia už vôbec nič. Celý deň len chodia po návštevách. Vysedávajú na prahoch krámkov, pohupujú sa po dvoroch na vozových ojach, povalujú sa na sústruhu a doskách v truhlárskej kôlni Pinkasa Glasra, z dlhej chvíle pomáhajú Srulovi Rosenthalovi ťahať kováčske mechy, nazerajú do kuchýň a hútajú, kde by dostali čo na zjedenie alebo cigaretu. Hádajú sa, jeden z druhého si robia posmešky a debatujú. O Šuhajovi.

Prosím vás, kde rozmieňa Šuhaj doláre. He?! A kam dal tú debňu velúrových klobúkov, čo ulúpil volovskej pošte?! No?! A kam dáva cukor? A kam dal dva balíky látok Herša Wolfa?!

Žeby Abram Beer?

Kto vraví o Abramovi Beerovi? Nik nevraví tak, ani tak. Človek sa len pýta: kam dáva doláre, kam dáva látky, kam dáva cukor a kam velúrové klobúky?! Najskôr ich je! No nie, hlava chytrá?!

Abram Beer? myslia si všetci na Glasrových doskách, z hrste do hrste prehadzujú piliny a spomínajú na Hanele. Žeby Abram Beer?

Prašivý poľský Žid, ktorého otec sem privandroval polonahý ako žobrák? Nech z neho zaživa takéto kusy padajú, z prašivca! Všetko by zožral sám. Bohatému čert zadarmo i deti kolíše, chudobnému nechce ani za peniaze.

Noó, z čohože si Petro Šuhaj stavia novú chyžu, keď si nikde nepožičal? Ani u Herša Wolfa, ani u Abrama Beera, ani u Herša Lejba Wolfa?! A kde vzal Fedor Burkalo na kravu? A odkiaľ má Adam Chrepta na cigarety, keď nikto z nich nepracuje? Noó?!

Počujte, je tu ten osemročný Icko Kahan z Majdanu, čo býva u Herša Lejba Wolfa a stravu dostáva po židovských rodinách, lebo v Majdane nie je žiadny židovský učiteľ a chlapec sa musí v chedri učiť po hebrejsky. Taký chlapec všetko vie, lebo sa pred ním všetko hovorí. Spýtajte sa jeho! Spýtajte sa, či starý Izák Fuchs nevozí v noci z Koločavy dosky! A či azda pod tými doskami nie je dačo skryté!?

(cheder - židovská škola pre menšie deti)

Veru, sú obklopení samými lúpežníkmi. Lúpežníkmi a vrahmi. Ale najhorší zo všetkých je predsa len Abram Beer. Je to tu ako v lese, jeden žerie druhého. A Abram Beer nakoniec požerie všetkých.

Starí Židia sa modlili všetky modlitby, čo im predpisuje Zákon: ráno, pred a po vyjdení hviezd, pred spaním, pred jedlom, po jedle, pred napitím vody i po napití. A keď sa nemodlili a nemysleli na svoje veľmi zamotané záujmy, uvažovali o Šuhajovi a hovorili: „Eh, nedobrá vec!“

A keď prišiel do Koločavy četnícky major prehliadať sústredený oddiel, povedala mu deputácia Židov svoju mienku priamo:

„Na Eržiku Šuhaja nechytíte, ale chytíte ho na jeho kamarátov – pretože ľudia sa nechytajú na to, čo je v nich dobré, ale sa chytajú na to, čo je v nich zlé. Zavrite Eržiku a pustite kamarátov!“

Četnícky major takej talmudskej múdrosti nerozumel a neodpovedal im. Nemal kedy a požiadal, aby ho jeden z pánov, možno pán Abram Beer, zajtra navštívil.

Ale v noci si dal do školy zadom priviesť Vasyla Derbaka Derbačka a tomu povedal:

„Ty nás zavádzaš, darebák! Vodíš nás síce po čerstvých Šuhajových stopách, ale vždy len tam, kde

už nie je, a nikdy tam, kde práve je.“

„Môžem ja z hôr do Koločavy doletieť ako vták? A môžete vy ako vtáci doletieť tam?“

To bola iste pravda.

Ale četnický major sa nemýlil. Napriek tomu, že Vasyl Derbak Derbačok hľadel zachovať četníctvo pri dobrej vôli (a to nebolo vôbec ľahké) a vodil ho po čerstvých Šuhajových stopách, predsa len sa chránil vydať mu Nikolu spiaceho – lebo sa ničoho nebál viac, než že by Šuhaj mohol byť zatknutý a že by prehovoril. Dúfal, stále veril, že sa Nikolka zachráni, a nič si neželal túžobnejšie. Hádam ujde, hádam sa navždy skryje, hádam ... nie, Derbak Derbačok iné nevedel. Na čo Nikola čaká? Aj on má dosť, aj priatelia majú dosť. A četníci naliehajú: Kde bol včera Šuhaj? Kde spal? Kto bol s ním? Kde je dnes? Doved' nás na neho! A touto dvojitou hrou a dvojitým nebezpečím Derbak Derbačok veľmi trpí, tým skôr, že nevinných ľudí udávať nechce a Ihnata Sopka a Danila Jasinka nemôže. Jeho priamočiary mozog takéto rozpoltenie neznáša. Nespí, schudol a zle vyzerá. Na čo Nikola čaká, a prečo ich všetkých z toho položenia nezachráni? No ak Boh rozhodol, aby napriek všetkým Derbačkovým prianiam do četnických rúk predsa len pa-

dol, potom ... potom ... áno, nech im ho vydá, ale nevrahného.

„Počuj,“ povedal Derbakovi Derbačkovi četnícky major, „dávam ti lehotu šesť týždňov. To je času až-až. Do tej doby nás privedieš na Šuhaja. Ak nie, zatkneme teba i tvojho pastorka. Má už dvadsať a ako to dopadne, vieš. Do tej doby smieš so Šuhajom chodiť. Ale len ty, pastorok nie. A povieš nám, kto ešte s ním chodí. Všetkých! Rozumel si?“ Dôrazne hľadel Derbakovi Derbačkovi do očí, ktoré sa namáhali zostať kľudné. Potom sa obrátil k četníckemu kapitánovi: „Pán kapitán, ráčte si dnešný dátum poznamenať. O šesť týždňov ich oboch dáte zatknúť a odovzdáte súdu! ... A ty môžeš ísť!“

Derbak Derbačok odchádzal od četníkov s hlavou ťažšou, než sem prišiel.

Nasledujúci deň navštívil majora Abram Beer.

Ak Derbak Derbačok kolísal v želaniach medzi záchranou Šuhaja a jeho smrťou, Abram Beer už problém vyriešil: áno, nech četníci Šuhaja dostanú! Ale nech ho dostanú mŕtveho!

V ostatnom Abram Beer súhlasil s mienkou židovskej obce a teologickú poučku Herša Lejba

(pastorok - nevlastný syn)

Wolfa dôstojníkovi preložil do praktického jazyka:

„Zatknite Eržiku a pustite jeho kamarátov, pán major! Na Eržiku ho nedostanete, verte mi, ako je Pánboh nado mnou! Eržika je jeho hlavnou špiónkou v obci, len poslami sú iní, lebo každé dieťa vie, že nech sa Eržika obráti kam chce, že za ňou chodia prestrojení četníci, a ona, to sa rozumie, to vie tiež. Pokým je Eržika v Koločave, je všetka snaha márna. A živého ho pán kapitán tiež nechytí. Fií! Hľadajte si, pán major, svoje zrníčko v hromade obilí! To by tu pán kapitán musel mať polovicu armády! Pustite jeho kamarátov, sľúbte im beztretnosť, vypíšte cenu za jeho hlavu, pán major. Židovská obec ju tiež vypíše a do štrnástich dní je celá záležitosť vybavená – niekto ho zastrelí, alebo mu dá sekerou, alebo vám ho privedie zviazaného, alebo ... viem ja? Nech nie som zdravý, pán major!“

V prvom predjarí, keď slnko bilo do mäknúcich snehových spúst a v klenutom ľade nad letiacimi vodami sa počínali preleptávať prvé otvory, akoby do Nikolu Šuhaja vošla zbesilosť.

On, čo zachovávajúc prastarú tradíciu zbojníkov, nezabíjal, iba ak v sebaobrane, vraždil teraz rad za-

radom. On, junák, ktorý vždy vystupoval s nezakrytou tvárou a proti mnohým, nehrozil sa teraz nočnej práce, pri ktorej treba používať sekeru a povalové trámy chyží triesniť krvou.

Podvečer po jarmoku vo Volovom boli na ceste, nie viac než päťsto krokov od posledných volovských domkov, zastrelení traja židovskí obchodníci z Mukačeva, idúci na sedliackom vozíku. A ako zastrelení! Nikolovi, čarostrelcovi, ktorý nikdy nechybil ani jeleňa, ani medveďa, ani človeka, zlyhávala odrazu ruka na tridsať krokov. Obchodníci boli zasiahnutí do brucha, a pretože neboli mŕtvi, prechádzal im v zmäknutom snehu cez hrdlá kolesami voza. Ale i tak ešte zopár hodín žili, aby mohli odpovedať vyšetrujúcemu sudcovi. V chyži pri Buštine bola v noci vyvraždená celá rodina rusínskeho gazdu, čo sa práve vrátil z Ameriky. Hore na Ruži bol zastrelený a olúpený Nathan Faigenbaum ... Vraždy, vraždy. Neminul týždeň, aby o nejakej nebolo počuť.

Čo to stvára Nikola Šuhaj?

Na kraj padla hrôza.

Sústredený četnícky oddiel posilnili na šesťdesiat mužov, no všetko vyšetrowanie akoby sa strácalo v

tvrdých hlavách ľudí tejto lúpežníckej dediny – u tých hláv končilo a z nich nevychádzalo nič.

Nič nevideli, nič nepočuli, o ničom nevedia, Nikolu už mesiace nevideli, v lesoch a na poloninách ho nikto nestretáva, do zimoviek mlieko piť nechodí. Dvaja štrkári, ktorí vo chvíli volovského prepadnutia sedeli pri svojich hromádkach kamenia, a ktorí boli zastihnutí ešte s mokrými bruchami, ako pri streľbe vliezli do priekopy a krčili sa tam v topiacom sa snehu, na tristo krokov nepočuli ani výstrely a vôbec o ničom nevedia. Dievča, čo bolo svedkom lúpežného prepadu na drahovskej ceste, zaprelo všetko. A sojemský Aron Zisovič, čo bol olúpený vo vlastnom dome a len zázrakom vyviazol životom, povedal v Chuste vyšetrojúcemu sudcovi, ešte sa celý chvejúc: „Nič neviem. Pán doktor, stratil som peniaze, nechcem stratiť aj život.“ Lebo na kraji ležal strach. Žene, čo udala popis jedného z vrahov Amerikáncov, bola zapálená chyža.

Čo to robí Nikola? Mstí sa strašne, ale najskôr vie, prečo to robí. A narástli vari Nikolovi krídla? V noci lúpi v Nemeckej Mokrej, odpoľudnia vraždí pri Chuste, večer zapaluje v Bystrej. Je to možné?

(štrkár - kto roztĺka kameň na štrk)

„Zavrite Eržiku! Pustite Šuhajových kamarátov! Vypíšte cenu za jeho hlavu!“ volajú Židia, a pretože sa u nich každá ustálená mienka stáva článkom viery, vykrikujú to zo všetkých síl, náruživô, dôsledne a so všetkou vášňou. Hučia to do uší četníckym dôstojníkom, bombardujú tým volovskú okresnú správu, hlásajú to v mukačevských žargónových novinách, posielajú o tom žaloby do Prahy. A četníci, rozzúrení neúspechmi, znervóznení Židmi, novinami, výtkami a tvrdohlavosťou Rusínov, dostávajú antisemitské záchvaty.

Volajú Derbaka Derbačka. Stupňujú svoje vyhrážky.

Ale Derbak Derbačok je ako baran.

„Neviem. Neviem, kde je. Nevidel som ho už dva mesiace.“

„Klameš!“

„Neklamem!“

A vtedy, keď sa zdalo, že sa na neho četnícky kapitán už-už vrhne, že zavolá strážmajstra, aby ho ihneď zatkol, vykrikoval Derbak Derbačok onú vetu, čo tak ohromila!

„To vôbec nerobí Nikola!“

Kapitán zostal na zlomok sekundy akoby obarený, lebo ten chlap tu vyslovil len jeho najtajnejšie

podozrenie. No potom vyskočil.

„Klameš! Klameš, ty pes!“ Vrhol sa mu na krk.
„Klameš! Klameš! Klameš!“

Ale kapitánovo dupanie sa zmenilo v prudké pobiehanie školskou miestnosťou.

„Ako to vieš?“ skríkol, znova sa pri ňom zastavil, a nečakajúc na odpoveď, dal sa opäť do behu triedou, z rohu do rohu.

Znelo to nepravdepodobne, nemožne, a predseda Derbak Derbačok len vyslovil jeho myšlienku. Lebo vskutku: narástli Šuhajovi krídla, že mohol ráno lúpiť tu a v noci sedemdesiat kilometrov odtiaľ? Tá rýchlosť mu bola dávno podozrivá. Lenže potom niekto vraždí na Šuhajov účet! Potom, hrôza!, nemá čo robiť s jedným banditom! Potom nemá čo robiť ani s bandou zločincov! Potom má čo robiť s celým okresom lúpežných vrahov! Strach a hrôza!

Výsluch Derbaka započal nanovo.

Kapitán znova sadol za stôl.

„Ako to vieš?“

„Nikola nikdy nevraždil.“ Ale hneď sa opravil.
„Okrem četníkov,“ dodal, súc za to prebodnutý pohľadom dôstojníka.

„Pýtal som sa ťa: Ako vieš, že všetky tie zločiny nepácha Šuhaj.“

„Nevravel mi to nikto, ale viem to. Nikola nikdy nechybil, ani zviera, ani človeka ... Ten nestriel'a ľudí do brucha. A nezabíja sekerou. A nechodí v noci do chyží.“

„Kde je Šuhaj?“

„Neviem o ňom už dva mesiace.“

„Žije ešte?“

„Neviem.“

„Kto to teda robí?“

„Neviem“

Naozaj nevedel. A keď ho kapitán, sám utýraný, mučil dve hodiny a začínal znova s vyhrážkami, Derbak Derbačok vykrikol:

„Zatknite, zavrite ma teda! Aj Adama! Myslíte, že sa Nikolovej guľky bojím menej než vášho kriminálu? Keď celá dedina vie, že ma sem v noci vodíte! Diabol mi mal nohy sprerážať, keď som k vám prvýkrát išiel! Nič neviem, nič neviem, nič neviem!“

Zatknúť či pustiť? dumal kapitán. Údy sa mu mierne zachvievali námahou a rozrušením. Hrôza! Hrôza! Celé pluky lúpežných vrahov! Prešiel si nervózne spakruky čelo.

Derbak Derbačok bol pripravený na všetko, nebál sa už ničoho. Lebo pri jednej z otázok dnešného

výsluchu sa mu hlavou mihlo čosi jasné, čo teraz nadobudlo tvar a veľkosť. Áno, možnože už Nikola nežije! Ale čo je isté: nie je tu. Možno ušiel. Možno sa navždy ukryl. Hádam sa zachránil. Pane Ježiši, daj, nech je to tak a nech sa už nevracia!

Ale nádej Derbaka Derbačka bola planá.

Lebo Šuhaj žil. Neušiel, skrýval sa vo Zvorci.

Zvorec, to je pod Strimbou osada štyroch chyží vzdialených od seba na pol kilometra v údolí tak úzkom, že ho zahradí štvorstup vojakov s rozpaženými rukami, a tak hlbokom, že sem slnko svieti len sedem hodín denne a že trávu zo strání treba zväžať na saniach – v lete na saniach. Za rannej rosy alebo po daždi. Lebo v zime sa hore ešte nevyšťveral ani človek, ani kôň.

Podivne sa sem dostal.

Stará Olena Derbaková, matka Derbaka Derbačka, mu dala čosi vypiť – vtedy v zime, keď u nich v dedine spal a keď za ním prišla Eržika. Nevšimol si vtedy tej divnej príchuti mlieka a spomenul si na ňu až neskôr, keď už hadia násada dozrela a bolo už neskoro. A predsa ho pred Derbakovými varovala Eržika i brat Jura. Derbak Derbačok však všetko poprel: že chodí k četníkom? Koho z dediny nevolajú četníci na stanicu? A Nikola uveril. Ale

Derbačkova matka bola vedma. Uhranovala očami, vedela pripravovať čarodejné nápoje, mala moc nad hadmi a podvečer sa vedela zmeniť na ropuchu či čiernu mačku. Ľudia to o nej vedeli už dávno. Nikola neveril a vymstilo sa mu to.

Jednej noci v kolibe na Suchare ho zachvátili bolesti v bruchu. Rozpálila ho veľká horúčosť a v hlave mu hučalo sto bystrín. Keď sa ráno vytackal do mrazu a údolím ušiel pár sto krokov, chcelo sa mu uložiť kdesi do snehu pod strom a zostať tam, nech sa deje, čo chce, a mocou si stále v boľavej hlave musel pripomínať, že práve to nesmie, lebo nečisté sily, čo naňho padli, chcú práve to. Šiel, vidiac okolo seba len bielo a pred očami kolesá. Ale vedel, že musí ísť.

Ako sa dostal údolím a snehom až do Majdanu? Nevie. Ale majdanská čarodejka, najslávnejšia z čarodejníc Verchoviny, bola doma.

„Sláva Ježišu Kristu!“ pozdravil, vstupujúc do izby. Hlava mu treštila.

„Sláva na veky!“ povedala čarodejnica. „Ty si Nikola Šuhaj!“

Ani sa príliš nepodivil, že ho pozná.

„Vedela som, že ideš, len si mal prísť skôr. Čakám na teba už tri dni a tri noci.“

Vedel len, ako sa naňho upierajú jej lesklé oči.

„Nejaká vedma ti dala vypit' nápoj. Nasadila do teba hady.“

Hlavou sa mu mihla stará Olena a jej škaredé, šedivé vrkoče vyčuhujúce spod šatky. A tá noc, keď k nemu prišla Eržika.

„Hady z teba vyjdú.“

Zrak sa mu akosi podivne zostroval, ale len na ňu, akoby bola na svete len ona a okrem nej už nič. Videl, ako z pece do panvice naberá žeravé drevené uhlie a ako ju stavia doprostred izby.

„Hneď teraz z teba vyjdú. Oheň ich pohltí.“

Dala mu čohosi napit'.

„Modli sa!“

Nikola v duchu odriekal slová Otčenáša a ona, mumlajúc akési zaklínanie, okolo neho obchádzala, obiehala, behala ako detský skrčok, slová zaklínania sa stávali zreteľnejšími, a Šuhaj videl len jej oči.

Zachvátilo ho strašné dávenie. Zdalo sa mu, že z neho vyjdú všetky vnútornosti a že vyvráti dušu.

A odrazu vidí: jeho vývratky sa hemžia hád'atami, malými i väčšími, hady mu prúdia z úst a všetky sa mecú smerom k panvici a miznú v žiare, čo ich stravuje.

Bolo mu slabo, až na odpadnutie.

„Teraz si zdravý. Vyjdi na pôjd a vyspi sa. Ráno budeš opäť silný.“

Ráno sa naozaj cítil zdravý. Majdanská čarodejníca je mocná.

„Ďakujem ti,“ povedal, lúčiac sa a dávajúc jej za hrst' peňazí.

„Aj ja ti ďakujem, Nikola Šuhaj.“

Odišiel do lesov a do opustenej koliby.

Toho dňa zložil najväčšieho medveďa svojho života. „Hejhá!“ kríkol naňho, keď ho na tristo krokov uvidel na lesnej cestičke. Medvedica sa vztýčila na zadných labách a on ju strelil do komory. Videl, ako sa vrhla na starý buk a driapala z neho kôru a triesky. Toho dňa bolo všetko jasné a veselé a Nikola cítil v srdci radosť.

Lež kúzlo Oleny Derbakovej bolo príliš mocné. Krčce sa vrátili a s nimi horúčky, väčšie než predtým. A ich žeravosť striedali zimnice, čo sa nedali zahriať akýmkoľvek veľkým množstvom polien, prikladaných na otvorené ohisko s takou námahou. Zaspával len na minúty a vyskakoval, lebo všade videl plamene a zdalo sa mu, že koliba horí. Ráno! Len aby sa dočkal rána!

Nevedel, či je už ráno či odpoľudnie. Vedel len, že musí ísť. A toto ísť! ísť! ísť! si stokrát opakoval, kľaciac a tápajúc po ovčom kožuchu a obliekajúc si ho, a ísť! ísť! si násilím vŕštepoval do úbohého mozgu, vychádzajúc do mrazu. Akoby sa smrteľne bál, že na to slovo, teraz zo všetkých najdôležitejšie, zabudne.

Došiel k chyži vo Zvorci. Bola to chyža Juru Tokara. Vošiel dnu.

„Som Nikola Šuhaj. Privedte niekoho, kto vie písať.“

Odrazu len sedel sám na lavici v izbe s udupanou dlážkou. Hľadela naňho veľká chlebová pec a z nej, spoza komína, vyzerali nejaké deti, čo boli jej súčasťou. A potom tu bolo čosi naprosto obludné, čo vyplňalo väčšinu izbice, nechávajúc sotva miesto posteli a stolu, a bolo treba niekoľkokrát žmurknúť (čo je to, preboha?), než to nadobudlo tvary ručného stavu.

Pred Nikolom zastal muž s tužkou a kúskom hnedého papiera od tabaku. Zrejme ten, čo vie písať! Gazda, gazdiná a ešte nejakí ľudia stáli v sienke a otvorenými dverami hľadeli dnu.

„Píš!“ povedal Nikola.

A nadiktoval dopis:

Príd' ma uzdraviť! Ak sa niekto dozvie, kde som, zahynú obe tvoje deti. Nikola Šuhaj

„Zaneste to do Volovéhoho doktorovi!“

Kníšuc sa, pozrel hmlami na ľudí:

„Toto je Zvorec?!”

„Zvorec,“ povedal muž, čo vedel písať.

„Ak sa niekto dozvie, kde som, vyhorí.“

Potom upadol do bezvedomia. Len sa mu hlavou ešte mihli slová: „Nič sa mi nestane. Mám takú od Boha moc.“

Okresný lekár sa hanbí. Až do krvi sa hanbí. Ridiac svoj malý kočiar hore najstrmšou cestou republiky, si myslí: Strašné! Po koľký raz to už ide touto hroznou cestou hore na Gregovisko a potom dolu do údolia Tereble, štyri hodiny jazdy a potom ešte hodinu peši – liečiť banditu?! Komické položenie! Námet na frašku! Na najhlúpejšiu frašku na svete! Lenže, čo mal robiť? Dobré, naplnenie vyhrážky nebolo pravdepodobné, priatelia sú oplani (spomína na akúsi vlastnú príhodu a vlastné skúsenosti), ani by ich nenapadlo zachovávať vernosť až za hrob a vydávať sa do nebezpečia pre príkazy niekoho, kto tu už nie je. Lež predsa, tá zodpoved-

nosť pri strážení detí, a to peklo a tie hysterické záchvaty, keby to musel povedať žene! Hej, všeobecná psychóza so všemohúcim a všadeprítomným Šuhajom! No taký premúdry je až teraz, keď vie, že by sa nič nebolo stalo. Teraz, keď Šuhaja tak dobre pozná, ale vysloviť vtedy pred ženou: Šuhaj! Má ho teraz udať? Chá! „Prekristapána, pán doktor! To nám to vravíte až teraz, po dvoch mesiacoch? Viete, čo štát za ten čas stálo stíhanie Šuhaja? A vy, úradný lekár, ste nehlásili prípad týfusu?“ ... Fuj!

Kôň sa ťažko vlečie hore na Gregovisko, trochu ešte po snehu, trochu po kamení, kdesi dole pod nimi spieva v slnku škovránok. Doktor drží povolené opraty, fajčí cigaru a má dosť času premýšľať o svojom položení.

Čo môže robiť s týfusom? Nejaké antipyretiká, nejakú gáfrovú injekciu na posilnenie srdca. A pravdaže dieta. Ale tá sa na Zvorci zachovávať nedá, iba ak to dôjde tak ďaleko (chá!), že mu bude doktor z Volového voziť aj potraviny. Ale ten skvelý chlap (aký nádherný rod sú títo Šuhajovia!) s tým medvedím hrudníkom a psím srdcom, čo v štyridsaťstupňovej horúčke behal svetom v snehu, sa z toho vykreše sám. Len aby sa mu nenapchal

kukuričnou kašou! Prečo tam teda chodí? Zaľúbil sa do Šuhaja? Alebo preto, aby mu dával otcovské rady? „Nechajte to už, Nikola, a prihláste sa úradom dobrovoľne!“? Aký nezmysel! Alebo: „Nikola, kajajte sa!“? To je to isté, ako povedať lesnej zveri, vlkovi či medveďovi: „Kajaj sa!“ Z čoho, preboha? Prečo tam teda chodí? Bří! Zrejme len preto, aby raz stál pred krajským súdom v Chuste, a ako svedok obhajoby dokazoval alibi pri toľkých a toľkých zločinoch Šuhaja. Ako sa ten kočiars kníša a protivne vlečie, jednorôčné dieťa by ho po štyroch predbehlo! Hijó! Hýb sa trochu, grošák! A kto mu zaplatí za tieto cesty? Chlapec má ísť po prázdninách do Čiech na gymnázium, dievča tiež nemôže nechať večne v tej židovskej dedine – peniaze potrebuje ako soľ. Pri poslednej návšteve mu Šuhaj už zase dával za hrst' stoviek, aj dáka tisícka bola medzi nimi, zdá sa, že Šuhaj svoje honoráre stupňuje. A on mu zas mrzuto povedal: „To zatiaľ nechajme, na to je času dosť!“ Hm, zatiaľ! A tak by ich potreboval! Vziať ich? Peniaze vytiahnuté z vrecka nejakému pocestnému? Z toho by raz mohli byť pekné opletačky. Prekliaty kraj! Tu z dediny aj s farárom nevyklepeš dokopy sto korún a ľudia v noci burcujú lekára len v hodinke smrti – zadarmo,

pravdaže, a nadarmo. Nuž, tu je tá slávna Verchovina! Tu z Gregoviska pred tebou ležia ako na dlani: kopce, čierne lesy a v údoliach pásik svietiacej zelene. Pekné len na obrázku. Ani žitu sa tu nedarí, len niekde v stráni kúsok ovsa s na piad' stebлом. V kamení rastie zas len kamenie, vravia tunajší. Hm, peniaze ulúpené nejakému pocestnému! Fíí! Nie. Ak dostanú Šuhaja živého, bude z toho aj tak príšerná ostuda (ak sa to napraví len tou), ale peniaze od neho nevezme ... Nezostáva, len sa utešovať nádejou, že ho nedostanú živého ...

Okresný lekár chodí na Zvorec ďalej. Dáva Nikolovi antipyretiká a gáfrové injekcie na povzbudenie srdečnej činnosti. A naozaj mu raz z Volového priviezol fľašu koňaku, aby si ho Šuhaj mohol dávať do mlieka. A mlčí.

Mlčí aj Zvorec. Lebo ľuďom zo samoty, čo žijú prostred panských lesov a ktorých každý druhý krok, hoc trpený, je nejakým prestúpením majetkových zákonov, sa mlčanie stalo druhým chlebom. Vyhrážka vypálením vie vydesiť, no prečo by mali čo len jediným posunkom niečo prezrádzať, keď sa už roky nemali tak dobre ako od tých čias, čo medzi nimi žije Nikola? Potrebuješ peniaze? U Tokara býva Nikola.

Chodí sem Danilo Jasinko, čierny, hranatý hospodár z Koločavy. Nikola má už jest' trochu hovädzej polievky. Kde však vziať, keď židovský mäsiar v Koločave hovädzie neseká a bolo by poň treba ísť do Volového tridsať kilometrov? Tak Danilo Jasinko vodí Nikolovi celé kravy. Samozrejme nie kupované. A kravu človek sám nezje.

„Neumrieš, Nikolka?“ pýta sa Danilo Šuhaja, súcitným pohľadom hľadiac na jeho priesvitnú tvár, v ktorej svetia dve zapadnuté čierne oči.

„Nie,“ odvetí Nikola slabým hlasom.

A z doskovej postele na vysokých nohách, viac podobnej žľabu než lôžku, sa Nikola pýta:

„Čo je nového?“

„Čo by bolo? Nič,“ klame Danilo Jasinko.

„Zbojníčiť nechodíte?“

„Eh!“ Lebo Danilo vie mlčať i voči ľuďom, ktorých má rád.

„Nechod'te, chlapci,“ a jeho čierne oči sa dívajú mätko do očí kamaráta. „A čo robí Eržika?“

„Čože by robila? Žije u Ivana Drača, u otca.“

„Nechodí za ňou nikto?“

„Nič nepočuť.“

A potom zas plynú dlhé dni, keď s nikým nehovorí a je sám so svojimi myšlienkami. Ranený vlk, čo

zaliezol do húštia, nič nechce, len čaká, či v ňom Boh lesa opäť obživne, alebo či od neho odíde kamsi hore do korún bukov.

Okná týchto starých chyží sú malé, len dve piade do štvorca, aby bolo možné prestrčiť hlavu, nie však ramená – ochrana proti lúpežníkom. A okienkami vidno na náprotivnej strane dva štvorce zeleného lesa, z ktorého svieti odraz marcového slnka. Niet s kým prehovoriť. Hospodár zapriahol koňa do vozíka s dvoma vedrami a na dva dni a dve noci šiel k prameňu do Šandrovej po slanú vodu, čo cez zimu došla. Za komínom chlebovej pece driemu košeľaté deti. Gazdiná sedí za stavom, z vlnenej osnovy a útku tká látku, a stav škripe a hrmoce údermi dreva o drevo. Chvíľami sa k nej pribatolí dvojročné dieťa a chce od nej prsník.

Nikola má takú od Boha moc. Ale jej bezpečnú istotu treba žiarlivo strážiť a hovoriť o nej s nikým nemožno. Ani sám so sebou, lebo sa treba báť, aby to tajomné a bezmenné tvrdým dotykom neutrpelo. Leží uložené hlboko pod všetkými vrstvami duše – biely, jasne žiarivý svetelný bod, čo prežaruje všetky vrstvy.

Nie, nič sa mu nemôže stať ani v tejto zošerenej izbe s veľkou pecou, so štvorčekmi svietiacej ze-

lene a škrípaním a drevenými údermi stavu. Oleno kúзло bolo mocné, no jeho sila je väčšia.

Čo bude ďalej?

Nevie, čo bude ďalej, vie len, že všetko bude dobré. Že odtiaľto vyjde do zelenej žiary tam na stráni oproti. Že ho zas ľudia budú mať radi i báť sa ho. Že zas uvidí Eržiku. A že ho nikdy nechytia, lebo sa ho netkne žiadna strela – ani z pušky, ani z pištole, ani z dela, ani z guľometu.

Vrátil sa hospodár s nákladom slanej vody.

Najprv šomre na financov, čo teraz pri prameni vyberajú pätnásť halierov od vedra: človek aby aj za trochu toho solenia platil! Potom rozpráva novinky zo sveta. Rozpráva o zločinoch v kraji. O vražde po volovskom jarmoku, o ubití Amerikánovej rodiny pri Buštine, o krvavej lúpeži na polonine Ruža. Teraz bol na ceste ku kolibe na Stiňaku zastrelený maďarský priekupník Nasy Fedor, zastrelení Židia Švarc a Abrahamovič, ťažko ranený a olúpený gazda Ivan Ternavčuk. Hovorí o tom celá krajina. Píšu vraj o tom všade v novinách, aj v zahraničných. Četníctvo sa stále posilňuje.

Nikola napäto počúva.

„Hľadajú ťa. Myslia, že to všetko robíš ty.“

Nikolovi sa rozbúši choré srdce.

„Ako to?“ pýta sa. „Ľudia tomu veria?“

„Nuž hej, hlupáci! Veria.“

Niektorú vraždí na jeho účet? Niektorú sa zbabelo schováva za jeho chrbát? Nikolovi sa ženie do hlavy krv a tepny v spánkoch mu búšia. Hneď teraz vyskočiť, chopiť sa pušky, ísť, bežať a biť zbabelcov a vrahov! Ale ruky, na ktorých sa chcel zdvihnúť, sa pod ním lámu a klesajú späť do sena. Chce sa mu zavýť vlčím vytím.

Keď o niekoľko dní prichádza verný Danilo Jasinko, vlečúc sem teľa, upiera naňho Nikola čierne oči a hľadá na neho dlho a naliehavo.

„Nezbojníčite?“

„Eh!“ odvetí Jasinko a díva sa na Nikolu plným pohľadom.

„V kraji sa vraj veľa vraždí.“

„Čosi sa povráva. Zabili vraj nejakého Žida.“

„Vraj to zvädzajú na mňa.“

„Nikoho nechytali.“

A vtedy sa Nikolovi v šere izby divo rozhoria oči. Prvýkrát zas horia tým starým čiernozeleným ohňom, podobné očiam rysov a vlkov v temných húštinách. Lebo v Šuhajovi opäť oživa Boh lesov.

„Zabijem ich. Ako je Boh nado mnou, zabijem ich. Povedz to každému.“

Danilo hľadá Nikolovi do očí, no vnútri mu krídlami trepoce krdeľ letiacich vtákov.

Vie, že Nikola vraví pravdu.

Dni vnútri chyže sú temné a smutné, a na stráň oproti žiari slnko a zeleňou pohybuje vetrík, čo by chladil hlavu. Noci sú dusné, a za dvoma okienkami svojím tvrdým leskom svietia hviezdy.

Nikola Šuhaj sa uzdravoval. Veľa spal, napriek zákazu lekára však jedol a pokúšal sa ťarbať po miestnosti.

Bolo to za jarnej nedele.

Zo severnej strany Ruže mizli posledné škvrny snehu, stránne pod Strimbou rozkvitli sasankami a cesty rýchlo schli. Nikolovi hospodári sa ustrojili bielo, gazdiná si na krk navešala všetky svoje červené a žlté korále, najmladšie dieťa vzala do bielej plachetky a, tohto roku po prvý raz, išli do Koločavy do kostola.

Nikola sa vyvliekol pred chyžu a posadil sa na jej prah. Tvár vystavil slnku a zhlboka vdychoval jeho vôňu, čo uzdravuje ľudí, zver i stromy. Hľadel do lesnej zelene, počúval let tečúceho potoka a cnelo sa mu po nich, lebo k nim patrili, no nemohol sa ich dotknúť. Myslel na Eržiku, ktorú mu táto slnečná nedeľa pripomínala.

No zrazu sa zarazil, lebo z lesa pod ním sa vynoril človek a rýchlymi krokmi šiel chodníkom k chyži. Kto to môže byť, a čo chce? Nikola sa chcel skryť. No kým sa na slabých nohách zdvihol, chodca spoznal.

O chvíľu si hľadeli do očí – Nikola, sediaci na prahu, a niekoľko krokov pred ním jeho brat Jura, pätnásťročný chlapec, chudý a na svoj vek príliš veľký, ale s rovnako svietiacimi očami, klenutým čelom a malou bradou. Dívali sa na seba mlčky, nečudujúc sa, že sa stretávajú, no plní radosti zo stretnutia.

„Umrieš, Nikolka?“

„Neumriem, Jura.“

Sadol si k bratovi na prah a obaja hľadeli do krajiny.

Údolie horelo jasom a v strži hartusil potok.

Len môcť do neho ponoriť ruku a cítiť odpor jeho letiacej studenej vody! Kedy už budem môcť vyjsť zo svojho brloha a splynúť zas so všetkým tým, čo je okolo mňa?

Bude to krásne! cítil Jura.

Všetko voňalo slnkom, zemou a vodou.

„Kto ti povedal, že som tu?“

„Nikto, Nikolka.“

„Ako si ma našiel?“

„Hľadal som t'a dlho, ale dnes v noci som odrazu vedel, že si tu.“

Na túto ročnú dobu bolo príliš sparno a slnko bodalo žihadlami. Vzadu nad stržou stúpali mračná, sunuli sa nahor na oblohu a tam popolaveli. Príde búrka.

Bratia dlho mlčali. V tomto kraji sa veľa mlčí. Hlboké horské údolia, kde možno hodiny ísť a počuť len šumenie vody, pralesy, ktorých tichá neruší ani drobná zver, ani vtáctvo, pastviny na horách, kde len rožný statok trpezlivo prežíva steblá tráv, ľudí rozprávať neučia. Slová sú len pre nutné pojmy všedného dňa, a veci citov sa dajú povedať i len pohľadom, stisnutím ruky, piesňou sopilky či modlitbou.

Áno. Jura prišiel k Nikolovi a zostane pri ňom. Až sa Nikola uzdraví, pôjde s ním do lesov a už sa nevráti. V kraji vyčíňajú četníci. Čochvíľa prepádajú ich nedostavanú chyžu – vo dne, v noci, niekoľkokrát za noc, vyvliekajú z lôžok, rozhadzujú veci a bijú. Otec tiež utečie. Odvedie dobytok na poloninu, matku s malými deťmi nechá niekde tam a odíde do Poľska alebo do Rumunska. Ale on, Jura, zostane s Nikolom.

Nikola hľadá hore stržou. Je v polke prehradená tmavomodrou oponou, ohromnou oponou, čo z neba visí kolmo nadol. Uprostred sa po nej prevaľujú ostro biele obláčky, smiešne svojou malosťou a nepokojom. Zvorecká chyža už leží v hlbokom tieňu, no údolie dosiaľ svieti slnkom.

„Ty si veril, že všetky tie vraždy robím ja?“

Jura udivene hľadá na brata.

Prečo by neveril? Aj on, pätnásťročný, prišiel zabíjať.

Kto to robí?

Možno Ihnat Sopko, možno Danilo Jasinko, možno Vasyl Derbak Derbačok so svojím pastorkom Adamom Chreptom, možno všetci dokopy, možno nikto z nich. Jura nevie. Vie len, že Derbak Derbačok je zradca a jeho matka baba jaga. Že Derbak Derbačok chodí k četníkom, a že je to on, kto ich na nich posielal.

„Vieš, že zabijem toho, kto vraždí na môj účet?“

„Viem.“

Akoby Jura nevedel? Nikola môže robiť všetko, čo chce.

„Derbačka tiež treba zabiť.“

„Možno,“ odvetí Nikola.

Tá hrozne modrá opona postúpila až k nim. Vyplnila celú strž. Pred ňou sú len malé kúsky pahorčkov, za ňu nevidno, a na nej sa divo chumelí niekoľko snehobielych obláčkov. Ochladilo sa, skoro je zima. Naokolo je veľké ticho. Stromy nehybne zmeraveli, napäto číhajúc, aby polapili prvé kvapky, čo spadnú.

Zadul prudký náraz víchra. Stromy stojace osamote sa hlboko ohli. Údolie razom zmizlo a vidno len kúsok strechy nad hlavou a pred nimi kúsok veľmi zeleného trávnik. Na strechu dopadli prvé veľké kvapky. Tmu osvietil blesk, ktorý ako plocha prešiel celou oblohou. Zaprašťala rana ženúca sa doširoka mračnami.

Nad nimi i okolo nich svištia blesky. Tu! Tam! Tepú malý kúsok trávnik, čo je pred nimi. Nebesá sa otvorili lejakom a hrmením.

Obaja mládenci neopúšťajú prah chyže. Jura bratovi na koleno položil ruku a Nikola ju prikryl svojou dlaňou. Dívajú sa na búrku a ich oči sú veselé.

Pri takom hromobití sa dole v údolí Židia modlia: „Radujeme sa, Hospodin náš, že si taký mocný.“

No Nikola i Jura vedia, ako to je: to Pánboh svojím bleskom prenasleduje čerta. „Nikdy ma nezabiješ,“ vraví diabol Bohu. „A predsa ťa zabijem.“ „Schovám sa do dobyťčat’a.“ „Zabijem dobyťča a dám ľuďom iné.“ „Schovám sa do človeka.“ „Zabijem človeka a stvorím iného.“ „Schovám sa do nedeľnej triesky.“ A Boh mlčal. Lebo do triesky uťatej v nedeľu Boh biť nemôže.

Nebesá sú jeden oheň a svet jedno hrmenie. Konce bleskových bičov šľahajú trávnik. Tam! Tam! Tam! Tu kdesi musí byť ukrytý čert.

Neboja sa. Ničoho, čo prichádza z hôr a lesov, sa vo dne netreba báť. Len toho, čo prichádza zdola od ľudí. Toto tu sa ich netýka. To je vec Boha a diabla.

Obaja mládenci, ruku v ruke, hľadia plným pohľadom do tváre Bohu zeme.

Je to jedna z chvíľ, keď Boh zeme prehovorí. V človeku i mimo neho. Je to jedna z chvíľ, keď sa rozhoduje o živote a smrti.

„No, Šuhaj, a čo teraz?“ povedal okresný lekár Nikolovi, povytiahnuc obočie, keď mu oznámil, že už na Zvorec nepríde. „Na čo spoliehate? Na svojich priateľov? Priatelia sú oplani, tí vás zradia.“

Nikolovi sa máličko zovrelo vnútro.

„Nie, peniaze od vás nevezmem,“ odmietol Nikolovu dlaň plnú papierov, „pokladám to všetko za násilie na sebe a za hrubý nátlak, pod ktorým som konal. Ostatne, dúfam, že sa mi neodmeníte tým, že niekomu budete vykladať, že som bol u vás.“ A súc rád, že našiel právnu formulku, odišiel ako zlý veriteľ.

Nikola zostal stáť sám uprostred izby.

Hrdlo mal máličko zovreté.

Priatelia ho zradia. Doktor mal pravdu ... Zradí ho aj Eržika? ... Och, ako túžil po Eržike teraz, keď sa jeho telo nalievalo novou krvou, ako sa mu chcelo Eržiky!

Zradí ho tiež a on zostane sám proti celému svetu ľudí?

A keby aj!

Striasol z pliec nepríjemný pocit a telo sa narovnálo. Cítil, ako sa naplno rozkročenými nohami opiera o zem a aká sila z nej doňho prúdi. Má v sebe božiu moc. Tá ho nezradí. A hoc aj sám proti celému svetu ľudí!

Pokročil na prah a zahvízdal na dva prsty, lebo Jura bol v lese – bolo ho treba ukryť pred doktorom.

Prišiel.

„Jura, zajtra sa odtiaľto odsťahujeme.“

Od tých čias sa obaja bratia už nikdy neopustili.

A od tých čias zas v lesoch i na cestách ľudia stretávali Nikolu Šuhaja. No vídať ho čoraz menej v sprievode jeho zakuklených priateľov. Chodia teraz dvaja: Nikola vo svojich alpínskych botách s ovinovačkami a vyhúkly pätnásťročný chlapec vo verchovinskom kroji, v opánkach, úzkych nohavičiach a kabáte zo surovej ovčej vlny a s pásom, čo chráni rebrá pred úrazom. Križujú krajinu, sú raz tu, raz tam, nie úkladní vrahovia, lež čestní zbojníci, čo hľadia tvárou v tvár priateľovi i nepriateľovi.

Zas prepadajú pošty a povozy. Z priekopy na cestu vystupujú dvaja ľudia: chlapec, s puškou pri boku, pripravenou k výstrelu a so zlým ohňom v očiach, a pokojný Nikola, čo s puškou na pleci ide vpred a vyslovuje zaklínaciu formulu: „Som Nikola Šuhaj.“ Netreba už desiť fackovaním, strašné meno stačí, nikto sa neodváži odporu. Ľudia ich poznajú a poznajú ich aj poštovní kočiši, ktorí schovávajúc peňažné zásielky do topánok či pod sedadlá, sa v strachu usmievajú celkom dôverne: „Dnes, myslím, Nikolka, toho u nás veľa nenájdeš.“

Aká radosť pre Juru, byť zbojníkom!

Aká rozkoš pre toho, čo bol dodnes sám plný strachu, naháňať hrôzu iným! Aká pýcha stáť na ceste s puškou pri boku, dívať sa na bledých ľuďí so zdvihnutými rukami a myslieť si: „Ak sa mi zachce, strelím ťa, pán uradník, ale ak sa mi zachce, nestrelím ťa, ale zrazím teba, ty zozelenelý Žid s vyjavenými očami a červenou bradou!“ Aké zadost'účinenie sedieť s Nikolom v lese za bukom a dívať sa lísť, ako desať krokov odtiaľ idú chodníkom dvaja čelníci, a vedieť, že ich život závisí na malom pritlačení ukazováka na spúšť! Modlite sa, psi, k Jurovi Šuhajovi, aby ten pohyb neurobil, a chráňte sa každého posunkú, čo by i len o stotinu stupňa zvýšil žiar jeho čierneho oka!

Bolo to raz, keď okolo Kamjonky zišli dolu k ceste za Sinevirom.

Údolie je tu úzke, miesto práve len pre cestu a riekku Terebl'u, a oni sedeli na skalnatom brehu, hľadiac, ako po letiacom prúde svišťa plte, predháňajúc ho. „Šťastne dojdite!“ volali na pltiarov po starom zvyku a mávali na nich rukou. „Ďakujeme,“ vraveli oni (len počuť ich nebolo), poznávajúc Nikolu, stáli pri stolcoch a listami veselí riadili plte, čo leteli s diablom o závod, prenášajúc sa ľahkými

vlnovkami tam, kde o pár týždňov vyčnejú z vody veľké balvany a prútené hate na ochranu brehov.

„Ktosi ide,“ povedal Jura, čo sedel vyššie na brehu, a ukázal hlavou na ohyb cesty.

Po štrku cesty ide korba ťahaná párom koníkov. Na nej, v typicky židovskom postoji, stojí fúzatý muž v deravom hrdzavom kabáte a jeho povyhrnutý kútik úst značí pozornosť pri telesnej práci i bolestné premýšľanie zároveň. V ruke drží opraty a prichádza klusom.

„Eh, to je Pinkas Meisler z Negrovca,“ vraví Nikola. Od Pinkasa Meislera si nie je čo vziať.

„Pozriem ja predsa, komu čo vezie,“ odvetí Jura.

Ale Meisler nevezie nikomu nič, len sebe od poljanského kóšeráka riadne rituálne zarezanú sliepku. A práve preto ide po hrboľatom štrku klusom. Je piatok, a on by bol rád skoro popoludní doma, lebo sliepka je určená na šábesovú večeru a žena musí byť s prácou a s varením hotová skôr, než na nebi vyjdú prvé tri hviezdy.

Jura vyskakuje na cestu.

„Stoj! Šuhaj!“ A pušku pri boku má pripravenú k výstrelu.

(korba - ľahší povoz s ohradeným vrškom)

„Šma Jesruel!“ Šibol do koní, zavrel oči, tvár sa mu stiahla smrteľným strachom a hlavou sa mu mihla predstava spiecky a pece.

Korba prudko preletela okolo Juru.

Plesk! poslal za ním Jura guľku.

Pinkas Meisler pustil opraty a zvrátil sa dozadu, splašené kone divo uháňali ďalej, štrk chrapčal.

Hohó! Aké to bolo smiešne!

Nikola vybehol na cestu. Žasol a okamih hľadel za pádiacimi koňmi a za opratami, čo za sebou vliekli po ceste, akoby nemohol uveriť.

Potom ho schytil divý hnev. Keby to dokázal, bol by brata zrazil jednou ranou na zem.

Zreval na neho:

„Čo to robíš! ... Zrádnik aby ťa schvátil!“

Jura naňho udivene hľadel. Čo je? Prečo sa hnevá? Nie je azda Nikolovi jedno, či zabil jedného či desať? Vari mu záleží na Židovi? Nerozumel.

Nikola sa dal rýchlymi krokmi smerom, kade šiel voz, akoby chcel dohnať splašené kone, čo sa kdesi zapletú do postranníc a zostanú stáť, alebo si dolámu nohy. Jura za ním.

A až o dlhý čas, keď už odbočili z cesty do lesa a išli k Točke, obaja mlčky, ako prísny otec a karhanný syn, Nikola povedal:

„Viackrát také veci nerob!“

Povedal to mrzuto, no predsa ako otec, čo sa už prestáva hnevať.

Nemohol sa na Juru hnevať pre nejakého Pinkasa Meislera. A ešte tej noci, keď sa vrátil z výpravy do Negrovca, kde vdove po Meislerovi zastrčil za okno štyri tisíckorunové bankovky, a našiel Juru spiaceho v oborohu, prikryl ho svojím kabátom a nežne sa naň pri mesiaci zadíval. Aká radosť, že k nemu ten chlapec prišiel! Mal rád azda len jeho – iste len jemu jedinému plne dôveroval.

Áno, bola tu ešte Eržika!

Keď hľadel od Zapodriny na dva vrcholy Dervajky, tak podobné ženským nadržám, myslel na ňu. A keď s bradou v dlaniach sedával na balvane a díval sa na prúd rieky a mäkkú líniu medzi dvoma vlnami, vzrušoval sa predstavou jej tela. Zaspával v oborohu s myšlienkou na ňu a plný jej vône, a ak zahral večer na sopilku, mal tichý dojem, že stojí za ním, počúva, a až dohrá, že ho zozadu objíme. Za slnečných dní celé hodiny ležal za skaliskom na stráni nad Koločavou a ulúpeným triedrom uprene hľadel k chyži starého Drača. A vtedy sa vracali chvíle jeho návratu z vojny, keď číhal v nočnom lese pri polonine 'Na potoku', a chvejúc sa túžbou

a žiarlivosťou, upieral oči k ohňu, kde sedela s Hafou, Kalynou a Ivanom Zjatyňkovom. Vyjde z otcevej chyže? Uvidí ju, ako s podkasanou košeľou a jej cípmi zastrčenými za pás zástery ide s džberom po vodu? A kto to tam už trikrát prešiel okolo domku? A ako vtedy sa v Nikolových očiach divo zablyslo. Ak vojde k nej, zastrelí ho, až pôjde nazad! Dobré si zamieri a zasiahne ho aj na túto vzdialenosť! ...

Ach áno, ľúbil Eržiku. No predsa bola niekto iný než Jura. Ten chlapec patrila k lesu a patrila k jeho dňom. Eržika bola niečo mimo všedný deň, podobajúc sa jarnej nedeli či azda blýskavici na horách, či ešte skôr piesni jeho pastierskej píšťaly. Prečo mal Jura Eržiku tak nerád?

A boli tu priatelia!

Ale tí už patrili minulosti a vzťahy, čo dosiaľ trvali, boli len zvyk, čo skoro pominie. Navštevovali ho ešte, chodili ho holiť, nosili mu na Suchar ovčie syr a kukuričnú múku, a niekedy sa tiež účastnili výprav – Ihnat Sopko, Danilo Jasinko, Vasyl Derbak Derbačok a jeho pastorok Adam Chrepta – tí, čo nie sú vo väzení. Lenže aká studená stena medzi nimi stojí! Hľadia si do očí, a predsa je to, akoby sa dívali mrazom zasrieneným oknom medzi izbou

a vonkajškom. Jura má pravdu, ak sa v ich prítomnosti nenávisťne mračí a nikdy nedáva z ruky pušku pripravenú k výstrelu.

Hl'a, Derbak Derbačok s tými neistými, nepokojnými očami, ktorý teraz k nemu chodí tak zriedka a tak často k četníkom a ktorého matka, vedma, namiešala Nikolovi hadí nápoj! A nie je to podľa postavy Adam Chrepta, čo obchádza chyžu svokra Drača? A je medzi týmito štyrma, čo tu sedia, nevediac čo vravieť, niekto z tých, čo vyvraždil rodinu Amerikánca a čo postrelil o volovskom jarmoku troch Židov a potom im cez krky jazdil vozom? A všetko na jeho meno! To všetko na jeho meno! Nikolova krv kypí, oči mu prechádzajú z jedného na druhého, zastavujú sa na chvíľu na nich, a oni tie pohľady cítia, a hoci mu pevne hľadia do očí, behá im po chrbte mráz.

„Adam,“ povedal raz Nikola v liešti na Suchare Chreptovi a pokojne pritom jedol chlieb so syrom, „povedz svojmu otčimovi, že na zapodrinskej polonine leží jeho kôň. Že mu ho prebodol bajonetom Jura a ja že som o tom nevedel. Tvoj otčim je zradca, a preto už nechodí medzi nás. Je to výstraha ... Aj tebe, Adam.“ Nikola pri tých slovách naňho ostro pozrel.

Adam Chrepta zbledol.

Jura sedel na práchnivom pni opodiaľ, čierne oči mu svieteli ako rysovi a na kolene držal pripravenú pušku. Ostatní si až teraz všimli, že sedí štyri kroky od nich a jediným hnutím prsta môže zastreliť, ko-
ho sa mu zachce.

ERŽIKA

Prečo mal Jura Eržiku tak nerád?

Bol to prastarý strach tvorov pred všetkým, čo je neznáme a čo je príliš blízko, teda z čoho môže prísť smrť. Strach, čo núti líšku, keď sa jej ono nebezpečie dotklo ňufáka, aby napla chvost a odkradla sa okľukami preč, a jeleňa, aby sa niekoľkými skokmi prehupol do najbližšieho hústia. A Eržika bola neznáma, bola príliš blízko a mohla od nej pôjsť smrť.

Bývala teraz s bratom Jurajom uprostred dediny u svojho otca Drača. Bolo oveľa ťažšie zísť sa s ňou než pred požiarom, pokým žila v Šuhajovej chyži ďaleko za dedinou a na pokraji lesov. No zo starého príbytku zostalo len pár ohorených trámov a nový dom čnel nad poliankou bez strechy, lebo Petro Šuhaj odviezol dobytok, ženu a malé deti vyššie do hôr na poloninu Krásna, a sám ušiel do Rumunska.

Nikola sa s ňou predsa schádzal. Lebo ako žiť bez Eržiky? Utekala v noci otcovi i bratovi Jurajovi, a chytrá ako lasica, sa z chyže obklopenej četníkmi zakrádala tmou, aby sa zišla s milým. A keď dvakrát týždenne chodila na poloninu po mlieko otcových kráv, súc na ceste strážená z priekop a z krytu stromov četníkymi hliadkami, vystihovala presne, keď bola chvíľa bezpečia, a už si našli miesta, kde ona mohla prekĺznuť a on čakať, aby sa na seba usmiali a letmo objali. A ak Eržika nechodila príliš dlho a po dohodnutej lehote, dvíhal sa v nočnom oborohu Nikola od bratovho boku a odvažoval sa až do dediny, zakrádal sa slnečnicami a medzi tyčkami bôbu oplotených záhradok, dlhé štvrt'hodiny ležal v konope, aby zistil miesta stráží, a prehupoval sa cez prelezy. „Rebro moje!“ budil ju v komo-

re šepotom, tisnúc svoju tvár na jej. Lebo ako by bolo možno žiť bez tohto tepla, bez tejto vône višňového dreva, bez týchto údov, takých hebkých ako prúd medzi dvoma vlnami?

Keby Juraj Drač nemal sestru rád, bol by ju za to všetko nenávidel. Dohováral, kričal, prisahal jej i sebe, že Nikolu zabije, no ona chodila okolo neho pokojná, pracovitá, nevšímavá k jeho žiarleniu a mysliac si svoje. Načo sa hnevať, keď aj tak nikdy nebude ináč, keď ju brat má rad a biť ju nebude, a keď nebolí, ak jej aj v zlosti strasie plecami? Juraj strážil Eržiku, Jura Šuhaj strážil Nikolu. A za večerov, keď z bratovej tváre čítal o blížiacom sa nešťastí, podozrievavnými očami sledoval každý z jeho nepokojných pohybov, a v noci, keď Nikola odchádzal od jeho boku nevraviac kam, dvíhal zo sena polovicu tela a hľadel smutnými pohľadmi, čo chceli vyčítať.

Včera Nikola celé odpoľudnie strávil na suchopáre nad Koločavou, ležiac za balvanom a triedrom pozorujúc dvor a okná Dračovej chyže. Nevidel Eržiku už desať dní. No v noci, keď zišiel do spleti dedinských záhrad, stalo sa, že sa k žene nedostal.

(suchopár - miesto, kde je prílišné sucho a slnečná páľava)

Možno vrzli dvierka, keď sa kradol do sienky, možno to bolo náhodou, ale z veľkej izby vybehol Juraj Drač a zúrivým krikom: „Kto je tu!?!“, zvolával četníkov. Nikolovi sa len tak-tak podarilo vybehnúť do tmy.

Vrátil sa do hôr až na úsvite, mrzutý a nešťastný.

Jura Šuhaj už nespál. Čakal na brata ako žiarlivá žena. Sedel pod oborohom, ukrajoval si kukuričný chlieb, a ako Nikola prichádzal, spýtavo ho pozoroval.

Ani Nikola už nešiel spať pod striešku oborohu. Aj on sa sediačky oprel o hranol sena, pušku postavil vedľa seba a hľadel do rodiaceho sa rána. Neprevravel.

Prehovoril Jura.

„Ty si bol u Eržiky.“

Nikola neodvetil.

„Bol si.“

Slnko nad Krásnou ešte nevyšlo, bolo len studené svetlo, čo ho ohlasuje. Na kôl oborohu na stráni oproti sa nehybne usadilo káňa a zimomrivo čakalo na prvý lúč, čo ho zahreje.

„Lebo si taký bledý. Vždy si taký bledý, keď ráno ideš od nej.“

Nikola počul bratov hlas, rozumel aj povrchu slov, no nezaujímal ho. Nedochádzali až k nemu, zastavujúc sa dva kroky od neho. Akoby niekto iný vrazil niekomu inému.

„Ty, Nikola,“ vrazil Jura a hlas mu znel starostlivo, akoby starší brat hovoril k mladšiemu, „Oleksa Dovbuš bol tiež nezraniteľný a nikto nevedel, ako ho zabiť. Ale jeho milá Dzvinica z neho tajomstvo vylákala.“

Nad Krásnou vychádzalo slnko. Prvé lúče bodli do očí a zaboleli. Krajina sa rýchlo pozlacovala. Vrcholky hôr oproti už svietili a jas postupoval dolu do údolia. Nikto nemá právo odpierať mu ženu, čo mu dal Boh. Bude treba Juraja Drača zastreliť? Prečo ho nenávidí, keď mu nikdy neublížil? Káňa na kôle oborohu sedelo nepohnute ako vypchaté.

A potom Jura vyriekol to hrozné slovo, čo ho už dlho desilo.

„Eržika je vedma.“

Povedal to ticho a hľadel do zeme, bojac sa toho slova.

Čiernym lesným žľabom oproti šiel nahor biely mráčik, samojediný v kraji čistom a žiarivom. Pevný a dobre uhnetený ako bochník chleba, stúpал nahor po vrcholcoch smrekov, o ne sa nerozrážajúc.

Čo tomu povie Eržika, až raz jej brata nájdú na polonine mŕtveho?

„Viem, čo s tebou Eržika v noci stvára a prečo si vždy ráno taký bledý.“

Ak sa dlho sunie reťaz slov, hoci chlapčensky nemeselých a tichých, človeka predsa dosiahnu.

„Mení ťa v noci na koňa a do rána na tebe jazdí.“

Čo to tára ten chlapec?

„Ty, Nikola, nemohol by si to s ňou skúsiť spraviť ako gazda z Vereciek?“

Gazda z Vereciek? Nikola pravdaže poznal rozprávanie o vereckom gazdovi. Aj jeho žena bola vedma a aj jeho menila v noci na koňa. Ale raz, poradiac sa s čarodejnicou, sa len tváril, akoby spal, a keď sa nad ním skláňala, chcejúc vykonať kúzlo, schytil ju za vlasy a nepustil, a hľa: vlasy sa premenili v hrivu, žena na kobyľku, a tú noc sa až do svitania preháňal on na nej. Ráno dal u kováča kobyľku podkuť a zaviedol ju do stajne. Potom si šiel po práci. No keď sa napoludnie vrátil k obedu, v svetnici na posteli mu umierala žena. Hľadí a vidí: žena má ruky i nohy prebité klincami, a na nich podkovy ...

Dobre, ale čo má on čo robiť s gazdom z Vereciek?

„Alebo ešte lepšie, Nikola: Zabi ju!“

Nikolove oči prebiehalli po hraniciach hôr a svietiacej oblohy. Čo to vraví ten chlapec?

„Alebo nie, Nikola, nemusíš, zastrelím ju sám.“

Až teraz Nikola na brata pozrel. Zadíval sa naňho dlho a tak trochu ako na šteňa, čo zo strachu o nás mraští po našom boku pysky a chce hrýzť. A povedal:

„Eržika za nič nemôže.“

Celý svet srší belosťou. Káňa zatiahlo hlavu do peria krku a preťahujúc sa, napälo pod seba krídla, a potom prudkým letom vzlietlo. Jedenásť dní už nevidel Eržiku! Deje sa niečo? Ulieta Eržika? Áno, čosi sa deje. Cíti to. Na nepatrnom rozdiel jej objatia, na záchveve zlomku sekundy, aký môže postrehnúť len roztúžený milenec, a ani on nie isto. Ale Jura, ktorého cítenie a vedenie ešte nie sú také oddelené, to vie. Vie to a šípi blížiacu sa smrť.

„Za čo stojíte, chlapi?“ vravel četnícky kapitán. „Nevedieť si nahovoriť devätnásťročnú ženskú! A pritom v noci strážia jej posteľ.“ Kapitán sa húževnato držal plánu lapiť Šuhaja na Eržiku.

A tak sa raz večer, keď sa krava vrátila z paše a Eržika ju za súmraku došla, stalo, že sa otvor dverí

chlieva za jej chrbtom začernel tieňom. Obzrela sa a úľakom div nepustila šechtár medzi kolenami. Podľa temných obrysov čiapky spoznala četníka. A tak dlho jej už dávali pokoj.

„Ako sa máte, Eržika?“ veselo povedal mužský hlas.

Nie, nemusí sa báť, nejde služobne, počul len, že má Eržika po mužovi medvedie kožušiny a rád by švagrovi do Čiech nejakú poslal.

Chvíľu vyjednávali pred chlievom. Bol milý, vravel, že nemá pražiadny zmysel týrať Nikolovu rodinu, a keď sa rozchádzali, chcel ju pohladať po vlasoch.

Tak sa to začalo.

Možno mal Nikola pravdu, možno Eržika za nič nemohla. Možno to zavinil Juraj Drač, ktorý s ňou teraz chodil na poloninu, a ktorý ich od seba tak dlho vzdľaľoval. Možno to zavinil četnícky kapitán. Ale možno, že za to nemohol nikto. Možno Eržika podľa hla násiliu závodčieho, pána príliš mocného, aby bolo dovolené otvorene sa mu brániť, možno chcela uľahčiť len osudu svojmu i Nikolovmu, možno sa jej aj trochu páčila mohutná postava četníka, jeho kučeravé vlasy a biele ruky s prstienkom. Je isté, že zatiaľ čo mala kolená malátne, od-

strkovala ho rukami, že bola potom červená a zamĺkla, a keby dokázala plakať, že by zaplakala.

Koločava je prekliata obec. Tak trochu podobná sibírsnym dedinám. Žije sa tu ako na obsadenom území, pohľady ľudí sú nevraživé a výsmešné zároveň, a odvtedy, čo bola Koločave za podporu banditu uložená kontribúcia tridsaťtisíc korún, je tu nie jeden Šuhaj, ale stovky, ktorým sa chce vraždiť. Sedliacke ženy sú plaché, nevravné a četníkom sa vyhýbajú veľkým oblúkom. Židovské dievčatá za predajnými stolmi a na schodkoch pred krámkami milo rozprávajú a rozkošne sa smejú, len sú stále obchádzané matkami s prísnyimi pohľadmi a niekde opodiaľ, s rukami vo vreckách, vždy stojí nejaký brat, popiskuje si a len sa tak ľahostajne tvári – nie je možné ich ani odprevadiť cez cestu, nieto ešte sa ich dotknúť. A tak, ak sa človeku nechce ležať za četníckymi kasárňami a dívať sa, ako od Dervajky ku Krásnej tiahnu mračná, či ak ho nebaví hrať od rána do večera mariáš, potom aby sa u Kalmána Lejboviča alebo u Herša Wolfa upil.

„Je úžasne sladká!“ myslí si závodčí Svozil, tie slová sa mu páčia, a keď sa podvečer, prv než sa rozostavia četnícke hliadky, kradne záhradkami

medzi Koločavou a Dračovou chyžou, opakuje si ich pre radosť i ako omluvu. Aj on našľapuje mätko po chodníkoch a čaká štvrťhodinu medzi slnečnicami a pnúcimi sa bôbmi, pozoruje, čo sa deje v chyži, a či už Eržika k nemu skoro vyjde.

Zo služobnej horlivosti sa stala milostná potreba. Chcel sa blysnúť pred kamarátmi – a mlčí, chcel prísť ku kapitánovi s bezpečnými správami o pobyte Šuhaja – a nedbá oňho. Je tak úžasne sladká! Lúbi ho? Nevie. A hoci sa snaží si nahovárať, že je to len potešenie na chvíľu, trápi ho, že to nevie. Sama nehovorí (ach, tunajší ľudia vedia o všetkom tak mlčať!), nevraví, keď ju bozkáva a drví pleciami, nehovorí, keď je k nej nežný, a ak si u nej vynucuje odpoveď, pokojne povie: „Mám ťa rada“ (ach, čo námahy stálo pohnúť ju, aby mu hovorila ,ty‘), no znie to tak, akoby vravela: „Mám rada červené korále.“ Nie, ani tak nie, lebo to by iste povedala: „Mám veľmi rada červené korále.“ Mačka. Mačka, čo nikdy neprevrávi a vždy sa díva s očami dokorán, a človek, hľadiac do nich, nikdy nevie, čo sa deje za nimi. Mačka, ktorá si myslí, čo sama chce, a ktorá pokojne prichádza a odchádza, kedy sa páči jej.

No keď sa v šere na dvore objaví tieň Eržiky a na preleze sa mihnú jej bosé nohy a na okamih blysnú jej korále, smeje sa veľký, cigánsky kučeravý chlapec na celú tvár: Ach, ty moja sladká! A hneď si myslí: „Áno, tie perličky ti nesiem, či radšej kúsok modrého z neba?“ Beží jej v ústrety. Bozkáva ju.

A potom večer, keď sa už celkom zotmelo a ona vraví: „Pôjdem, brat by ma hľadal,“ spomenie si závodčí Svozil ešte na čosi:

„Ako vie majdanská čarodejka, že za tebou chodím?“ vraví, smeje sa a štekľí ju prstami po rebkách.

Majdanská čarodejka predsa nemôže vedieť nič. Nikto to nevie.

„Keď som tam predvčerom bol služobne, dal som si od nej veštiť, a ona mi prorokovala smrť. Dokonca skorú. Kedy to bude, nechcela povedať, ale zdá sa mi, že v očiach mala tak do mesiaca a do dňa. To predsa môže byť len kvôli tebe!“ A smeje sa tomu ako žartu.

Vymanila sa zo zovretia jeho prstov. Pokojne na neho hľadá čiernymi očami, za ktoré nevidí. Je milý ten mohutný chlapec. Škoda ho! Nie je z nich, ale je k nej dobrý a nosí jej darčeky. Škoda! Ak to povedala majdanská čarodejka, bude to pravda.

„Čo o tom súdiš?“ pýta sa veselo Svozil.

„Nič. Už musím ísť.“

A uteká mu, nechávajúc ho tu stáť ešte roztúženého a plného jej sladkosti.

Ešte tej noci bol na slame školskej miestnosti zbucovaný zo sna o nej.

Na četrnícku stanicu pribehol Vasyl Derbak Derbačok. Išlo na druhú hodinu.

Derbak Derbačok hlásil: Nikola Šuhaj a Jura Šuhaj spia tejto noci pod Tisovou, v jedinom oborohu, čo tam stojí na polianke medzi mladinou. Za svetla sa tam dá dôjsť za tri hodiny. Polianka nie je veľká a je ju možné ľahko obstúpiť.

Četník, čo konal službu, hneď zobudil kapitána a starého strážmajstra. Tí, strojac sa, vrhli rýchly pohľad do mapy. Okamžitý alarm všetkého mužstva! Pred úplným rozhodnutím vykonať po cestách čo možno najrýchlejší pochod! Potom bude rozkázané ďalšie! Cestu poznáte, strážmajster? Kapitán bol rozčúlený.

Četníci, s mrzutým pocitom v chrbte po náhlom zbucovaní, na seba v škole nahádzali odev, obúvali a opásavali sa remením. A tí, čo spali na senníkoch u Herša Wolfa a Kalmána Lejboviča, zliezali po rebríkoch do hustej nočnej hmly polooblečení.

Hmla sa rozblíkala rozmazanými svetelnými guľami lampášov pohybujúcimi sa po dvore.

Sústredený oddiel vyrazil do bielej tmy, nechávajúc za sebou tvrdo spiacu dedinu, ktorá o ničom nevedela.

A tak, keď Eržika ráno o pol štvrtej vyháňala z dvora na cestu husy, aby ich hnala k potoku, uvidela okolo v plnej zbroji klusať závodčieho Svozila. Služobne sa zdržal v dedine a teraz sa pokúšal kamarátov dohnať.

Keď zazrel Eržiku, trochu rozčúlene sa usmial a zmiernil krok. Zastal. Má jej to povedať, či nemá?

Povedal:

„Do poludnia ti privedieme Nikolu. Je ale možné, že ho prinesieme.“ Zase sa rozpačito usmial, akoby nevedel, či jej spôsobil radosť či bolesť, a akoby si sám nebol istý, čo si želať. A zase klusal do hmly.

Do poludnia? blyslo jej hlavou.

To časovo súhlasilo. Aj ona vedela, kde v týchto dňoch Nikola prespáva, predvčerom bola uňho.

Husy nechala na ceste a skočila do chyže si obut' opánky. „Je ale možné, že ho prinesieme.“ No zároveň sa jej v hlave vybavil ešte iný obraz: majdanskej čarodejnice. Škoda ho! Rýchlo si opletala remene okolo onuciek. Otec i brat ešte spali.

Bežala do hôr.

Na údolí ako záplava mlieka ležala hmla. Chyže v nej zmizli a bolo vidno len na dva kroky pred seba. Nemyslela, nepýtala sa na nič, ani na čas, ani či tam bude prv než oni. Len bežala. Lúkami a chodníkmi.

O piatej zastala pred lesom. Prudko oddychovala a dlaňou si pretrela čelo a oči. Hádam je tu prvá.

Potom sa dala chodníkom do vrchu. Stúpala lesom.

Kdesi bokom od nej náhle zhrkotalo kamenie, ako sa odtrhlo pod nohou človeka či zvera a valilo sa kúsok dolu. Urobila zopár rýchlych krokov. Ježišikriste! Hmlou pred ňou idú četníci. Napravo, naľavo. V rozvinutej reťazi zliezajú vrch, v rukách pušky.

Nebolo treba uvažovať a ani nebolo kedy. Dala sa behom vpravo, chcjúc ich reťaz obísť. Skákala cez skaliská a korene, brodila sa po lýtkach v bahne na brehoch prameňov, padala, až si rozbila kolená. Všetko nadarmo. V hmle pred ňou boli všade, tichí a akoby neživí, postupujúci pokojne nahor, stále vpred.

Pane na nebi, čo robiť? Späť vľavo? Tam sú tiež. Dochádzajú jej už sily a o chvíľu už bude neskoro. K vrcholu nemôže byť ďaleko. Možno kilometer, možno poldruha.

Chvíľu vo svojich tichých opánkach išla tridsať krokov za četníckou reťazou, sotva vidiac jednotlivé prilby, čo sa na hlavách bez trupov vynárali z belosti hmly, a našľapovala mätko ako mačka, kradnúca sa korisťou. Znova naberala dych a jej hlava, prvýkrát od odchodu z domu, začínala pracovať: ju nestíhajú, chcú dostať Nikolu, budú sa teda asi varovať upozorniť na seba v tejto blízkosti streľbou. Urobila pár rýchlych krokov, chrániac sa stromami a skaliskami a ocitla sa za vojenskou reťazou. Vybrala si medzeru medzi dvoma četníkmi.

Trikrát sa prežehnala gréckym krížom a vyrazila. Prebehla medzi četníkmi, letela, za sebou postrehla nejaký ruch, rútilo sa nejaké kamenie, prašťali nejaké konáre, a potom už nebolo nič. Jej opánky ju samy niesli cez balvany a vyhýbali sa kameňom, leteli cez papradie a hnali sa krovím, čo jej samo ustupovalo. Boh zeme bol s ňou. Nikola! Nikola! kričalo v nej čosi, na záblesk jej želania sa hústie stalo redším, pred sebou uvidela jazero svietivej hmly a tieň oborohu v nej:

„Nikolááá, utekáááj!“

Sama sa zľakla prenikavého kriku, čo rozrazil ticho. Ešte videla, ako sa od tieňa oborohu oddelili dve ľudské siluety, ako zoskočili dolu, ako tá dlhá uteká a mizne vo svietivej belosti hmly a tá menšia, zavalitejšia prikladá k lícu pušku. Potom, zároveň s výstrelom, jej čosi skočilo na šiju, nejaké údery ju zrazili na zem, niečo jej zaľahlo hlavu, vrážajúc jej drobný štrk do čela i nosa. Počula výstrely. Veľa výstrelů. Štrk v tvári ju veľmi bolel.

Prvı, čo v to už plne rozsvietené dopoludnie dorazili do dediny, boli štyria zamračení četníci, z ktorých dvaja niesli nosítka. Ležal na nich zosinalý muž, čo možno ešte žil. Nebol to Nikola, bol to četník. Koločava, ktorá o nočnej výprave pod Tisovú vedela od Herša Wolfa a Kalmána Lejboviča, stála ticho pred dvermi chyží a za plotmi záhrad, za ktorými, v zeleni tyčkovia, letným predpoludním horeli červené kvety bôbu a rozvíjali sa prvé terče slnečníc. Padalo na ňu čosi z hrôzy toho jesenného dňa, keď pochovávali zastreleného strážmajstra. Zlovestný sprievod prešiel, no dedina sa nehýbala. Čo sa stalo? Lebo toto bol len začiatok, a ona chcela vedieť všetko.

Až po hodnej chvíli, vykúpenej trpezlivosťou, išla eskorta s Eržíkou. Koločavu rozochvelo vzrušenie. Eržika bola bledá a tvár mala rozdrásanú kamením a spuchnutú po četníckych úderoch. Ale išla rovno a do tváří ľudí hľadela priamo čiernymi očami, v ktorých bol len pokoj, ani stopy po utrpení či víťaznej radosti.

Napoludnie sa vracal četnícky oddiel. Kráčal vojenským krokom, oddelený od ľudí plotmi ulice a ako na odiv v uzavretej závodnej dráhe. Jeho štvorstupy drvili kamenie cesty. Tváre četníkov boli zamračené a zlé. A v tomto oddiele, tým istým rázom krokov a s hlavami o čosi viac schýlenými, pochodovali dvaja muži, čo sem patrili len rovnošatou a ktorých mysle išli kamsi mimo, ďaleko od kamarátov. Preč odtiaľto, len preč! myslel si výpomocný četník Vlášek. Nech aj disciplinárne konanie dopadne najhoršie, len nech už je skončené! Žije ešte ranený? Bol to už druhý život kamaráta! A číslica tridsať z prijatých tridsaťtisíc mu vybavovala spomienku zo školských čias – predstavu biblického dejepisu a čierny obrázok Judáša Iškariotského na Olivetskej hore, ktorého tak nenávideli a ktorému prepichovali oči špendlíkom. A niekoľko štvorstupov pred ním pochodoval obor s kučeravou hlavou,

ktorého detská duša plakala: Prečo? Božemôj, prečo? Či jej niečím ublížil? Bolo by možné, že ešte stále ľúbi vraha a lúpežníka?

Prešiel aj oddiel četníkov.

Neuvidí už Koločava nič? A Nikolu nechytili?

Nie, neuvidí už nič! Je ticho a nad údolím horúce poludnie. Bude treba, aby sa o hodinu, o dve rozišli a popýtali po židovských krámkoch, kde za ten čas už budú vedieť viac. Gazdovia, ženy v červených šatkách i malí chlapci s klobúkmi dospelých a len v konopných košeliach až po päty odchádzali do chyží.

Ale židovská Koločava sa hemžila ako včely pred letáčom. Pred vchodmi krámov tajomne šepkali, rozprávali, kričali, krčili plecami a rozkladali rukami Židia s pajesmi čiernymi, hrdzavými, plavými i šedivými, s bradami i bez nich, v kaftanoch i v konfekčných oblekoch z chustského závodu. Z toho, čo vedeli, vyvodzovali závery celkom pravdepodobné, a bijúc chrbtom pravej ruky do dľaňovej misky ľavice sa rozčuľovali: „Prasačie hlavy! Mesiaci už do nich hučíme: ‚Zavrite Eržiku, pustite kamarátov!‘ Všetko márne. Tí kresťania sú kone! Mejse behejme!“

Medzi nimi stál aj Abram Beer. Nekričal, nevzrušoval sa, pohyblivé prsty mal zaborené v brade a jeho zboka nabok sa kývajúca hlava v glotovej čapičke omieľala čoraz slabšie: „Oj, ojojjoj!“ Tep jeho životnej energie bil sotva znateľne a potili sa mu dlane. Čo utrpenia už od rána prežil, keď sa dozvedel, že četníci tentoraz išli naisto! Celé to dnešné dopoludnie sa podobalo ukrutnej hre celkom cudzích ľudí, v ktorej bol v stávke jeho život, hre o to strašnejšej, že do nej nemohol ničím zasiahnuť a bol odsúdený len na čakanie. Desil sa myšlienky, že dnes večer bude navždy stratený pre Hanele, pre ženu, pre všetko, čím žil, no nevzdávajúc sa pritom nádeje, že dnes večer bude šťastný ako anjeli v nebi. Dopadlo to ináč. Šedivo a mdlo. Nevyhral: Nikolu nepriviezli zastreleného. Neprehral a život je nateraz zachránený, meno Pána buď pochválené: Nikolu nepriviedli živého. Zatiaľ! To ale znamená, že strašná neistota počína nanovo.

Ojojjoj, že si s Nikolom vôbec začínal! Ale prišlo to, ani nevie ako, a ani dobre nemohol povedať nie, lebo sa ho bál. Zarobil, to sa vie, že zarobil. Veľa peňazí, celé imanie. Na výmene dolárov i na tovare. Ale nemôže to trvať večne. Raz na to predsa len niekto príde, že starý Izák Fuchs, čo v noci z

Koločavy vychádza s nákladom dosák, zastavuje dvadsať kilometrov odtiaľ pri osamelej chyži a nakladá tam nachystané debne, aby ich odviezol do Mukačeva. Bud' chytia samotného Abrama Beera, ako tam tie veci chodí oceňovať, alebo – a tí sú najhorší – čosi vyňuchajú tie usmrkané židovské chlapčiská, čo sa celý deň tmolia po dedine, nič nerobia, grupujú sa na každom dvorku ako psi, sú načuchnutí sionizmom a Abrama Beera nenávidia, lebo mu Pánboh nadeľuje viac než im. Alebo chytia niekoho z Nikolových kamarátov, ten čosi povie a četníci vypátrajú ostatných, alebo ... ach, vie on? Už nechce. Pánboh vie, že už nechce. Ale čo má robiť? Môže dať dakomu desaťtisíc a povedať mu: „Chod' a zabi Nikolku?!“ ... Ach ... ach ... ach, všemohúci Pánboh chráň i myšlienky na niečo podobné! Skúsil už všetko. „Oddneška s tebou prestávam obchodovať, Nikola. Už sa mi to nehodí,“ povedal mu na nočnej schôdzke, ktorú si určili na stráni nad dedinou. „Dobre,“ povedal Nikola, „ale napíšem o tom do Chustu list a zapálím vám dom.“ Čo sa mu nanariekal a naodkazoval: „Odíd'! Ujdi do Ameriky! Sám by mu pomohol k Nathanovi Abrahamovičovi do Levočnej v Haliči, ten by ho poslal k Šlojmovi Weiskopfovi do Krakova, ten by

ho dostal k Herrmannovi Cohnovi vo Vratislavi, a ten už by mu do Ameriky pomohol. Nikola je blázon. Myslí, že premôže celý svet. Alebo si to možno ani nemyslí a je len blázon. Oj, ojoj! Život je hrozne komplikovaný. A strašne ťažký! Abram Beer šiel až do Tarnopol'a poradiť sa so zázračným rabínom, ktorému niesol darom celú tisícku. „Mám sa vyst'ahovať z Koločavy, rabbi?“ Múdre oči rabbiho sa naňho dlho zadívali. „Človek chudobný, je ako človek mŕtvy. Ak odídeš, spáli Šuhaj tvoj dom a zničí všetko, čo je tvoje. Neodchádzaj z Koločavy! Večný nedopustí, aby si bol zabitý.“ Iste, tie slová dodávali Abramovi Beerovi veľa sily, ale ... predsa len: čo ak to Večný dopustí? Oj, ojoj! Život je strašne ťažký!

Na schodoch pred krámom Židia kričali, rozkladali rukami a hádali sa a medzi nimi stál Abram Beer, mlčal, nervóznymi prstami sa preberal v brajde ako v harfe a nepočúval. Nikolu nepriviezli zastreleného. Aký malo zmysel prieť sa o ostatné?

A niekoľko sto krokov odtiaľ prechádzali bezcieľne chyžou, chlievom a záhradou Vasyľ Derbak Derbačok a jeho syn Adam Chrepta, nemali, o čom by hovorili, nevedeli, čo vziať do ruky, a ani ich malátna krv neprúdila rezkejšie než krv Abrama

Beera. Aj oni s chvejúcim sa vnútrom čakali na návrat výpravy, a keď sa na ceste zjavili četníci s nosidlami, zastavili sa v nich srdcia a nakláňali sa cez plot a napínali krky, aby boli o centimetre bližšie tvári mŕtveho či raneného, a aby sa o zlomok sekundy skôr dozvedeli, či muž, ktorého nesú, je ten, koho čakajú – a sklamanie ich udrelo rovno do tváre. Čakali. Potom viedli spútanú Eržiku. Zase čakali, tepny im bubnovali v spánkoch a čas sa zastavil. A prišli zlostné štvorstupy četníkov. A potom už nič, nič, nič, a oni videli, ako ich nádej letí s vlnami Koločavky a mizne v diaľke.

Teraz spolu chodili uličkou naprieč záhonmi zemiakov medzi chyžou a Koločavkou, mlčali, a za ich spotenými čelami zmeravela otázka: „Čo teraz, keď sklamala táto veľká príležitosť?“

V tom čase sedia Nikola s Jurom v tráve navrchu Tisovej, vysoko nad oblasťou stromov. Už mimo nebezpečia a s vychladnutou krvou. Nad nimi svieti nebo bez mráčkov, jedna ohromá modrava, z ktorej sála biele poludňajšie slnko. V údolí je pálivý deň, no tu vanie vietor, šľahá a čerí nizučkú trávku a vzdúva im plátňo košeli. Jura natrhal kuklíkov, pakostov a iskerníkov a ozdobil si nimi klobúk.

Nikola je plný pocitu sladkého bezpečia. Pušky ležia pohodené bokom, nie sú potreba, lebo tu, nad vrcholkami stromov, sú ako na hradnej veži, odkiaľ dod'aleka všetko vidia a kam nikto nemôže. Telom sa mu rozlieva veľká radosť. Dýcha už hlbokými dúškami a celou plochou tela. Je vtákom, čo sa vznáša.

Hlboko dole v údoliach, v chyžiach sotva viditeľných žijú ľudia. Boja sa pánov, klamú im, starajú sa, pracujú a na čelách im rastú vrásky a na dlaniach mozole. Človek zjednávaný na prácu je psom na reťazi, ktorému dávajú najesť. Práca nie je radosť. Možno, ak si človek teše vlastný krov, alebo zberá úrodu, keď bola dobrá. Ináč nie. Radosť je sedieť na horúcom kamení brehu Tereble, hľadiet' do modra a zelene a počúvať pieseň prahov. Radosť je prežívať pocit bezpečia na vrchole Tisovej, pod sebou svet bez tieňov, nad hlavou bielo horiace slnko a okolo seba vietor. Šťastie je ľúbiť Eržiku. Radosť je mať družinu chlapov rovnako brunátnych, s rukami rovnako odhodlanými a mysl'ou priateľskou a veselou. Radosť je dávať, to jest, mať radosť z cudzej radosti. Radosť je neprejsť životom nevšimnutý, ale byť milovaný i nenávidený. Radosť je mať tri kroky od seba Juru, čo má verné

oči a za klobúkom kytičku. Radosť je byť Nikolom Šuhajom.

V polkruhu čnejú Dervajka, Strimba, Krásna, Ruža, sú tu lesy, čo svietia strieborne, Koločavka so svojím zeleným údolím a dedina, chyže ľudí a ohromná klenba nebies a bielo sálajúce slnko – všetko spolu. Miluje tie hory a lesy okolo, ku ktorým sa vždy možno bezpečne uchýliť. Nikdy ho nezhradili a nedajú mu nikdy zahynúť. Ony a ich Boh. Pretože je telom z ich tela, krvou z ich krvi. Radosť k nemu prúdi zo zeme, prináša mu ju vietor, hreje ho v slnečných lúčoch.

Jura, brat Jura!

Leží tu ticho vedľa neho, veľké, chudé psie šteňa, verné a oddané, hlavu má natiahnutú v tráve a oči upiera na pána, chrániac sa ho vyrušiť.

„Jura, Eržika za nič nemôže. Eržika je statočná žena.“

Niet radosti, čo by nebola spojená aj s týmto menom. Nikola sa usmieva. Je rád, že to môže bratovi povedať práve v tento šťastný deň a pripomnúť mu starý rozhovor. Chce sa mu vravieť o Eržike, o statočnej, obetavej, plnej lásky a nadovšetko drahej, ktorá dnes pre nich dávala v stávkou život. Chcel by, aby ju mal rád i brat.

No Jura sa nehýbe a len hľadá tými veľkými štenáčimi očami.

A zrazu otvára ústa:

„Pod', vypálime Derbačka!“

Lebo Jura sa neoddáva pocitu bezpečia. Myslí na dnešné ráno, na útek z oborohu a v nervoch má ešte hvízdanie četníckych guliek nad hlavou. Boli zradení a mali byť zavraždení. Níkola mal byť zavraždený. Len preto, že žijú a že to chce akýsi Vasyl Derbak Derbačok a akýsi Adam Chrepta, ktorým Nikola vždy robil len dobre. A bude zavraždený, ak ich nechá nažive.

Včera prišiel Adam, priniesol urdu, vrečko kukuričnej múky a Nikolu oholil. Požiadal o peniaze, o podiel za predané látky. Teraz Jura chápe, čo mal tak naponáhlo. Iste, zachovali zákon pralesa a neboli takí dôverčiví, aby pred ním zaľahli do svojho lôžka, či mu ukázali cestu k nemu – rozišli sa s ním pred súmrakom dva kilometre odtiaľ, a aby ho pomýlili, išli celkom iným smerom. Lenže oklamal on ich. Aj on sa tváril, že ide k dedine, no zrejme ich sledoval a videl, kam líhajú. Noc bola jasná, mohol sa odvážiť tej cesty a byť v údolí prv, než padla hmľa.

Derbak Derbačok? myslí si Nikola. Dobře, Jura má pravdu. Len prečo hovorí o Derbačkovi? Prečo nie o Eržike?

„Derbačok a Adam sú zradcovia. Treba ich zabíť,“ vraví Jura.

Nikola pozrie na brata. Za klobúkom má kyticu a oči na jeho ústach.

Nikola opäť hľadá do kraja.

Tam dole leží Koločava – roztrhaný rad odrobín, čo by sa dali zmiesť rukami na hromádku a vziať do misky dlane. Čo by sa stalo, keby ju z dlane sfúkol do vetra? Nič by sa nezmenilo a nik by ani nepoznal, že tam bývala nejaká Koločava. A tam dole, niekde v nej schovaní, maličkí a neviditeľní, žijú Derbak Derbačok so svojím pastorkom a po pôjdach sa povalujú četníci. Čo mu môžu urobiť, ak je s ním všetko toto ohromné a úžasné okolo neho, hory a lesy, oblaky a slnko, všetko spolu, s ním, a ak je on telom ich tela a krvou ich krvi?

Hľadá na brata a usmieva sa: „Jura, nijako nám nemôžu ublížiť!“

„Čo si kedy urobil Derbačkovi a Adamovi?“ mračí sa Jura.

Nikola sa usmieva.

Sfúkne ich. Nie preto, že by sa ich bál. Ale pretože nik nesmie beztrestne zrádzať Nikolu.

„Eržika je skvelá žena, Jura!“

„Mám už poriadny hlad, Nikola.“

Ozaj! Ten chlapec odvčera nejedol!

Nikola vstal. Prehodil cez plece pušku. Naposled sa rozhlíadal krajom a ešte raz nabral vzduchu a sily hôr.

„Pod’ teda, pôjdeme na Suchar!“

Schádzali do oblasti stromov a lesov.

Slnko páliło a vietor im trepotal plátnom košiel’.

„Dnes večer sa vypravíme do Koločavy, Jura. A vezmeme so sebou veľa nábojov.“

Jura rozumel len spoly. Ale boto to tak v poriadku. Všetko, čo robí Nikola, je v poriadku.

Tej noci vyhorela chyža Derbaka Derbačka.

Vzbĺkla o jedenástej ako hranica lesného haluzia a suchý plameň bez dymu vysoko planul k hviezdnej oblohe.

Derbačkovu ženu Marijku zobudilo až jasné svetlo na dvorku a praskot plameňov. Zdesene vykrikla a hnala sa po deťoch. Všetci vyskákali z postelí a bežali k dverám. Lež hrôza! Dvere boli zvonku zatarasené. Zúrivo do nich vrážali telami. Nepovolili.

„Nikola!“ blysko Derbačkovi i Adamovi hlavou, a jasné světlo a trhanie sa a rev dobytky v chlieve dodávali tomu menu strašnú veľkosť. Matka zúfalo volala. Sekery! Sekery! Okná sú primalé, aby nimi bolo možné preliezť. Plamene praskajú. Konečne kdesi v sienke našli sekeru.

Dostali sa z chyže na poslednú chvíľu. Chyža i chliev horia jedným plameňom. Chcú sa odvážiť odviazať dobytok a bežia tam. Ale aj dvere chlieva sú zatarasené kmeňmi mladých briezok, zarazenými krížom medzi veraje.

Pôdu dvora začínajú kropiť strely. Ktosi strieľa. Odkiaľsi z diaľky sa ozývajú výstrely.

Zdesene prchajú. Matka má v náručí decko a druhé vlečie za sebou.

Na kostolnej veži sa rozozvučal zvon pomalými údermi, čo takou hrôzou naplňajú obyvateľov drevených dedín. Na prahoch chyží sa objavujú ženy v dlhých konopných košeliach a rozospatí muži narychlo navliekajú nohavice. K požiaru ide rýchlymi krokmi niekoľko četníkov.

Čo sa deje?

Zo stráne nad dedinou ktosi strieľa. Desiatkami výstrelov, celými zásobníkmi. Všetky hlavy sa otáčajú tým smerom.

Kde horí?

U Vasyla Derbaka Derbačka.

Ten, kto strieľa, môže byť iba jeden!

V elipse okolo planúcej chalupy je jasný deň. Štyristo krokov dlhý, tristo krokov široký a v ňom je kus ulice so svietiacimi okruhliakmi, ostro zelené záhony záhrad a dve susedné chalupy, ktorých tieň sa zdajú na toto poludňajšie svetlo pridlhé. Jasný deň na prahu noci ostro vymedzený múrom ľudských hláv, čo hľadia na podivný požiar, akoby neskutočný, kde nikto nehasí, nik nevynáša, nikto nebedáka a nevolá k Bohu a svätým, kde je úžasné ticho a suché plamene stoja kolmo ku hviezdám. Doprostred dňa dopadajú strely prilietajúce z tmy a kropia pôdu, nedovoliac nikomu vstúpiť do jeho okruhu. Tiahle údery kostolného zvona vtiskajú tej hrôze znamenie čohosi nadprirodzeného. A nad ohňom, nocou i dňom sa vznáša strašné meno veľkého lúpežníka Nikolu Šuhaja. Stojí nad nimi ako dravý vták s nehybnými krídlami.

Derbak Derbačok zradil.

Nik nesmie beztrestne zrádzať Nikolu.

K ránu zostali z chyže Derbaka Derbačka len dva zuhoľnené trámky dverí a na popole chlievca zuhoľnené telá dvoch kráv s vyvrátenými bruchami,

z ktorých syčala biela para. Zvon dávno doznel. Strel'ba ustala. Do svitajúceho rána tlkli len tupé drevené údery stupy koločavského mlyna.

Židia sa smiali tým zbesilým smiechom, čo vyjadruje zlosť a nesmierne pohrdanie: „Bagáni! Idioti! Prasačie hlavy! Pustili Eržiku!“

Kľud bielej cely chustského krajského súdu nevytrval príliš dlho. Zjedla kukuričný chlieb, čo jej priniesol otec, trikrát vydrhla celu, vypočula niekoľko životných príbehov žien zatvorených s ňou, tešiac sa ich úcte, no neoplácajúc im ich zdieľnosť. Niekoľkokrát ju dozorca odviezol k vyšetrojúcemu sudcovi, do krásnej miestnosti pred hladko oholeného pána so škripcom a pred slečnu, sediacu za strojom, čo vie tlačiť. Sedela na stoličke, ruky položené na zástere na kolenách, pokojne hľadela pánovi so škripcom do očí a klamala, ani si nečiniac nárok, aby jej uveril. Keď uňho už bola tretí či štvrtýkrát, povedal jej: „Pozrite, Šuhajová! Váš výkrik: ‚Nikola, utekaj!‘ počulo aspoň desať mužov, a to, že ste kričali, oveľa viac ľudí. Vy mi však tvrdíte, že ste vôbec nevolali a že ste utekali len preto, že ste sa četníkov báli. Máme zistené, že tam, kde ste četnícku reťaz predbehli, nikto nechodí a

že široko-d'aleko v tých miestach vôbec žiadna polonina nie je. Vy však tvrdíte, že ste v tej skorej rannej hodine náhodou šli na poloninu. Váš vlastný brat Juraj vypovedá, že vás sám musel chrániť pred vaším mužom, že vás Nikola Šuhaj obťažoval aj v byte a sám že ho raz v noci odtiaľ zaplašil. Vy ale tvrdíte, že ste Šuhaja už skoro rok nevideli. Ako vysvetlíte všetky tie rozpory? Myslím to s vami dobre, Šuhajová. Hovorte pravdu! Veľmi si tým poľahčíte.“ No Eržika mlčala. A hoci sa jej vyšetrujúci sudca pýtal stále znova, všetko zostalo pri starom – išla na poloninu, nekričala, Nikolu nevidela od lanského leta. Áno, četníci si to všetko vymysleli, brat sa na ňu hnevá, polonina tam je. „No, ako chcete, Šuhajová, napíšem to. Ale ak myslíte, že si takýmto klamaním poslúžite, veľmi sa mýlite.“ Eržikinú výpoveď predniesol slečne, tá klepala, strojček to vytlačil a Eržika pod riadkami nakreslila tri krížiky.

Z Chustu ju vyslobodil koločavský kapitán.

Mal zničené nervy. Keď Eržika zmarila jeho veľkú výpravu, bolo mu na zúfanie. Ale keď Šuhajov nepriviedol ani oddiel, vyslaný za nimi do nočnej stráne pri požari Derbačkovej chyže, zúril. (Ach, zbabelci! Asi ich ani nechceli nájsť! Asi im bolo

veľmi príjemné, že banditi stále menia miesta, aby odtiaľ mohli páliť nanovo! Teraz pomaly začnú aj jeho četníci veriť povedačkám o nezraniteľnosti Šuhaja!) Ale svojho plánu sa húževnato držal – Eržiky. Svojej prvej a teraz už i poslednej a jedinej nádeje. Od nej závisel zdar či nezdar jeho poslanca, jeho česť i kariéra.

Navštívil prezidenta krajského súdu: „Verte, pán prezident, nutne ju potrebujeme v Koločave a teraz by ju azda už bolo možné vyšetrovať na slobode. Poznáme len dvoch ľudí, čo vedia o Šuhajovi: ju a Derbaka Derbačka. A Derbak je teraz bezmocný. Hrozná dedina, pán prezident! A hrozný kraj!“

Tak Eržika zas ráno vyhánala husy k potoku, okopávala záhradku, dojila kravu a dvakrát týždenne chodila na poloninu po mlieko, súc na každom kilometri z úkrytu sledovaná četníkom, či sa azda niekde neodchyľuje z cesty. Zo skúsenosti vedela, aké ľahké by bolo preklíznuť, no nerobila to, išla pokojne, bisahy, dvojvrece s vedrami prehodené cez plece, a nedávajúc na sebe znať, že niečo vie, myslela si: tu kdesi je schovaný, a po ďalšej štvrt hodine: z tohoto húštia sa asi na mňa díva. Nebolo príčiny utekať. O Nikolovi nebolo žiadnych správ, a keď sa pýtala Ihnata Sopka a Danila Jasinka,

nevedeli nič ani oni. Zrejme boli s Jurom kdesi ďaleko, a možno, že bola pravda, čo sa povrávalo, že bol videný na rumunských hraniciach, ako jazdí na koni s delimitačnou komisiou a díva sa na parády československého a rumunského četníctva a úradov pri slávnostnom prejímaní obcí. Doma bolo neveselo. Brat na ňu od návratu z Chustu neprevravel, len v noci občas ticho otvoril dvere jej komory, aby nazrel dnu, a v sienke na hrade mal pripravenú nabitú pušku.

Závodčí Svozil Eržiku niekedy vídal. Možno častejšie než ostatní četníci, lebo ho cesta častejšie viedla okolo Dračovej chyže. Niekoľkokrát ju zazrel na dvorku alebo v záhrade a bol odhodlaný prejsť v spravodlivom hneve okolo nej mlčky, s cieľom zamračeným a bez pozdravu. Ona však, sklonená nad záhonom, či nesúc vedro vody, ho nikdy nezbadala, alebo sa tak tvárila. A aj to bolo neznesiteľné.

Prečo? Táto otázka sa v jeho vnútri stala kúskom ocele, ktorej trvalý tlak ho nikdy neopúšťal.

Boli to dni naplnené hanbou, ponížením a pocitom viny. On, dobrý vojak, čo sa vždy bil len za vec a vždy statočne, sa musel dívať, ako vyšetrujú Herša Wolfa a Kalmána Lejboviča s celými rodi-

nami, kto mohol Eržike vyzradiť tajomstvo. Ako kapitán, bez seba zlost'ou a antisemitskou zúrivosťou, na nich reve a plačúcim ženám šermuje päst'ou pred tvárou. Musel sa pokojne tváriť, keď na stanici bili trinásťročného chlapca, ktorého v osudný deň ráno videl ktosi vchádzať do Dračovej chyže. Musel počúvať dohady kamarátov o zrade a na priamu otázku aspoň krčiť plecami. A v užhorodskej nemocnici vraj umiera ranený četník Boček, čo sa tešil, že sa po návrate domov ožení. Závodčí Svozil sa osamote zalykal hanbou.

Pojem velezrada bol vojnou znížený až k smiešnosti, no vojakov slovník nepozná výraz ťažší než zrada: zrada kamarátov, zrada spoločného záujmu oddielu. To slovo páchne hrobom a hanbou až do smrti. Závodčí Svozil sa pokúsil o zradu na žene. V nadšení vojaka pre spoločnú vec a v túžbe za seba i kamarátov už konečne skoncovať s týmto nenávideným krajom, precenil svoje sily, a spomínajúc na niektoré husárske kúsky zo Sibíri, blížil sa k Eržike so ľst'ou v mysli. No jeho povaha klam neznášala. Nedokázal to. Hra sa obrátila. Ona to dokázala. Ona, čo sa tak maznavo obtierala hlavou a tak sladko privierala oči, znenazdajky uhryzla. Hlboko uhryzla.

Prečo? Túto otázku si závodčí Svozil poznove kládol na nekonečných služobných pochôdzkach pralesmi, i keď, odpočívajúc na zemi, hľadel do prázdna a pripaľoval si cigaretu o cigaretu. To prečo ho spolu s Eržikinou tvárou vytrhávalo zo sna na slame v školskej svetnici. Či po tom všetkom, čo sa medzi nimi stalo, je možné, aby stále mala rada banditu? Alebo to boli temné podzemné sily týchto hôr, čo ju donútili bežať proti cudzincom na pomoc človeku rovnakého Boha, ako bola sama? Kto mu má na jeho otázky odpovedať? A on, čo bol presvedčený, že s ňou už nikdy v živote neprevraví sa pristihoval, že myslí dlhými vetami plnými horkosti, čo jej povie, až sa stretnú, naliehavými otázkami, čo jej položí, tu nenávisťne drviac jej krásne plecia, tu na ňu vraviac nežne a milenecky. Nikto mu na jeho otázky neodpovie. Môže to vari urobiť mačka, čo nevie hovoriť a za ktorej otvorenými očami neuvidíš nič?

Raz ju uvidel. Takmer na dosah ruky. Vtedy, keď išla na poloninu a jeho službou bolo pozorovať ju. Oprel čelo o kôru stromu, za ktorým bol skrytý, a vzlykol: Eržika!

No taký statočný môže byť človek iba raz.

Druhýkrát vyšiel z lesa a zastal jej cestu. Ihneď

ho spoznala, no krok nezvoľnila, a hľadiac naňho spriama, išla proti nemu.

„Kam idete, pani Šuhajová?“ povedal prísnymlužobným hlasom a premáhal sa, aby sa jeho slová nechveli tak, ako sa mu chvelo vnútro.

„Na poloninu,“ odvetila, ako by odpovedala komukoľvek inému, nie súc prekvapená ani oslovením, ani že sa tu náhle zjavuje.

Chcela ho obísť, no zastal jej cestu.

Na zelenej lesnej ceste stáli proti sebe – oborčetník a devätnásťročná žena s pestrými korálkami na krku a v kroji, čo neodhaľuje žiaden tvar, a predsa je len konopnou košeľou na nahom tele. Videl, aká je krásna.

„Eržika ...“

Hľadeli si do očí.

V tých jej sa niečo máličko zachvelo. Čo to bolo? Spomienka? Výsmech? Lútosť? Jeho detská duša plakala. Aj jeho hlas plakal.

„Čo si mi to urobila, Eržika?“

Podišiel k nej a nastavil jej dlane. Vložila do nich ruky tak samozrejme, akoby nemohlo byť ináč.

„Čo si mi to urobilo, dievča?“

A náhle ju objal, chlapčensky a divo, až sa v jeho veľkosti celá stratila: „Milená! Najsladšia na sve-

te!“ A zatiaľ čo nevedel, či sa chveje žiaľom či radosťou, bozkával ju vlhko, kam mu dopadli pery.

„Kúpim ti korále, kúpim ti hodvábnu šatku, ožením sa s tebou, vzdám sa služby a vezmem si ťa domov do Čiech.“

Nebránila sa mu.

Ani toľko ako vtedy, keď ju uchvátil do svojich veľkých rúk po prvý raz.

Tá chvíľa bola príliš krátka, aby ju smeli premrhať slovami o tom, čo bolo, či vôbec slovami. Po záplave bozkov na ústa, ruky a kolená (ach, aké to bolo Eržike smiešne i aké milé zároveň) jej povedal:

„Omeškala si sa, milá, musíš sa poponáhľať, ináč sa sem príde môj sused presvedčiť, či si prešla okolo mňa a prečo si ešte nedošla k nemu.“

Nebola prekvapená. Previazala si šatku, na konopnej košeli uhladila zásteru a šla.

Pozeral za ňou a želal si, aby sa obrátila, no neurobila to.

Zase jej zrádzam služobné tajomstvo?! pomyslel si, no smútok, čo sa ho už-už dotýkal, jeho bytosť k nemu nepustila. V sebaobrane sa vzoprela: Milujem ju viac než kamarátov, vezmem si ju! A odvrhnúc lož, čo mu tak dlho zvierala hrdlo, nedovoľu-

júc mu voľne dýchať, a tiež zmätený náhlosťou odhodlania, šťastný znovunájdenu láskou a mierne vyľakaný povinnosťami, čo na seba vzal, prechádzal nepokojne lesnou cestou, hltal cigaretu a zastavujúc sa, hovoril si v duchu i nahlas pevne:

„Áno!“

Nikola Šuhaj sa od tejto chvíle stal aj jeho osobným nepriateľom. A odo dneška nemá väčšieho, než závodčieho Svozila.

Dostane ho! Ak sa to nepodarí celému jeho oddielu, podarí sa to jemu samému! Aj keby ho mal ísť hľadať do pekiel!

Dostane ho. A dostane ho mŕtveho.

Četnícky kapitán písal správu pre zemské četnícke veliteľstvo.

Ale práca mu akosi nešla od ruky. Behal po miestnosti, zúrivo odkopával predmety, čo sa mu dostali na dosah nohy, hrýzol si nechty, vyprázdnil pohárik koňaku, usadal k písaniu a zase vstával, aby sa na chvíľu hodil na poľnú posteľ.

Kapitán je chorý. Vie, že by sa mal liečiť. Cíti, že má nervy načisto strhané a že ho opúšťa už i jasný úsudok. Nie je ostatne sám, pozoruje to aj na mužstve, a ak budú Šuhaja v týchto trikrát prekliatych

kopcoch naháňať ešte pol roka, všetci sa upijú alebo zbláznia. Možno oboje. Kapitána bolí v hlave hlasné hlásenie strážmajstra, neznáša hlasy niektorých četníkov, každá maličkosť ho rozčúli až k zúrivosti a má strach, že sa raz začne bláznivo rehotat' alebo spievať pesničku. A dostáva antisemitské záchvaty. Ako všetkých tých Židov nenávidí! Ako nenávidí ich tváre, tak smutne vážne keď sú sami, a také chytrácky potutel'né, ak s niekým hovoria. Ako nenávidí ich nervózne posunky a oči tu vyl'akané, tu tvrdé ako kameň. Ach, byť tu tak diktátorom! Dal by ich štvrtiť a rozvešať po stromoch. Nik z nich sa mu nesmie ani priblížiť. Keď stretne Abrama Beera, dôstojného veľkňaza Herša Lejba Wolfa či ktoréhokoľvek z tých, čo stoja za povšimnutie, rozťahuje prsty oboch rúk a celkom chlapčensky na nich pokrikuje: „Aj, vaj! Haste gezén? Phí!“ Židia sa mu mstia. Píšu o ňom anonymné listy četníckemu veliteľstvu a zemskej správe, posielajú o ňom články do užhorodských novín, do košických novín, do pražských, budapeštianskych, viedenských: že je úplne neschopný, že pred Eržikou nedokázal utajiť výpravu na Šuhaja, že každý vie, ako ju dáva na jej cestách na poloninu strážiť, že každé koločavské dieťa vie, kde v noci stojí pred

Dračovou chyžou stráž, že Eržika podplatila četníka Vláška tridsiatimi tisícmi (nech sa vyšetrí, či v deň, keď Šuhaj ušiel, nepredávala dobytok, a čo zaň utržila!), že neusvedčil ani jediného zo Šuhajových spoluvinníkov, lebo si znepriatelil všetko obyvateľstvo, čo sa k četníctvu chová odmietavo, že síce nikam nechodí, ale doma sa tajne opíja koňakom, čo si objednáva z Užhorodu ... Eh, banda! Vraždiť ich, ako Petljura! Pogromy na nich! Alebo ich všetkých vyhnáť do Palestíny, nech sa tam požerú sami!

A ak nepripraví kapitána o rozum toto obrezané plemeno, pripraví ho oň iste zemské četnícke veliteľstvo. Práve má jeden z jeho roztomilých rozkazov! V kraji sa vraj lúpi ďalej. Prečo sa vraj nevy-pátrajú aspoň spoluvinníci Šuhaja?! Rehotáť sa mu chce. Spoluvinníci! Keby mu napísali, aby chytil tých, čo nimi nie sú, možno by sa mu pri veľkej zhovievavosti podarilo dvoch-troch nájsť. Spoluvinníci! Môže dať pozatýkať dva a pol okresu, detmi počnúc a stareňami nad hrobom končiac?

Toto sa napríklad stalo pred troma dňami:

Hlásili mu, že v poslednom čase Šuhaj prespáva v Nižnej Bystrej, nie je však známe u koho. Tí českí hájníci a lesníci toho nahlásia, a jakživ nevedia

nič určité. Ráčte teda štyridsať kilometrov do Nižnej Bystrej! Ale ráčte tam s tridsiatimi mužmi väčšinou lesom, aby vás nevidela živá duša, príd'te do obce až po zotmení, a čo hlavné, nezabudnite pred výpravou vykonať poľnú omšu za ľudské počasie! Keď tam prišli, lialo ako z krhly a boli mokří na kožu. To sa však nedalo nič robiť. Rozdelil mužstvo po chyžiach, a sám so šiestimi mužmi išiel k starostovi. Ten jemu a strážmajstrovi prenechal manželskú posteľ, ostatným ustlal na hlinenej podlahe nezneseiteľne voňavým senom. Veru príjemný nocľah, ako vo voňavom holičskom kráme so štekľivým lezením blch po tele! Keď sa ráno zdalo, že trochu prestáva pršať, vracali sa zase späť. Cestou stretnú českého hájnika. Vraj mu nejakí drevári hovorili, že na dnešok spal Šuhaj u starostu. „Čože?“ No hej, u starostu. Nazad! K nemu! „Beštia, chlape, ty zviera, vrav!“ Bolo to tak. Asi hodinu potom, čo zaspali, prišiel ku starostovi Šuhaj. „Daj mi nocľah!“ „Nikolka, utekaj, čo vládzeš, je u mňa sedem četníkov!“ „Kam pôjdem v tomto nečase?! Vyspím sa na pôjde.“ Aj vyspal. Zrejme znamenite. Oni dole, on hore. Kapitán má chuť starostu uškrtiť vlastnými rukami. Zviera mu krk, trepe ním a starostova hlava sa zmieta vpred, vzad. „Prečo si nám to

nepovedal?“ reve. A starosta? Oboma rukami úpenlivo chytil kapitána za rukáv a dobrácky vrazil a oči mal pritom celkom úprimné: „Pán oficier, ako som vám to mohol spraviť? Zaiste máte matku, pán strážmajster je ženatý a ostatní páni akiste tiež. Mal pušku, bol by vás postrieľal.“ Dal ho okamžite zatknúť a odvieť. Strašné! Sedem proti jednému. A on by ich postrieľal! Ľudia tu bláznia. Aj kapitán sa zblázni. Ba všetci sa zbláznia.

Kapitán behá divo po miestnosti. Smiať sa mu chce! Zúriť sa mu chce! „Nie!“ kričí už celkom chorobne a stoličku odkopáva až kamsi k stene, „vracať sa človeku z toho všetkého chce!“

Potom do seba hodil dva poháriky koňaku a zasaadol ku stolíku, aby pokračoval vo svojej správe.

Nútil sa do vecného slohu:

„Ak zločinec dosiahne prales, a každý ho tu dosahuje pár krokov za svojimi humnami, je v bezpečí, lebo pri členitosti a riedkom osídlení kraja je každé systematické stíhanie beznádejné a tunajší sústredený oddiel je väčšinou odkázaný len na náhodu. Spoluvinníkom Šuhaja je prakticky všetko občianstvo, ktoré, súc vytrvalo, plánovite, organizovane a s iredentistickými cieľmi štvané obyvateľmi mojžišovského vyznania, zmýšľa s československými

úradmi nepriateľsky. Za tohto stavu vecí sa nazdávam, že nebude možné uskutočniť pôvodný plán, to jest, polapiť banditu živého a konaním s ním zistiť aj všetkých jeho spoluvinníkov, ale že sa nateraz bude treba uspokojiť len s odstránením Šuhaja. Nevidím iné východisko, než postaviť Šuhaja mimo zákon a vypísať odmenu, pokiaľ možno značnú, na jeho odstránenie.“ (Ach, kapitán sa predsa len neodvážil citovať židovský článok viery: Zavrite Eržiku, pustite kamarátov!)

„Pokiaľ ide o anonymný, zemskému četníckemu veliteľstvu zaslaný listok, ktorý obviňuje četníka na skúšku Jiřího Vláška, že za úplatok 30.000 Kč prepustil dňa 19.VII. m. r. Nikolu Šuhaja z väzby, nebolo možné zistiť nič, čo by tomu nasvedčovalo. Vypočutá Eržika Šuhajová, jej otec Ivan Drač a jej brat Juraj Drač akýkoľvek predaj dobytká vo vyššie uvedenej dobe popreli a v obci o ňom nikto nevie. Rodinu Petra Šuhaja nebolo možné vypočuť, lebo sa celá rozprchla. Aj tento listok považujem za jednu z tých nízkych protištátnych klebiet, ktorými tunajšie maďarofilsky orientované izraelitské obyvateľstvo štvie proti autorite úradov republiky. Po pisateľoch anonymných listov dávam pátrať. Četník na skúšku Jiří Vlášek sa chová vzorne a pre-

javuje horlivosť. Pretože je jedným zo služobne najzdatnejších mužov, a okrem toho človekom s tunajším krajom dokonale oboznámeným, prosím, aby až do definitívneho ukončenia disciplinárneho vyšetrovania zo služby vyradený nebol.“

Kapitán vstal od správy, vypil pohárik a na chvíľu sa zase hodil na poľnú posteľ.

Hrozná! pomyslel si. Keď sem prišiel, bol predsa celkom slušným človekom. Teraz pije a na ulici na starých Židov vyplazuje jazyk.

Príšerné plemeno! Zabíjať ich, vraždiť a vyhladiť ako Herodes!

K prianiu o mŕtvom Šuhajovi, vyslovenému prvýkrát Abramom Beerom, tak dochádzalo čoraz viac ľudí. A Abram Beer, Adam Chrepta, Derbak Derbačok, závodčí Svozil, a teraz i četnícky kapitán, neboli veru ľuďmi, čo si len želajú. Na Nikolovej smrti záviselo príliš veľa – bezpečie a bohatstvo, česť a kariéra, láska i holé životy. Ak sa podarí presvedčiť vládu, že na Šuhajovu hlavu treba vypísať odmenu, bude možno zachránených veľa statkov ľuďom obzvlášť drahých.

Aj Danilo Jasinko a Ihnat Sopko, jediní z koločavských Šuhajových priateľov, čo sú z milosti

Derbaka Derbačka ešte na slobode, sú v styku s Nikolom plní neistoty a vydesení mocou, čo sa okolo neho sťahuje. Nateraz len okolo neho, okolo nich zatiaľ nie. Derbak Derbačok a aj Eržika ešte majú záujem nehovoriť, a pretože boli Sopko i Jasinko opatrní a peniaze neutrácali, nikto iný nič nevie a Abram Beer len záludne obchádza otázkami, čo ohmatávajú. Na čo len Nikola spolieha? Koľkokrát mu už hovorili: Nikolka, uteč! Ujdi do Haliče, do Rumunska či do Ruska, alebo do Ameriky. Peňazí máš dost, bude ti tam dobre a Eržika môže prísť za tebou. Nechce. Buď sa smeje alebo blýska očami: „Chcete sa ma zbaviť?“ Pokúša Pánaboha. Do dediny chodí za ženou, teší ho načúvať po hostincoch, ako sa o ňom ľudia bavia, premáva sa na koni s komisiami a turistom ukazuje hory – akoby bol slepý a nevidel všetku tú silu, čo ho obkľučuje, akoby to bola len jeho vec a nie aj vec jeho kamarátov, ktorých životy závisia na jeho bezpečí. A nehne sa od Koločavy. Vedia prečo – bojí sa o Eržiku. Takto Nikola zahynie. A ak sa nezničí sám, vženie ho do záhuby to divé šteňa, Jura.

Majú zahynúť s ním? Boli časy, keď sa tak nepýtali – vtedy, keď sa vrátili z vojny, v nervoch a krvi majú ešte smrť vo všetkých jej mnohorakých po-

dobách, vtedy, keď nevedeli, čo bude zajtra, a bolo jedno, či človek pojde hladom alebo guľkou. Tie časy minuli, ticho a nenápadne, svet odrazu vyzerá ináč, no Nikola v lesoch to vidieť nechce. Majú svoje životy spájať s jeho? Ich položenie je iné – on už späť nemôže, oni možno ... možno ešte áno. Len ako sa s ním rozísť? Jedného dňa mu povedať: „Odpusť, Nikolka, už ti neprinesieme kukuričnej múky, neprídeme ťa oholiť, nepôjdeme s tebou zajtra číhať na poštu, už sa nám to nehodí!“ Oj, vedia oni, ako by to dopadlo. Nikola ešte nikomu nič neodpusť, a stačí jediné jeho slovo, aby ich strhol so sebou, alebo aj samých. A cestou, ktorou sa o záchranu pokúsil Derbak Derbačok, tiež ísť nemôžu, už preto nie, že toho majú na svedomí oveľa viac než on. Či už aj pre nich niet žiadneho späť? Ocitli sa v začarovanom mieste pralesa, kde márne blúdi človek i zver a nikdy sa odtiaľ nedostane?

Idú spolu do hôr. Čierny gazda Jasinko a mladší Ihnať Sopko. Na pleciah nesú sekery. Verchovinci do lesov nikdy nejdú bez sekier. Niekedy ju treba zatnúť do kmeňa a pridržať sa, aby sa človek ľahšie dostal na balvan, inokedy si treba prekliesniť cestu vetvovím vyvrátených stromov, alebo nasekať dreva na oheň, či nad hlavou zrubiť šikmú

striešku proti dažďu a rannej rose – sekera je zbraňou i obživou, je všetkým, a ak to nebol on sám, Pánboh odmeň toho, kto ju ľuďom dal! Idú na zapodrinskú poloninu, kde sa cez leto pasú koločavské kone. V lesoch sa zas otvára práca, lesná správa najíma poťahy a Danilo Jasinko si na Zapodrinu ide po svoje zvieratá. Ihnat Sopko ide s ním.

Dopoludňajšie slnko sála a oni idú do hôr mlčky. A predsa sa im zdá, že by mali vravieť – ide o život. Prežili spolu veľa a vedia na seba všetko. Môžu si dôverovať?

Prešli úzkym údolím Koločavky a stúpajú teraz nahor popri prahoch zapodrinského potoka. Les sa mŕtvo týči do horského ticha, šumia len drobné vodopády. Zdá sa im, že by mali zastáť, pozrieť si do tváre a povedať si: „Tak čo, Danilo? Tak čo, Ihnat?“ Lenže sa boja, že by nik nemal odvahu odpovedať. Možno sa na veci dívajú rovnako, už neraz si to povedali starostlivou tvárou a zamračeným slovom, nadávkou na Juru či mávnutím rukou. Ale čo ak nie? Ide o veci príliš vážne. A mohli by stáť život.

Sekery na pleciach, stúpajú strmým svahom krokmi dlhými a pravidelnými. Mlčia a jeden na druhého nepozrú. Môžu si dôverovať?

Došli k zapodrinskej polonine, ale z lesa sa im do jej poludňajšieho žiaru nechce. Nenáhli sa, majú kedy, za tri hodiny sú odtiaľto doma. Odhadzujú sekery a líhajú si za krajné stromy do vyprahnutého ihličia. Na polonine sú kone z celej dediny. Aj ony sa zo slnka uchýlili k hraniciam lesov, stoja dva a dva pri sebe, jeden s hlavou pri zadku druhého a navzájom sa ovievajú chvostami.

Jasinko a Sopko ležia na boku proti sebe. Obaja si súčasne pohliadli do tváří. Uprene, skúmavo, ako keby si vraveli: prehovor prvý, len jediné slovo, zmýšľam rovnako ako ty, môžeš mi dôverovať! ... Je to však naozaj tak?

Je horúco a vonia ihličie.

Je to naozaj tak? Myslí si gazda Jasinko a žmúri viečka, ale odvažuje sa:

„Tak čo, Ihnat?“

„Tak čo, Danilo?“

„Nie je to dobré, Ihnat.“

„Nie je, Danilo.“

A tam, pri zapodrinskej polonine, v žiare poludňajšieho slnka, povzbudení rovnakým sfarbením svojich hlasov, si povedali všetko. Nielen slovami. Možno ani nie hlavne slovami, lebo tu hovoria len Židia. Ale videli, že posudzujú veci rovnako, boli

si vedomí, že v tejto chvíli zakladajú spoločenstvo, spoločenstvo na život a na smrť, iné a celkom odlišné od tých doterajších.

Iste, majú Nikolu radi, či vlastne, mávali ho veľmi radi a boli zaňho ochotní nasadiť hodný kus kože. Veľa s ním prežili, viac dobrého než zlého, a jeho zbojníckemu šťastiu, s ktorým sa spojili, za všeličo vdčia. Danilo Jasinko je dnes zámožným hospodárom, a až odídu četníci a rozruch so Šuhajom trochu utíchne (ach, kedy to bude?), bude si môcť aj Ihnat Sopko, dosiaľ bezzemok, čo u cudzích nádenníkovi, vystavať vlastnú chyžu a oženiť sa s Ančou Hrečynovou. Lenže Nikola je tvrdohlavý a nedá si povedať. A odvtedy, čo sa medzi nimi zjavilo to kúsavé šteňa, je iný. Podozrieva. Isteže, podnikli pár lúpeží na vlastnú päsť, a stala sa im aj tá trápna, ohavná vec, a ešte dnes, keď si na ňu spomenú, je im, akoby im do žíl nalial ihel (no mohli tušiť, že po nich v chyži bude ten divý Amerikánec páliť z revolvera?), ale aby daromne zabíjali Židov, ktorých jediným majetkom je čierna sliepka, to predsa len nespravili nikdy. A čo to má stále s volovským jarmokom a troma zastrelenými mukačevskými Židmi? Čo sledí, tajne sa jedného na druhého vypytuje a vyšetruje ako četník? Vie Boh,

že o Volovom nikto z nich nevie, ani Derbak Derbačok, ani Adam, a že sa tu ktosi musel schovať za Nikolovo meno. Sľubuje páchatel'om smrť, a veru, pred Jurovou puškou nie sú bezpeční ani najbližší Nikolovi priatelia. Aký nerozum vyhrážať sa kamarátom! A hoci bol Derbak Derbačok dohnaný k zrade, aká hlúposť, hnať ho do krajnosti, aký nerozum zbavovať sa priateľ'ov teraz, keď by ich mal tak zapotreby! A aká tvrdohlavosť neujst' ...! Nikola zahynie.

Ihnat Sopko sa vzrušene posadil a Danilo Jasinko sa prevalil a ležal teraz tvárou k zemi.

Jasinko hľadel do vyschnutého ihličia a jeho pozornosť upútal mravec, čo sa plahočil s akýmsi okrídleným hmyzom. Potom mu oči ul'peli na sekere, čo tu pohodil. Aká zvláštna teraz bola! A akou novou sa mu zdala! Porisko mala v tieni, no na jej čepel' vetvami stromov pálilo plné slnko. Iste bola žeravá. Jej úzko zbrúsené ostrie žiarilo bielo a sršalo tisícami malých slnk.

Len čo, ak Nikola nezahynie v lesoch? Ak ho dostanú živého? Priatelia uväznení v Chuste nehovoria, mlčí aj Derbak Derbačok, je to v ich záujme. No bude mlčať aj Nikola, ctižiadostivý Nikola, čo nemôže čakať a ani nečaká milosť a ktorý bude

chciet' byť povesený len za to, čo naozaj spáchal?
A bude mlčať Jura? Čo potom?

V hrudiach je nevoľno. Mravec svoje bremeno vlečie cez kúsky vetvičiek a jediné krídlo jeho koristi je priehl'adné a podobné krídelku smrekového semena. Slnko praží do poloniny, kone stoja ako neživé a hýbu sa im len chvosty. Úzko pribrúsené ostrie sekery srší s podivnou vyzývavosťou.

Nikolu sa četníkom zastreliť nepodarí. To nedokáže nikto. Má proti strelám kúzlo. Neprezradí ho, nikdy o ňom nehovorí, a ak sa ho niekto pýta, uhne, alebo sa usmeje, ale žartovať o ňom nikomu nedovolí. Tým krupobitím striel, čo po ňom vypálili, by neprekĺzol ani vták, no on bol bezpečný a len hľadel, kam by mal smrť zo svojej pušky poslať on. Sami sa o tom presvedčili. Je ale Nikola chránený aj proti inej smrti ... hoci ... povedzme ... a pretože pohodená sekera ďalej svieti svojou vtieravou žiarou, čo vychádza z nej samej a jej vlastného ústrojenstva – hoci proti rane sekerou?

Aj Jasinko sa vzrušene posadil.

„Čo urobíme, Ihnat?“

„Čo urobíme, Danilo?“

Hľadeli si ostro do tvárí, no slovo, čo sa obom chvelo na perách, nevyslovil žiaden.

Koločava odhlasovala Nikolovi Šuhajovi smrť.

Ostatná Verchovina o tom nevedela. Necítila nič z tiesnivej hrôzy, čo bezmenná a sivá ako trvalý tlak ležala nad Koločavou. Šuhaja milovali ďalej. Pre zázrak jeho moci, pre jeho odvahu, pre jeho lásku, pre jeho smutnú sopilku. Preto, že na seba vzal to, k čomu sami nikdy nemali odvahu – že šíril medzi pánmi hrôzu, mal rád ponížených, bohatým bral a chudobným dával, že sa mstil za všetku biedu a krivdy. Meno Šuhaj malo niečo zo šera, vône a zvukov nedeľných kostolov, kde prebýva ten, ktorého treba milovať i ktorého sa treba báť.

Šuhaj! Nikola Šuhaj!

Opomíňané sú hady – tie, čo zo zeme vyliezajú na Zvestovanie Panny Márie, i tie, čo bývajú za pecami chyží a nosia šťastie. Zabudnutí sú ich ľudskí králi, čo zariekaním a pľuvnutím tabakovej močky na ranu vyhoja každé uštipnutie, ktorí čarovaním kosákovým brúskom odstránia každý opuch kravského vemena, z ktorého sa na paši napil had, ktorí cez peň prehodia kabát a hvizdom dokážu z celého okolia privolať hady a prinútiť ich, aby preliezali rukávmi. Nerozpráva sa už o čarodejkách, o dobrých i o zlých, o vedmách, divožienkach, babách jagách, čo čarujú na troch dobytčích stopách, na

Ľudí zosielajú choroby a na konope krúpy a večer sa premieňajú na veľké žaby. Lebo niet konca rozprávaniu o Nikolovi, ktorý je ku zlým zlý a k dobrým dobrý.

Ktorý deň o ňom neprinesie niečo nového?

V Izkách, už blízko poľských hraníc, žije židovské dievča Róza Grunbergrová, a tá sa u priateľiek teší veľkej vážnosti – pozná Nikolu Šuhaja. Koncom vojny, keď jej otca zabil šrapnel, presťahovali sa s matkou z Koločavy sem do Iziek k strýkovi a pre toho pracujú. Pokým boli deťmi, chodil k nim Nikola na dvor, hrávali sa na „Kopem studňu“ a na „žmurky“, a aj ona so sestrou chodievali v lete na Suchar na čučoriedky a maliny. Vie to o nej celá dedina. A o šábese, jedinom dni, keď je možné sa zísť, sedáva s priateľkami na lavičke pred strýkovou chyžou a pri každej správe o Šuhajovi musí poznovce rozprávať o jeho mladosti. Aké mal Nikola oči? Je pekný? Bol dobrý? Pobožkal ťa pri „Kopem studňu“? Dovolil ti otec, aby si sa s ním hrala? Juru si tiež poznala? A Róza je pyšná, že toho toľko vie.

Včera dostala od vydatej sestry z Ameriky (ach, šťastná Esterka!) veľký balík obnoseného šatstva a v ňom boli len celkom málo ochodené črievičky z

hadej kože a pár hodvábných pančúch, iste nie viac než dvakrát praných. Róza sa do črievičiek zaľúbila. Len komu sa nimi pochváliť? Nebude to možné skôr než cez neskoré šábesové popoludnie, keď sa na zaprášenej ceste medzi Izkami a Kelečinom promenuje v skupinkách desať izkých židovských dievčat a v ďalších osem židovských chlapcov. Úsmevmi a pohľadmi hrajú v prvej nesmelej hre lásky a ukazujú si, čo majú na sebe pekné. Nemohla sa s črievičkami rozlúčiť, a keď musela s kravou k lesu na pašu, vzala ich pod pazuchu so sebou. Dobyťča uhrýzalo trávu a Róza si na bosé nohy obúvala a zase vyzúvala hadie črievice, nadvihovala sukne, točila sa, robila tanečné kroky, a nakoniec svoj poklad postavila podpätkami k sebe, ako bývajú v obuvníckych krámoch, a mala pri tom predstavu nádhernej výkladnej skrine s topánkami v Mukačeve. Ľahla si pred ne a na ne hľadela. Ten pohľad ju uspával. „Čo sa to tam v lese blyští v slnku?“ pomyslela si napoly v driemote. „Sená predsa ešte nie sú, aby išli ľudia s kosami!“ A zadriemala.

Keď o chvíľu náhle otvorila oči, hrôzou jej skamenelo srdce v tele. Nad ňou stál Nikola Šuhaj. „Krava!“ blyslo jej hlavou, a hneď potom: „Črievičky!“ Niekoľko krokov od Nikolu stál Jura a s ním

dvaja chlapi obrátení k nej chrptom, zrejme preto, aby im nevidela do tváre. Všetci mali na pleciah pušky.

„Ty,“ povedal Nikola, a bolo vidieť, že ju v tej chvíli spoznal, „nevidela si v dedine četníkov?“

„Nie, nevidela,“ vypravila zo seba.

„Neklameš, Rózička?“

„Prečo by som ti klamala, Nikolka?“

Díval sa na ňu a na perách mu tkvel úsmev, akoby spomínal, a možno aj taký, akoby mu nebolo celkom veselo.

„Ty sa ma bojíš? ... Ty mňa, Rózička?“

„Čoby som sa ťa bála, Nikolka?“ drkotali jej za úsmevom zuby.

„Nie, vôbec sa ťa nebojím, Níkolka,“ a jej úsmev sa pokúšal rozšíriť.

„Zabi ju! Čo so Židovkou?“ zahučal Jura.

„Hrom aby vás bil!“ nahneval sa Šuhaj. „Neraz som s ňou jedal z jednej misy token.“ A obrátil sa k Róze. „A čo robíš? Z čoho žijete? ... Práca je?“

„To vieš, Nikolka, chudobný človek má len svoje dve ruky.“

Šuhaj sa preberal v notese. Mal tam nejakú veľkú bankovku, potom stovku a nejaké drobné papierové peniaze. Tie a stovku vyňal a dal Róze.

„Dal by som ti viac, Rózička, ale nemám, a toto potrebujem.“

Potom odišli a pušky na ramenách im zase svietili.

Ako len Róza až do súmraku unesie toto ohromné tajomstvo? Najväčšia udalosť, aká sa tam kedy stala, čo Izky Izkami stoja? A široko ďaleko nebolo živej duše, ktorej by to mohla povedať. Rozčúlená a s horiacimi lícami znova prepočítavala peniaze, opakovala si každé slovo, čo prehovoril, a netrpezlivo hľadela na slnko, kedy už konečne zmizne za vrcholky stromov. Hadie črievičky pre ňu stratili pôvab.

Potom slnko z neba padlo do lesa a ona s črievicami pod pazuchou klusala domov, poháňajúc kravu rakytovým prútom. Svoju správu vyhrkla na prvého výrastka, čo uvidela na križovatke chodníkov, ten, dobehnúc ju, klusal s ňou za kravou, ona rozprávala, pyšná na svoju senzáciu, a on s pootvorenými ústami hltal každé slovo, ktorým o chvíľu v dedine spôsobí taký rozruch.

A doma vykladala znova, vychutnávajúc si veľkú udalosť a radujúc sa zo strýkovho úžasu a z matkiných úzkostlivo roztvorených očí. A keď to všetko vysypala, nechávajúc si pre seba len celkom málo,

bežala do najbližšej židovskej chyže a slovo za slovom svoju správu zopakovala, s jedinou výnimkou – o peniazoch. Bolo ich veľa, čo jej v tento šťastný deň spadli do lona, bude za ne veľa krásnych vecí, ktoré má tak rada a ktorých získanie nesmie ohroziť. Až v posteli sa zverí matke. Večer potom došla do Ízk zvest', až ktorá Rózinmu stretnutiu dodala ten pravý význam – dnes popoludní boli u Podobovcov prepadnutí dvaja toruňskí obchodníci, čo na železnicu do Volovca doviezli dosky a vracali sa s peniazmi.

Dnes je piatočný večer, počiatok šábesu, a prvé tri hviezdy na nebi vyjdú o chvíľu. Židovské ženy dobiela vydrhli chyže, umyli okná, a nimi, svietiacimi do šera cesty, vidno na stoloch šábesové pšeničné chleby zahalené bielymi rúchami a veľa horiacich sviečok v svietnikoch i len tak nalepených na krabice od rybích konzerv – po jednej za každého člena rodiny, živého i zomrelého. Tie svetlá v noci, až už budú všetci na lôžkach, dohoria samy, lebo dnes je deň Hospodina, keď je každá práca hriechom, a zhasiť sviečku je práca. Muži, už sviatocne odetí, odišli do chyže starého Chajema Sruľoviča pomodliť sa a vrátiť sa o hodinu. Ale tá hodina stačí, aby sa všetkých desať židovských diev-

čat zbehlo k Róze a aby sa v tme tiesnili na lavičke pod osvetleným oknom i okolo nej. Oj, oj! To sa stane len jednému z tisícov, aby ho videl, a len raz za život. Oj, aký je krásny! Snedý ako strom v lese, ústa má maličké, červené ako čerešne, úzke obočie, a jeho čierne oči svietia ako to šábesové okno za ich chrbtom. A Jura? Ukrutník Jura? Oj, je ešte chlapec, no, ak je to možné, je ešte krajší.

A nazajtra, v kresťanskú sobotu, na druhom konci zeme, v Chuste, až pri maďarských hraniciach, sa robotníci na reguláciu Tisy dostávajú pri výplate mzdy do sporu s pokladníkom a po búrlivých scénach, hľadajúc márne podnikateľa a ohrozujúc jeho zriadenca, zastavujú prácu. V hnevnom sprievode tiahnu do mesta a na žrdi nesú papier, na ktorý veľkými písmenami napísali:

SLÁVA NIKOLOVI ŠUHAJOVI!
ŠUHAJ NÁS POVEDIE!

V noci pred oným osudným dňom išiel Nikola s Jurom údolím Tereble cestou k Drahovu, kde chcel navštíviť Myhala Hrymita, pohovoriť si s ním a uňho prespať. Noc bola jasná a vysoko nad úzkym údolím a šumom Tereble plynula ďalšia úzka rieka,

rieka tečúcich hviezd. Kráčali s puškami na pleciach a bezpeční, lebo tu je ďaleko od Koločavy, a ak stretnú hliadku, budú dvaja proti dvom.

Po ceste počuli hrčať povoz a ukryli sa v húští.

Kto je to? namáhal Nikola zrak.

Aj! Je to vskutku on! Vedľa voza pokojne kráča Juraj Drač.

V Nikolovi prudko zakolotala krv. Lež nie nenávisťou k Jurajovi. Eržikou! Vrelá mnohosť krvi, ktorej tlak narážal na steny žíl.

Na voze, podložené slamou, sú húžvami priviazané dva sudy, Juraj Drač ide do Šandrovej po slanú vodu. Nebude dva dni doma! Eržika bude sama s otcom! Predstavami sa mu mihlo Eržikino lono.

Nechali povoz prejsť a vyšli na cestu. Nikola sa náhlil dlhými krokmi, takmer bežal, až Jura ledva stačil. Pri chyži Myhala Hrymita Nikola povedal:

„Netreba mi hovoriť s Myhalom. Vyspi sa tu sám. Zajtra popoludní ma čakaj na bojarinskej polonine.“

Jura sa mračil.

Tých tridsať kilometrov urazil Nikola do rána. Ku Koločave došiel ku štvrtej hodine za bieleho dňa. Ženy už vstávali a pri prvých chyžiach sa za ním jedna od prahu udivene obzerala. Zahol ku Kolo-

čavke a odtiaľ sa prelezemi medzi záhradami prepletal zadom k Dračovej chyži.

„Eržika!“

Zastihol ju vo dvierkach na dvorček.

„Eržika! Rebrowe!“ Zovrel ju v náručí a tlačil dnu do dverí.

V sienke odhodil do kúta pušku a skočil zavrieť na petlicu do ulice i do dvora. „Kde je otec?“ vydýchol ešte.

„Som doma sama, Nikolka,“ Hlas sa jej smial.

„Rybička moja!“ Smýkal ňou pred sebou v drvivom objatí – tak medveď do húštia vlečie korisť – cez prah izby a k lôžku a ona do jeho kamennej tváre hľadela naplno, usmievajúc sa očami i ústami.

Zo dvora ktosi zaklopal na dvere.

„Eržika ...“ ozval sa zvonku hlas.

Nepočul. No ženy sú rozumnejšie a zachovajú si bystré zmysly i vo chvíľach, keď ich muži strácajú.

„Počkaj ... počkaj ...“ šepkala a odstrkovala ho.

„Mlč!“ kríkol.

Ale ona mu tlačila bradu celou silou vzad.

Klopanie sa zopakovalo: „Eržika!“

Teraz počul aj on.

„Kto je to?“ zasipel nenávisťne.

„Četníci!“ zbledla. „Uteč!“

Cítil, ako mu zmäťou v hlave blysla rovná ohnivá čiara. Skočil do tmavej sienky a siahol po puške, čo tam prv pohodil.

Eržika odomkla petlicu a pootvorila dvere. V úzkej svetlej medzere sa objavil četník v plnej zbroji. Šuhaj zovrel pušku.

Chcela prekĺznuť von, no četník sa oprel o vrátka a vtlačil ju dnu.

„Idem zo služby. Cnelo sa mi, tak idem pozrieť.“

Čo to? Kdesi v hĺbinách Nikolovho vnútra sa rozkrútili divé víry, temné a predsa priesvitné. Prehadzovali na povrchu vlny – priehlbné pod prahmi Tereble. Takto četníci s koločavskými ženami nehovoria!

Závodčí šiel za Eržikou, ako od neho úzkostlivo ustupovala do svetnice.

Utekla pred ním do kúta dverí, čo po sebe nezavrel, pritísila sa tam ako do krídla strelená jarabica, po ktorej ide pes, a keď sa k nej blížil, chcjúc ju objasť, zopla mu ruky až pred oči. Spínala ich, že sa až lámali, a závodčí Svozil prvýkrát v živote videl, že jej oči hovoria, že kričia a stenajú.

„Čo je s tebou?“

Zaťala mu nechty do líc a ústa na jeho uchu šepkali: „Mlč, pre Ježiša Krista!“

„Čo je s tebou?“

No zrazu pochopil.

„Šuhaj je doma!“ zvolal plným hlasom.

„Nie,“ zašepkala a kolená sa pod ňou podlomili.

„Je tu! ... Kde je?“ zahrmel. Prebudil sa v ňom četník.

„Nie je doma,“ skríkla a chcela zabíjať i byť zabíšaná, chcela tým prenikavým krikom zapierať vinu i sa chcela priznať. „Nie je!“

Závodčí jediným pohľadom prehliadol izbu, či sa tam neskryva. Záver jeho karabíny kovovo zacvakal. Závodčí prebehol sienkou a do dverí chyže – späť už nemal kedy.

Na rohu chalupy stál Šuhaj.

Eržika počula, ako vonku zaburácal výstrel. Výstrel vypálený medzi domami znie vždycky hlučne. Rana udrela Eržiku do vypätých nervov. Počula pušku zacvendať o kamenie a pád veľkého tela. Majdanská čarodejnica!

Pred oknom sa mihlo niekoľko bežiacich četníkov. Hlúčik ľudí za nimi. Z opačnej strany na nich ktosi rozčúlene volal: „Skočil za chliev!“ Od chlieva padol výstrel. „V chlieve! V chlieve!“ vyražal akýsi zúfalý židovský hlas. Z ulice padali výstrely. Oknom do záhrad Eržika zazrela, ako sa medzi tyč-

kami bôbu mihol Nikola, ako preskakuje prelez, uteká, ako mizne. Eržika zavrela oči a niekoľkokrát vydýchla. Teraz, keď to videla, chcelo sa jej zasadnúť k stolu a zložiť hlavu na jeho dosku.

Vonku sa páliło z pušiek, údolie hučalo ohlasom rán, ktosi kričal nejaké rozkazy a zase sa strieľalo, no všetko to stratilo svoju ostrosť, otupelo, prichádzalo akoby z iného kraja, to sa už Eržiky netýkalo a chcelo sa jej zatvoriť oči, položiť hlavu na stolo-vú dosku a zaspať.

Četníci mŕtvemu kamarátovi ustlali na vojenskej posteli v škole, a pri pohľade na jeho prestrelenú hlavu potláčali vzlyky plaču a zase ich chytala zúrivosť. Zbesilo behali po vymretej dedine, údermi hnali každého na ulici, vnikli do chyží a bili i tam. „Všetkých pobijeme! ... Vypálime celú dedinu!“ Keď vchádzali do židovských krámkov, aby sa niečo opýtali, držali pušky v rukách, revali a chovali sa tak, akoby celú rodinu chceli vyvraždiť.

Po četníckych kasárňach, biely ako smrť, pobiehal kapitán. Zase vražda! A zase bolo všetko márne – zo zatknutých nedostali ani slova. Po všetkom tom bití – ani slova! Po koľkokrát už? Sám vydal rozkaz, aby už s mučením, s tým otĺkaním hlavy o zem a s bitím do chodidiel na Dračovom dvore pre-

stali. Nemohol sa na to dívať, a ten rev Myhala Derbaka ženy Vasyly bol prosto neznesiteľný. Je-žišmária! A s Vláškom je to pravda?! Kapitán cíti, ako mu sily vypovedajú službu, ako ho opúšťa rozum a že to všetko nemôže skončiť ináč než šialenstvom. Potom ho posadá zúrivosť: Ako to tí chlapi strieľajú? Alebo je tá beštia ozaj nezraniteľná? Behá po miestnosti a volá po strážmajstrovi. Privádzajú mu ho. Kričí mu do tváre nejaké nezmyselné otázky. Robí mu výčitky, ruka mu neustále hmatá k pásu po púzdre s revolverom a je naozaj strach, aby sa nerozzúrnil. Strážmajster stojí v pozore a najprv odpovedá vojensky strohým: „Neviem, pán kapitán, áno, nie, pán kapitán,“ ale potom tie výbuchy počúva bez záujmu a má sa len na pozore, aby nápadne nekrčil plecami.

„Musia povedať, kde sa ukrýva! Musia! Počujete, strážmajster, musia! Ak nepovedia, zabite ich! Pobite ich všetkých! Na moju zodpovednosť! Na môj rozkaz! Počujete? Prikazujem vám to! A na Žídov! To sú oni, kto to všetko robí. Usporiadajte na nich pogrom! Poštvite na nich obyvateľstvo! Bite ich, strieľajte ich, vešajte ich!“ Strážmajstrovi sa zdá, že sa kapitánovi na ústach čochvíľa zjaví pena.

Strážmajster nevie, či sa má k tomuto zúreniu stavať ako k nezmyselným služobným rozkazom, čo by si mal kvôli sebe nechať udeliť písomne, alebo ako k výbuchom napoly šialeného človeka.

„Počuli ste ma, strážmajster?“

„Áno, pán kapitán.“

Odchádza s vráskami na čele a kývuc mierne rukou. Má o tom podať správu zemskému četníckemu veliteľstvu? Alebo bude už zajtra zase všetko v poriadku a predstavený si ani nespomenie?

Bol to jeden z tých strašných dní, akých Koločava zažila už toľko.

Na dvore Dračovho suseda, Myhala Derbaka, ležali naznak Eržika, spútaná na rukách i nohách, starý Petro Drač a jeho trinásťročný Jozef, ktorí boli zatknutí, keď sa ráno vracali z poloniny. A vedľa nich Myhal Derbak a jeho žena Vasya, hodení sem bohvie prečo, azda preto, že Nikola na úteku najprv preskočil plot k nim. Všetci boli dotlčení, opuchnutí v tvári, s modrinami okolo očí a v skrvavených košeliach. Ešte teraz, popoludní, keď im už do líc prestal pražiť najprudší slnečný žiar, prichádzali četníci, unavení toľkým rozčúlením, no pri pohľade na nich predsa ešte dosť silní, aby do niektorého z nich kopli, či mu na prsia nasadili hrot bodáka:

„Kde ťa mám prepichnúť, beštia?“, zisťujúc, čo to dá premáhania, aby naozaj nepritisli.

Len bezvládne telo Eržiky nechávali na pokoji.

Dnes ráno, keď ju smýkali za vlasy po dvore, bili päťami do tváre a kopali, a ona medzi svojimi mučiteľmi uvidela Vláška, kričala, mstiac sa za všetkých na ňom: „Tomuto som dala tridsaťtisíc!“ Udrel ju cez ústa, a trestajúc pred kamarátmi urážku i v zúrivom chcení Eržiku umlčať, ju fackoval. No ona mu medzi údermi chrlila do tváre: „Vzal si ... tridsaťtisíc ... Pustil si Nikolu ... Takto ... pred rokom!“ Bil ju tým zúrivejšie, spadla, a on, viac nad ňou ležiac než kľaciac, škrtil ju rukami, čo sa chveli: „Klameš! Klameš!“ No ona, kedykoľvek trochu povolil, obracala k nemu skrvavenú tvár a šialene zúrivé oči a sipela: „Vzal si ... odo mňa ... tridsať ... tisíc ... pustil si Nikolu ... rozviazal si mu putá ...“ a jej výkriky prerušovali nové údery.

Ostatní čelníci v úžase ustúpili. Zostali len oni dvaja. Ona zbesilo útočiaca, on zúfalo sa brániaci. Čelníci mali dojem nepríčetnej mačky, škrabúcej, hryzúcej a rvúcej sa o život.

Vlášek? Predsa? Vlášek bol vinný toľkými ľudskými životmi?

K Vláškoví pristúpil starý četník. Dvihol ho za límec, chytil za blúzu pri krku, a držiak ho pred sebou na vzdialenosť ruky, spaľoval ho ohňom svojho pohľadu. Videl Vláškovu zúrivé oči blednúť až k zúfalstvu.

„Nechaj ju!“ zasipel naňho a odhodil od seba na tyčky plota.

Kto vydrží rozčúlenie takého dňa?

Za súmraku vzbĺkla požiarom Dračova chyža.

Četníci, odhodlaní rozbiť hlavu každému, kto ju vystrčí z chyže, behali po dedine, no tá bola pustá a mŕtva. Nik sa dnes neodvážil ani rozžať svetlá a židovské krámy boli už od poludnia zavreté.

Do pustého, nemého večera horela Dračova chyža veľkým, kolmým plameňom, suchým a bez dymu, ako tryzna mŕtvemu kamarátovi. A požiarň zvon mu zvonil hranu.

Toho večera sa Nikola ocitol v horách na rozvodí dvoch riek, Tereble a Riky, nad poliankou so sýrnym prameňom, kde pred viac než dvoma rokmi prekvapil chlapcov hrajúcich sa na Nikolu Šuhaja. „Šuhajúúú, požičajte nám halúzku!“ kričali za ním, prikladajúc ruky k ústam, a jemu sa tá spomienka mihla hlavou.

Schádzal stráňou do údolia Riky. Utekal. Pred kým, to nevedel, ale dnes prvýkrát v živote sa to dalo nazvať útekom. Nevedel ani kam ide, mal len tupý, ťažký dojem, odkiaľ. Len ísť, ísť, a žiadnych ľudí, ani Juru nie!

Dole sa mu mihli nejaké svetialka, dve, tri, ako vo Vučkove svietili. Ale nechcel ísť tam. Vyhol sa chodníku do dediny a zahol do lesa.

Videl, že je na malej čistine na stráni nad vučkovskou horárňou. Pod ním šumela Rika. A za ňou, na druhom brehu, nie viac než tristo krokov vzdušnou čiarou, stála budova horárne s vysokou strechou a dvoma červenavo svietiacimi oknami.

Nikola stál. V mrakoch nad údolím plával mesiac a stromy okolo mali ostré, modré tiene. Aj údolie bolo podivne modré a bolo ako mŕtve. Len červené, blikotavé oči horárne tupo civeli do večera, vydávajúc svedectvo o kalnej nečistote vnútra tam za sebou, o akejsi chorobe, čo tam obchádza.

„Hahó!“ zreval odrazu Nikola. Nevedel, ako sa to stalo, a vlastný hlas ho prekvapil.

„Hahó!“, les jeho volanie zväčšoval ohromnými vlnami. „Hahó! Tu je Šuhaj!“

„Nikola Šuhaj!“ A zdalo sa mu, že toto meno, jeho meno, rastie nad vrcholky stromov a vyplňa celé údolie až k oblakom.

„Počujete? Ja, Nikola Šuhaj!“

Ale nikto neodpovedal.

V horárni i v dedine bolo veľké ticho. Ticho je dobré v lese, tam človeku hovorí o bezpečí. No v blízkosti ľudí je hrozné.

Plesk! – Uaáá! skríkol les strelnou ranou.

Strela preletela strechou horárne, zmätenou hlavou nečistého domu.

Plesk! Plesk! Plesk!

„Hahó! revalo údolie i lesy.

„Šuhaj! ... Nikola Šuhaj ... Nezraniteľný! ... Ktorého sa nedotkne žiadna strela ...“

Posielal ranu za ranou do horárne, všetky do jej úbohej, zmätenej hlavy. Dve oči zhasli. Zhaslo aj pár svetiel, čo prv mihotali v dedine. Nikola vystrel'oval zásobník za zásobníkom, výstrely trieskali a krajina hučala ich ozvenou. A Nikola vedel, že ak prestane, že príde ticho, hrozné a neznesiteľné.

Ľudia dole, krytí tmou, skákali z postelí, a tápajúc okolo seba, hľadali najvzdialenejšie miesta chyží a chlievov. Matky, vlečúc za sebou deti, pridržovali im dlane na ústach, čo chceli plakať.

Nad Vučkovom zúrila búrka – mocný Šuhaj sa hneval. A vo svojom hneve bol strašný.

PRIATELIA

„C!“ robili Židia, krčiac pravým plecom, keď sa z Chustu dozvedeli, že v najbližších dňoch budú prepustení všetci domnelí i skutoční spoločníci Šuhaja, a toto ,c!‘, vyslovované s takým pohrdaním, znamenalo: „A na to potrebovali viac než rok! Máte vôbec poňatie, čo životov mohlo byť zachránených a čo zachovaného imania?! Od Svozilovej smrti bola aj Eržika už konečne pod zámkou. Azda ten nový pán oficier predsa len dokáže čosi viac.

Ostatne, Šuhajova vec stratila pre mladú židovskú obec pôvab a nezaujímala ju viac, než bolo treba. Mysle boli teraz obrátené k starému sporu rodiny

Wolfov a rodiny Beerov vrcholiacemu v boji o novú tabakovú trafiku a ku všetkým klebetám, úsko-
kom a zášti, čo s tým súviseli. Ale aj to už nudilo a
ich rozčúlenie sa začínalo sústreďovať na vypísa-
nie miesta nového kantora v chustskej synagóge a
na vášnivú agitáciu medzi chasidmi, ortodoxnými
a sionistami, čo pri tej príležitosti prepukla.

Mladí Židia však boli i tak veľmi vzrušení, keď o
niekoľko dní uvideli na rohu Wolfovej a Lejbovi-
čovej krčmy plagáty v reči českej, rusínskej a ma-
ďarskej:

VYPÍSANIE ODMENY

V chustskom, volovskom a susedných
horských okresoch už dlhší čas vyčíňa
lupič a vrah Nikola Šuhaj so svojimi spo-
ločníkmi. Táto banda, hlavne jej vodca
Šuhaj, má na svedomí niekoľko lúpežných
vrážd, vykonaných s nezvyčajnou drzosťou
a surovosťou. Dosiaľ sa darilo členom tejto
bandy, ktorí majú medzi ľuďom svojich
prívržencov, unikať rukám spravodlivosti.

Vyzývam všetkých, ktorí môžu o členoch
tejto bandy podať nejaké informácie, aby to
v záujme všetkých pokojných občanov

bezodkladne urobili na najbližšej četníckej stanici alebo politickom úrade.

Tomu, kto sa účinne zaslúži o to, aby hlava tejto bandy, lupič Šuhaj, bol dolapený, hoci i privedením na jeho stopu, bude vyplatená odmena 3000 Kč (tritisíc korún čsl.), vypísaná civilnou správou Podkarpatskej Rusi v Užhorode.

O odmenu nech sa prihlási na najbližšom politickom úrade.

Šéf civilnej správy:
Bláha v. r.

A vedľa toho bol prilepený plagát iný, malý a nenápadný. To židovské náboženské obce chustského a volovského okresu vypisovali za dolapenie Šuhaja odmenu tridsaťtisíc korún.

„No konečne!“

Teraz, Židia, hlavy dohromady! Lebo vieme: ruky nerobia nič, všetko robí hlava. Rozhodná chvíľa je tu.

Ale obecný notár vyviedol Židom zlomyselnosť – vyhlášky dal vylepiť v sobotu ráno. A tak museli starí Židia dôstojne chodiť okolo nich bez toho, aby ich čítali, a dať si o nich bez pýtania rozprávať

inými, menej zbožnými. A stálo ich veľa premáhania, zachovať po celý deň hlavy celkom odpútané od všetkých všedných vecí a sústredené len na Večného, jasné tváre bez vrások a pomalé, vychádzkové kroky. Ich telá boli neustále zvädzané sa niekam rozponáhliť a stiahnuť tvár do výrazu napätého premýšľania, a ich duše boli v stálom pokušení nemyslieť na Pána a nebeskú princeznú Sabbath, ale na veci pozemské a na Šuhaja. No pri dobrej vôli a troche skúsenosti v obcovaní s Pánombohom, bolo možné nájsť kompromis a premýšľať o obojom – vec národa Hospodinovho vždy zvíťazí. Boh vždy pomôže, bárs by to malo trvať veky. Len, Hospodin, ako dlho to podľa ľudského počítania trvá, kým sa rozpomenieš, že sme trýznení nepriateľmi, z ktorých Šuhaj nie je najmenším! Čo s ním urobíme? Ako sa poradíme? Nebudú si Wolfovci stavať hlavu? A kde vezmú náboženské obce toľko peňazí? Oj, oj! Myslia to vážne a chcú ich naozaj vyplatiť?

Tak v sobotu večer, len čo sa na nebi zjavili tri hviezdy povolávajúce princeznú Sabbath naspäť k hviezdному trónu Večného, zišli sa starí Židia za zatiahnutými záclonkami izbičky patriarchu Herša Lejba Wolfa. Ruky nerobia nič, všetko robí hlava,

a ak je kde treba rúk, nájdú sa. Ihneď utvorili debatné skupiny a vykrikovali na seba svoje rady, z ktorých každá bola tá najdômyselnejšia a jediná viedla k úspechu. Spor wolfovcov s beerovcami nebol síce zabudnutý, no nadnes odročený. Zavolajte Šuhajových kamarátov! Nech im kapitán sľúbi miesta hájnikov a cestárov! Nech im sľúbi modré z neba! Rozdeľte ich, vzbud'te v nich závisť, rozdúchajte medzi nimi súperivý boj, tridsaťtritisíc je veľa peňazí, strašne veľa peňazí. Strieľať sa na Šuhaja neodváža nikto, skutočne veria, že by sa strela odrazila a zasiahla ich. Ale či nemajú sekery? A nerastie v lesoch dosť drúkov? A je pravda, že stará Derbaková vie pripravovať rôzne nápoje?

Bolo to jasné. Bolo to úplne jasné.

Bolo to jasné? Nie, nebolo to jasné.

Ukázalo sa to, keď sa rozsadili na pohovke, po stoličkách, posteli a okenných parapetoch, a keď Berka Wolf (to sa rozumie, pán Bernard Wolf musí mať vždycky čosi extra!) formou celkom nevinnej otázky nadhodil problém, ako treba rozumieť slovám vyhlášky: „Tomu, kto sa zaslúži o to, aby bol Šuhaj dolapený, bude vyplatená odmena 3000Kč.“ Čo je to dolapený? Len chytený a nie usmrtený? Človek sa o dolapenie smie len zaslúžiť, sám ho

dolapiť nesmie? A je zakázané Šuhaja zabiť? Alebo je to štylizované tak, a myslí sa to tak? Spor medzi wolfovcami a beerovcami prepukol nanovo, a vyvrcholil, keď bola do debaty vnesená aj veľmi zložitá otázka o nábožensky prípustnom a neprípustnom, ktorou bolo daných toľko možností ukázať znalosť Zákona a ubíjať odporcov logikou, dialektikou, citátmi z najväčších rabínskych autorít, koločavskou trafikou i miestom chustského kantora. Vyskakovali z miest, vykrikovali na seba britké vetičky, prepukali v sarkastický smiech, ironizovali, a červení v tvári a posunkujúc, hádali sa muž s mužom. „Vy ma budete učiť poznať talmud, práve vy, pán Jozef Wolf, ktorý počas šábesu zadom predáva pálenku!“

„Kto sa vás proší o váš talmud, vy privandrovalý poľský Žid, my sme tu chasidi. Aby ste vedeli, všetky vaše dievky sa dajú kvôli chustským oficiárom pokrstiť. A puknite!“

Spor sa napokon stal takým vášnivým a krik takým nebezpečným, že do boja musela svojou autoritou zasiahnuť biela brada osemdesiatročného Herša Lejba Wolfa.

Chasidský mudrc, ktorý doposiaľ nepohol brvou a neprevravel slova, sa pomaly dvihol z premaste-

nej pohovky. Razom všetko stíchlo, lebo vedeli, že teraz nastane niečo veľké. Máličko rozopäl ruky ako kantor pred tórou, a pohliadnuc k nebu, pomaly, dôstojne a prorocky povedal:

„Máte Šuhaja? Je Šuhaj voš či blcha?“

A vyrieknuc tieto slová, sa opäť pomaly posadil. Zhromaždenie úctivo mlčalo.

Aká to múdrosť! Starec má pravdu, ako vždy, a veru, nič neosvetľuje problémy tak, ako podobenstvo, ktorému dokonale rozumeli. Vášne chladli, hlavy sa rozjasňovali a myslenie sa obracalo na inú, jedine správnu cestu. Zabiť počas šábesu voš dovolené nie je, tá dozajtra neujde, ale zabiť blchu možné je, lebo tá by do nedele nečakala. Šuhaja vskutku nemajú, a bude stáť ešte veľmi veľa úsilia, kým ho zneškodnia. Nie, Nikola nie je voš, po ktorej možno kedykoľvek siahnuť, u Šuhaja sa nedá opierať o písmo Zákona. Je vari niektorý deň svätejší než sobota? A nie je v ktorýkoľvek iný deň dovolené to, čo je dovolené v sobotu? Múdrosť prehovorila, spor bol ukončený.

Abram Beer sa debaty neúčastnil, ale bol nanajvýš rozčúlený.

(kantor – hlavný spevák v synagóge)

Na druhý deň, na nedeľné popoludnie, zvolal nový kapitán do Lejbovičovej krčmy schôdzu občanstva. Sústredený četnícky oddiel mal už týždeň nového veliteľa. Pretože ho nikto nepoznal, a pretože sa židovskej deputácii zdvorilo omluvil množstvom práce, a nik teda nevedel, čo od neho čakať, bola zvedavosť všeobecná.

Pod javormi pred Lejbovičovou krčmou sa zišlo asi tristo ľudí, zoskupovali sa do hlúčkov, posadali si na schody a k stene, opierali sa o plot, a dnu k trnožovým stolom sa odvážilo len zopár najváženejších. Tí ostatní počkajú až ten četník príde a čo od nich chce – až potom sa jeden po druhom budú sunúť na prah nálevne a ostatných tlačiť vpred. Lejbovičov krámk bol nabitý čakajúcimi Židmi. Medzi občanstvom prechádzali štyria četníci, len bez pušiek a prílb, celkom po susedsky, usmievali sa a dávali sa s hospodármi do reči o cenách dobytku a mzdách za povozy, akoby odjakživa žili so susedmi v najpriateľskejších vzťahoch. Čože sa to deje?

V čakajúcom zástupe boli skoro všetci usvedčení i neusvedčení Šuhajovi kamaráti prepustení z vyšetrovacích väzieb či podmiennečne z trestov: Vasil Krivljak, ten, čo s Nikolom vykonal v kolibe na Dlhých Grunách osudnú lúpež súdka ovčieho tvaro-

hu, Jura Štajer a Nikola Štajer, Myter Derbak Vasyly Vasylov, ten, ktorého spoznali podľa natrhnu-
tej nohavice a podľa opaska pobitého vojenskými
gombíkmi pri vylúpení pošty na Gregovišti, Jozef
Hrymit, Oleksa Burkalo, Myter Vageryč. Len Erži-
ku a starého Drača si nechali v Chuste. Boli tu i
Vasyl Derbak Derbačok a jeho pastorok Adam
Chrepta. Tiež mierne rozčúlený Ihnat Sopko. Chý-
bal len Danilo Jasinko.

Mal pravdu, že neprišiel, lebo došlo k nebezpeč-
nému rozhovoru.

Keď Derbak Derbačok zbadal o plot opretého Ih-
nata Sopka, pristúpil k nemu a začal sa biť päťou
do prs:

„Ja som už dost’ dlho šetril Nikolových kamarátov!
Vie Boh, že dost’ dlho.“

Ihnat Sopko sa mu snažil hľadiet’ kl’udne do očí.

„A prečo to vravíš mne?“ osopil sa naňho.

Derbak Derbačok akoby nepočul.

„Ale čo pre mňa urobili moji kamaráti, keď som
vyhorel? A čo pre mňa urobili, kým som vyhorel?“
Údery päťou do prs duneli. Okolo oboch sa zo-
skupil hlúčik. „Ale stačilo! Ja Nikolu zabijem. Ja
ho nájdem. Už sa ho nebojím. A ak ho nenájdem,
nájdeš mi ho ty, Ihnat!“

„Prečo práve ja?“

Ale Derbak Derbačok, plný hnevu, ľútosti a iste aj túžby po tridsiatichtroch tisícoch, namieril proti Sopkovi ukazovák:

„Ty! Práve ty, Ihnat!“

Rýchlymi a akosi veselými krokmi prichádzal mladý muž – nový četnícky veliteľ. Zhluk sa rozostupoval a z hláv skĺzali klobúky. S úsmevom salutoval, dívajúc sa ľudom priateľsky do tváří. Čože sa to deje?

Pred prahom krčmy sa otočil. „No, dovnútra, susedia, dovnútra!“ A miskou dlane robil, akoby popoháňal husy.

Od prahu miestnosti vodil ľudí dopredu, rovnal ich, žartoval, smial sa a potom sa mladícky vyšvihol na lavicu a pred nabitou krčmou zahájil schôdzu:

„Vzájomný vzťah občianstva a četníctva sa, bohužiaľ, dosiaľ v tejto obci nevyvíjal priateľsky. Zavinené je to nepochopením z oboch strán. Četníctvo nechápalo pocity obyvateľstva a ťažkosti, s ktorými je spojené vpravovanie sa do nových, celkom odlišných pomerov, a občianstvo nerozumelo ťažkej a nebezpečnej službe, ktorú tu muselo četníctvo vykonávať, nerozumelo jeho roztrpčenosti, ba hne-

vu, keď toľko dobrých kamarátov bolo zákerným vrahom pripravených o život, a keď sa četníctvo domnievalo – chvalabohu mylne – že je zločinec obyvateľstvom podporovaný. S týmto nedorozumením sa musí skoncovať. Úrady urobia všetko, čo je v ich silách. Dali mužstvu nové rozkazy, dali i výstražný príklad potrestaním četníka na skúšku Vláška, na ktorého došli z radov občianstva sťažnosti. (‘Čo klameš?’ mysleli si gazdovia. Akoby sme nevedeli, čo pred ohňom vykrikovala Eržika!’ ,Chyba!’ hovorili si starí Židia. ,Chazrkopf!’ súdila polohlasne židovská mládež stojaca v kráme na pulloch a debničkách a dívajúca sa otvorenými dverami a ponad hlavy ľudí do sály na rečníka.) Je na obyvateľstve Koločavy, aby i ono zabudlo a začalo sa na nás, čo sme jeho skutočnými priateľmi, dívať ináč. Je nanajvýš potrebné vzájomné porozumenie. Vojna, to strašné nešťastie ľudstva, už pominula a ňou zasadené rany sa pozvoľna hoja. Všade už vojnová zbesilosť ustúpila sporiadaným pomerom, a s nimi sa dostavili úcta k zákonom, poriadok, spoločná práca občanov, blahobyť. Len na tomto kúsku zeme vojna trvá, akýsi jej prežitok, tu sa bojuje ďalej boj zo všetkých najurputnejší – boj so zločinom.“

Trvalo to už akosi dlho. Veselá nálada vyvolaná mäkkou výslovnosťou hovoriaceho a jeho rečou, čo nebola ani koločavským nárečím, ani ukrajinčinou, ani ruštinou, ani češtinou, ale tým všetkým dohromady, pomaly mizla, ľudia si zvykli a začínali sa nudiť. A zatiaľ čo rečník líčil sociálne škody narobené Šuhajom, gazdovia si mysleli: „No, len si vrav, keď ťa to baví, ti ti ti, ti ti ti, nám nevádi si tu hodinku posedieť a vyfajčiť fajku.“

Ale náhle bola ich pozornosť upútaná:

„Nikto z vás si nemôže byť istý pred zločinom (,My hej,‘ vraveli si Koločavskí i cezpoľní), ani zámožný, ani chudobný, ani žid, ani kresťan. Vy viete, čo životov tu zmaril. Vy viete, že zapálil chyžu vlastného otca, aby spravodlivosť nemohla prísť na lup v nej ukrytý, vy viete, že spálil dom občana Derbaka, aby sa mu pomstil, že založil požiar v uсадlosti svojho svokra Drača, s ktorým sa nepohodol pri delení koristi.“

„Ach, takto ty na nás, holobriadok, bieda ťa pobi!‘ išlo hlavou gazdom. „Takto nám tu chceš klamať! Aha ho! No, pravých si si, bratku, našiel!“ Ale nepohli brvou, tvárili sa vážne a úctivo hľadeli na četníka. Starí Židia sa vrteli, a mládež na pulloch už lámala nad rečníkom palicu, kývuc rukami: „Ajáj!“

„Je potrebná vzájomná spolupráca, len tak sa po-
darí zločinca zneškodniť. Četníci ho sami nechytia,
to je už isté. (,Oj, ojojooj, to nemal vravieť!‘ vy-
krikli unisono vnútra všetkých starých Židov.) U-
niformovaného muža spozná na veľkú diaľku, a
osamotený četník, prezlečený do občianskych šiat,
je odkázaný na náhodu nepríliš pravdepodobnú.
Ale obyvateľstvo sa s ním stýka. Stýka sa s ním
proti svojej vôli – stretávajú ho na poloninách i v
lesoch, kde od vás násilne vydiera informácie (,Čo
zase klameš? Že vydiera? Nič nevydiera. Dáva.‘),
navštevuje vás v horských chatách, aby tu v nepo-
hode prespal. O vypísanej odmene hovoriť nebu-
dem (,Aha!‘), a ani nechcem (,Aha!‘), ale apelu-
jem na vašu občiansku česť: Zneškodnite Mikuláša
Šuhaja! Ak k vám príde, pošlite niektoré zo svojích
detí po nás. A choďte ozbrojení, priatelia! Úradom
je dobre známe, že ešte z čias vojny je v kraji veľa
zbraní, že skoro v každej chyži je nejaká puška či
revolver. Nuž, von s nimi, občania! (,Hej, aby si
nám ich potom pobral!‘ mysleli si občania.) Zákon
pripúšťa najširšie možnosti. V našom prípade ne-
môže ísť ani o vraždu, ani o zabitie, ba ani o pre-
kročenie nutnej sebaobraný, lebo každé stretnutie
so Šuhajom je, ako bohužiaľ vieme z toľkých prí-

kladov, krajným nebezpečím pre život a jeho bezprostredným ohrozením. Ak ho zneškodníte, kedykoľvek a kdekoľvek, konali ste len v nutnej a zákonom povolenej sebaobrane. Zastreľte ho, kdekoľvek sa s ním stretnete, priatelia!"

„Ach, ty medveď hlúpy!“ a tentoraz už chcelo občianstvo prepuknúť v smiech. „On si myslí, že Nikolku je možné zastreliť!“

„Prepustili sme Šuhajových spoluvinníkov v presvedčení, že ich vina nie je taká veľká, ako sa pôvodne zdalo, a že konali skôr pod vplyvom povojnovej psychózy, než zo zločineckých úmyslov. Očakávame však od nich, že ocenia toto dobrodinie, že svoju vinu odčinia a pomôžu nám pri stíhaní vraha. Ako ste čítali, vypísali sme odmenu. Zaručujeme bezpečnosť. Ale nielen to: Sľubujeme štátne miesto každému, kto účinne prispeje k zneškodneniu banditu. Pri dostatočnej inteligencii sa môže občan, ktorý sa o dolapenie Šuhaja zaslúži, stať aj úradníkom. Ale, ako som už vravel: Nechcem hovoriť o odmenách, lebo pre vás, rovnako ako pre mňa, sú čímsi vedľajším. Motív nás všetkých je iný.“ A kapitán zvýšil hlas: „Občianska povinnosť a zmysel pre právo a zákon.“

Rečník skončil vreľým apelom, azda až príliš rozvedeným, ktorý však predsa v poslucháčoch vzbudil pevnú nádej, že sa už chvalabohu blíží koniec schôdze.

Koločavskí občania sa do svojich domovov rozchádzali neskoro popoludní.

„Chazrkopf!“ povedali Židia a toto jediné žargónové slovo, do ktorého zhrnuli svoj úsudok, znamená prasačiu hlavu.

A v čase, keď kapitán v izbičke odpočíval, usmiate a nadmieru spokojný so svojou diplomatickou rečou, vyzliekali doma gazdovia biele nedeľné kabáty z ovčej vlny a zvedavým ženám odpovedali:

„Klamal, jak pánboh káže.“

„Ale čo, čo?“

„Prevelice nás prosil, aby sme mu chytili Nikolku, sám že to nedokáže.“

Potom si ešte spomli:

„A kto ho chytí, že sa stane úradníkom. Hlupák akýsi úžasný.“

„A čo tridsaťtritisíc?“

„O tých vravel, že o nich hovoriť nebude. Je to nejaký podvod.“

Ihnat Sopko? premýšľal ešte na schôdzi Abram Beer, už informovaný o výstupe medzi Derbakom Derbačkom a Ihnatom. Ten nenápadný chlapec? Pozrime, ako môže byť človek slepý, hoci si myslí, že do každého vidí ako do pohára! A v pamäti hľadal nejakú indíciu, čo si možno zabudol všimnúť. Ale nenašiel nič.

Po schôdzi Sopka sám sledovať nechcel, bol ešte biely deň, preto za ním poslal židovské chlapča. Až chlapec zistí, kam Ihnat šiel, nech si príde do krámu pre bonbón.

O chvíľu židovský chlapec hlásil:

„Sopko šiel k Danilovi Jasinkovi.“

Ahaho, Jasinko, starý chvastúň a bitkár, to už je niečo iné! Vlani na zimu zaplatil naraz celý dlh a Abram Beer ho už dávno podozrieval.

Abram Beer je zase hrozne rozčúlený. Na kúsok tváre medzi očami a fúzmi mu naskočili červené škvrny, srdce mu bije a hlava horúčkovo pracuje, hodnotiac skutočnosti a pravdepodobnosti. Isté je len toľko: ak sa nepodarí Nikolu zabiť v týchto prvých dňoch, nepodarí sa to už nikdy. Nový kapitán je hlupák, nevie zaobchádzať s možnosťami, čo mu boli dané a svoj veľký kapitál premrhá. Abram Beer sa musí do veci vložiť sám. Jasin-

ko ... Jasinko! ... Jasinko by vskutku mohol byť ten pravý! ... Žeby to boli ony ruky?

Vonku sa dalo do dažďa. Tým lepšie, aspoň mu Sopko neujde. Vyčkal asi dve hodiny, aby sa priatelia mohli vyrozprávať, potom sa pomodlil za zdar cesty, vzal dáždňik a šiel.

Oboch priateľov našiel u Jasinkov samých. Už sa zmrákalo a dážd' robil izbu tmnou.

Či by mu Jasinko mohol priviezt' zo štyri fúry dreva?

Prečo nie? Zajtra? Dobre.

Potom sa Abram Beer posadil v kúte na lavicu:

„Prší.“

„Prší.“

S prvými slovami odvanulo všetko rozčúlenie. Srdce sa ukl'udnilo a nervy boli pripravené. Abram Beer čakal. Bol v strehu. Hrala sa jeho hra a stávka bola veľká.

„No, ako sa vám páčil nový pán oficier?“

Neodpovedali.

„Mm,“ zabručal konečne Ihnat Sopko.

Mlčia, teda sa bránia. Starou koločavskou zbraňou. Ak sa bránia, cítia sa ohrození. Kým? Ním? Ako mu nerozumejú! Neprišiel im predsa ublížiť, prišiel ich povzbudiť, popohnať, prišiel len zdôraz-

niť, čo kapitán využil tak zle, chce im len pomôcť, aby v nich rýchlejšie dozrelo to, čo v nich zreje už dávno.

„Nikola nie je dobrý človek, ale teraz, keď už je pred jeho koncom, je ho človeku predsa len ľúto,“ povedal pomaly, slovo za slovom.

Ako rád by Abram Beer v tejto chvíli čakania počul zvuk ich hlasu, ako by sa im chcel pozrieť do tváří. Mlčia však a tváre sú len rozmazanými červenými škvrnami. Ale Abram Beer cíti strach. Cíti ho v tejto izbe celkom zreteľne.

„Nikolu dostanú,“ vraví.

Nepýtajú sa, nebudú sa pýtať. Ale ich biele nedeľné košele, jediné, čo v šere jasne vidno, sú nehybné – akoby boli len bielizňou, čo v bezvetrí visí na plote. Ani rukáv sa im nepohne.

„A dostanú ho živého ... A to preňho bude to najhoršie.“

Cíti, ako lapajú každé slovo. Takmer to vidí.

„Teraz, po schôdzi, sme boli u kapitána ... Hovorili sme s ním.“

Vstal, popošiel k oknu a naklonil sa nad hrnčeky bazaliiek až k tabuľkám, akoby ho veľmi zaujímal dážd' vonku. Ale ani zblízka nevidel ich tváre.

„Prší.“ A pretože slovo zaznelo bez odozvy, pomaly sa vracajúc na lavicu do kúta, povedal ešte raz: „Prší.“

Potom začal rozprávať. Pomaly a obozretne, akoby rozpletal zamotanú priadzu. Neboli to obyčajné lži, len náprava psychologických chýb kapitána, len pokus, ako by s materiálom zvereným jemu, naložil on, Abram Beer. Ale tento pomyselný pokus sa stal vo vnútri Abrama Beera najpravdivejšou skutočnosťou.

„Kapitán nepovedal všetko, ako to je. Že myslí, že ho četníci sami nedostanú, nie je pravda. A s tým, aby ho zastrelil každý, kto ho stretne, to tiež nemyslel vážne. Na toto posledné východisko má vraj ešte času dosť. Teraz chce Nikolu dosť živého. Chce, aby hovoril, aby povedal všetko, čo vie. A dostane ho živého. Dohodol sa s jeho dvoma prepustenými kamarátmi. Nevie, kto by to mohol byť. Vypracoval s nimi plán. V najbližších dňoch mu ho vraj chytia. Tento kapitán, to je iný chlapík než ten minulý. Má zoznam všetkých, u ktorých Nikola prespáva, a s tými jednal tiež. Ak sa to nepodarí tým dvom, privedú mu ho v zime gazdovia z hôr zviazaného povrazmi. Ak, pravda, predtým tých tridsaťtritisíc nezhrabne Derbak Derbačok.

Počul som, že sa vraj pred schôdzou Nikolovi vyhrážal. Vie, že mu ide o život – buď Nikolka alebo on ... Nie, Nikola nevyviazne ... Tentoraz už nie ... Nemôže ...“

Dve biele košele na plote sa nehli.

„Je to veľa peňazí. Oj, ojoj, celé imanie. To nie je ako za vojny, keď krava stála tisíce. Za toto predá brat brata a syn otca.“

Abram Beer natiahol v šere dlaň ľavice a na jej malíček pritisol palec pravej ruky:

„Po prvé: tridsaťtisíc od židovskej obce. Na ruku a hneď. Bez čakania. Kapitán ich má pripravené v kase.“ A teraz pritisol palec na prsteník. „Po druhé: tritisíc štátnych peňazí.“ Nasledoval prostredník: „Potom je tu tých tridsaťtisíc kontribúcie Koločave. Až bude Nikola dolapený, bude znížená a rozumie sa, že obec bude musieť dať odmenu tomu, kto sa o to zaslúžil.“ Abram Beer došiel k ukazováku: „A s tým štátnym miestom, o ktorom sa kapitán zmienil, je to takto: kto bude chcieť byť hájnikom, stane sa hájnikom, kto bude chcieť byť cestárom, urobí ho cestárom, kto nebude chcieť celý život robiť nič, iba ak chodiť pánom po pivo a salámu, dostane miesto sluhu v niektorej kancelárii v Už-

horode. A k tomu všetkému penziu ... Fí, to je spústa peňazí.“

Abram Beer chvíľu posedel, pozrel ešte okienkom na dážď, prehodil ešte čosi o dreve a fúre a šiel.

V izbe bolo ticho. A po teplom daždi dusno.

Jedna z bielych nedeľných košiel sa pohla a urobila náznak na zdvihnutie, no nezdvihla sa.

„Nikolu chytia, Danilo.“

Až po dlhej chvíli sa ozval hlas, zastretý a akoby priškrtený:

„Chytia, Ihnat.“

Nikola zastrelil Derbaka Derbačka!, vykrikovalo dievča v červenej šatke, náhliace sa z hôr do obce. Volalo to v dedine na každého, koho stretlo, až k chyži Derbačkovej sestry.

„Kde, kde?“ pýtali sa chodci, zastavujúc sa.

„Na čerenynskej polonine.“

Derbačkova žena a sestra sa rozkričali. Z okolných chyží vybiehali ľudia.

Adam Chrepta s nevlastnou matkou a tetou sa vydali na Čerenynu. Malé deti Vasyľa Derbaka Derbačka a nejakí výrastkovia zo susedstva bežali s nimi, nenechávajúc si ujsť túto príležitosť. Matka za-

streleného, čarodejnica, sa za nimi dívala zo zápražia a v úzkych perách žmolila krátku fajku. Ženy plakali, no jej oči boli tvrdé a zlé.

Správa bola viac než pravdepodobná. Teraz, v auguste, začína v Koločave doba kosenia a Derbak Derbačok odišiel ráno na čerenynskú poloninu pokosiť dielec, čo mal prenajatý od lesnej správy. Ak v náhliacich sa zostávala stopa nádeje, tak len tej, že v postrelenom možno ešte nájdu iskierku života.

Na polonine už boli pastieri. V polkruhu obklopovali mŕtveho, stojac na pokosenom a šetriac trávku ešte neskosenú hľadeli vážne, a k náreku žien sa chovali úctivo. Derbak Derbačok bol mŕtvy možno už niekoľko hodín. Ležal naznak na riadku pokosenej trávy a jeho sklené oči boli obrátené k nebu. Vedľa neho bola pohodená kosa a do zeme zastoknutý roh s brúskom. Mal ranu v ruke a prestrelené brucho. Košeľ a okolo laktá bola nasiaknutá krvou.

Onedlho prišli četníci s kapitánom a hromžili na ľudí, že zahladili všetky stopy. Aké stopy potrebuje? mysleli si mrzuto pastieri, ustupujúc.

Nevidí, že je mŕtvy? A nevie, kto ho zastrelil? Či čo ešte chce?

Keď sa Koločava dopyčuľa o Derbačkových ranách, vedela, že nie je pravda, čo vykrikovalo diev-

ča a čomu možno verí četnícky kapitán – Vasyla Derbaka Derbačka nezastrelil Nikola, lebo ten nestriel’a na nikoho dvakrát. To urobil Jura.

Pobledlý Ihnat Sopko pribehol k Jasinkom. Vyzval si Danila von.

„Hovoril si od schôdze s Nikolom?“ vydýchol na neho hned’ na zápraží.

„Nie.“

„Je zle, Danilo!“

A ťahal Jasinka odtiaľ a záhradami k rieke.

„Ako teda Nikola vie o Derbačkových vyhrážkach?“ A z Ihnatovej tváre hľadel strach.

„Neviem, Ihnat. Ja k nemu mám prísť pozajtra, chce múku a syr. Ty si s ním nehovoril?“

„Hej. Stretol som ho s Jurom, keď som šiel ráno 'Na Potok' obracať seno. Asi na mňa čakali. Ale, a to je divné, nič odo mňa nechceli.“

„Že sa Vasyl vyhrážal, si mu nevravel?“

„Nie. To je práve to zlé.“

Vydesenou Sopkovou hlavou sa mihli Šuhajove podozrievavé oči zo včerajška, jeho letmá otázka, čo robí Derbak Derbačok a či sa po druhej výstrahe, po požari chyže, už nestýka s četníkmi, a blykli mu tiež hlavou zlé úsmevy Juru pritom.

„Prečo si mu to nepovedal?“ pýtal sa Jasinko.

„Bál som sa, lebo mi Vasyl vravel, aby som mu našiel Nikolu.“

Stáli na kamenistom brehu Koločavky a hľadeli na prúd rieky a na skalú nad ňou. Hadil sa po nej uzučký biely vodopád podobný pradenu nití.

„Je zle, Danilo. Nikola je v spojení s niektorým zo starých kamarátov.“

Iste to tak bolo.

„Danilo, Jura nás všetkých postrieľal.“

Hej, zabije ich všetkých.

„Zabime ich, Danilo!“

Hrozné slovo, čo si predtým v horúcom lese pri zapodrinskej polonine netrúfal nikto z nich vysloviť, bolo vyrieknuté.

„Zabime, Ihnat!“

Obom sa hrozne rozbúšili srdcia. A Danilovi Jasinkovi sa pred očami mihlo ostrie sekery zo Zapodrinu. Strieborné a sršiace iskrami.

„Kedy, Danilo?“

„Pozajtra. V pondelok.“

V tom čase bol Adam Chrepta už tretíkrát u Sopka. Hľadal Ihnata. Hľadal ho zúrivo po celej dedine. Behal po záhradách a po chyžiach a bol plný žľče a slz. Obraz mŕtveho otca ležiaceho na riadku

pokosenej trávy so sklenými očami bol v ňom desi-vo živý a v prsiach mu bubnovala pomsta. Zabije vraha! Zabije ho, aj keby s ním boli všetky mocnosti pekiel a bol chránený všetkými čarodejnými nápojmi sveta. A k tomu mu musí dopomôcť Ihnat. A ak sa bude zdráhať, vykričí Adam do celého sveta, kto u Buštiny vyvraždil Amerikáncovu rodinu a kto vykonal tú reťaz lúpeží na jar, keď Nikola ležal chorý. Sám sa udá a od kapitána si vyžiada len čas na vykonanie pomsty. Musí ho zabiť! A zabije ho! Ako že je Boh na nebesiach!

Adam hľadal Ihnata Sopka. Jeho zúrivosť stúpala každou štvrt'hodinou, miesto otázok sa na ľudí oso-पोвал, no oni, činiac výnimku, mu pre dnešok odpúšťali. Potom mu ktosi pri kostole vravel, že videl Ihnata aj s Jasinkom ísť k rieke. Adam sa rozbehol tam.

Našiel ich. Zamieril rovno k Sopkovi. Bol odhodlaný vyhrážať sa a biť. Krikol naňho:

„Tato ťa pred smrťou o niečo žiadal.“

„Viem,“ odvetil pokojne Sopko.

„Aby si mu našiel Nikolu.“

„Äno.“

„Teraz to chcem od teba ja.“

„Äno.“

„Čo áno!?“ rozkričal sa Adam a päste sa mu zovreli.

„Že ti Nikolu nájdem.“ Aj Ihnatovi sa proti Adamovi rozblýskali oči.

„Ty ... mi ... Nikolu nájdeš?“

„Hej.“

„Kedy?“

„Pozajtra. V pondelok.“

Nasledujúci deň, v nedeľu, prišli z Volového tri koče pánov. Okresný náčelník, okresný sudca s adjunktom a zapisovateľom, okresný lekár, sluha, a potom ešte akísi pražskí páni, čo sem prišli na výlet a chceli tú lúpežnícku dedinu spoznať.

V záhrade za Lejbovičovou krčmou, kde je kúsok trávnik, postavili stôl a naň položili vyzlečeného mŕtveho. Páni sa bavili v hlúčkoch. Pri plote, cez ktorý na dlhých stonkách viseli žlté ruže rudbekií (bohvie kto a z ktorých panských záhrad preniesol do Koločavy túto nezmarnú kvetinu), stáli zvnútra i zvonku v radoch čelníci. Lebo Koločava sem nesmela.

Okresný lekár si obliekol biely plášť, z tašky vybral skalpely, pinzety, sondu a pílku, rovnal ich na dosku vedľa seba, do umývadla vhodil tabletu sublimátu, pripravil rúška a vazelínou si mazal ruky.

Koľkého človeka to už v tejto prekliatej dedine vlastne pitvem?, myslel si a trochu sa v ňom pohlo svedomie.

Spomínal na temnú izbu s hlinenou podlahou a so stredovekým stavom. Na svoje cesty rozmäknutým snehom, na Šuhajove horúčkovité oči a na jeho nádherný hrudník. Zvorec sa to, tuším, menovalo. Prečo naňho vtedy neposlal četníkov? Z romantickeho gavalierstva! Eh, akéže gavalierstvo, keď sa mu vyhrážali!? Zo zbabelosti! Len z holej, mizernej zbabelosti! Dal sa fascinovať menom Nikola Šuhaj, rovnako ako všetci tí hlupáci tu. Gavalierom je Šuhaj, ktorý ešte nikomu o návštevách doktora nepovedal, a tých, čo o nich vedia, dokázal prinútiť, aby mlčali. Lenže – a lekára zas prepadol nepríjemný pocit, čo mu už toľkokrát vykreslil na čele vrásku – čo ak raz Šuhajovo gavalierstvo neznesie, aby bol vinený z odporných jarných zločinov, čo nespáchal, a ak doktorovým svedectvom bude chcieť dokazovať alibi? Fúj! Predsa len by sa s ním radšej znova stretol tu na pitevnom stole, než v Chuste.

Okresný lekár prezeral ranu a skúmal ju sondou. „Tí lúpežníci tu vlastne majú krásne telá!“ povedal súdny adjunkt.

„Majú,“ odvetil lekár, ale myslel si: „Chudák obor Svozil mal krajšie.“

„Viete, pán doktor, že Hucul je po rumunsky lúpežník?“

„Tu predsa Huculovia nie sú, tu sú ešte Bojkovia.“

„Huculovia nie, ale lúpežníci áno. Ostatne Bojkovia bude asi tiež od bojovať. A koľko je tu, prosím vás, Derbakov?“

„Neviem, ale myslím, že tak každý piaty.“

Lekár pitval. Skalpelom otvoril brušnú dutinu.

„Pekný sajrajt v bruchu,“ povedal. „Krv a lajno.“

Prezeral ranu z vnútornej strany. Boli v nej konopné vlákna Derbačkovej košeľe – teda výstrel z diaľky.

„Vstrel do lačníka. Perforácia čriev. Vnútorne vykrvácanie do brušnej dutiny.“

Pitve prizeral aj četnícky kapitán. V Haliči a na Sibíri videl stovky zastrelených, ale dívať sa na toto odborné preberanie sa vnútornosťami mŕtveho

(Huculovia <Huculy> - etnická skupina karpát. Rusínov žijúca v ukrajinských Karpatoch pri rumunskej hranici)

(Bojkovia <Bojky> - Verchovinci, etnická skupina karpát. Rusínov žijúca hlavne v L'vovskej oblasti)

mu bolo nepríjemné. Možno aj preto, že mu zelená záhrada, žlté kvety a nahé mŕtve telo pripomínali úzkostné pocity jeho detstva pri kaplnke pri lese. A potom, táto vec sa ho príliš dotýkala, cítil, že Derbačkovu smrť zaviniť on. „Nič tu nenarobíš! Zblázniš sa!“ povedal mu jeho predchodca, odovzdávajú mu sústredený oddiel. A veru, ten muž po ročnej službe v tejto dedine bol zrelý do sanatória pre nervovo chorých.

„Projektil je v tele?“ spýtal sa sudca.

„Nie, nie,“ povedal doktor a odhrňal rukami črevá, „ten vyšiel chrbtom, niekde pri pravom bedrovom stavci. Ale je to zrejme puška rakúskej pechoty, ako u Svozila a Bočka ... No pravda, aorta descendens je tiež zasiahnutá. Preto toľko krvi. Aspoň to mal krátke.“

No iste! myslel si četnícky kapitán, Šuhaj mieril na lačník a jeho hlavnou starosťou bolo, aby dobre zasiahol aortu descendens! Eh, načo to rezanie? A kapitán pocítil k doktorovi rovnaké nepriateľstvo ako včera na Čerenyne pastieri k nemu. Vec je jasná – všetky tie učenosti sa spolu nazývajú smrť. A všetko ostatné je tiež jasné – mohol to byť len niekto zo Šuhajových kamarátov, čo mu prezradil, že sa mu Derbačok takto týždeň pred schôdzou vyhrá-

žal. A v Derbačkových vnútornostiach ho nenájdu, keď tam nenašli ani projektil!

Kapitánovi začínalo byť úzko od zodpovednosti. Možno predsa len bolo šialenstvom zatvárať Eržiku, jediného človeka, na ktorého bolo možné Šuhaja lapiť, a vymáhať (a s akou námahou!) prepustenie celej tej svorky lotrov, čo sa tu teraz tmolia po dedine, povalujú sa v krčmách, rozdávať rozumy, schádzajú sa so Šuhajom, chystajú s ním zrejme nové zločiny, a ktorých pravdaže ani nenapadne, aby ho chytali. Ale tým všetkým sú vinní Židia. Jeho predchodca mal pravdu. Hrozná nácia, títo koločavskí Židia! Pokladajú ho za svojho človeka, behajú za ním, nenechajú ho chvíľu osamote, hučia doňho. Umučia ho. To oni kdesi vyhrabali ten mystický nezmysel, že ľudia nehynú na to, čo je v nich dobré, ale na to, čo je v nich zlé, a hučali to doňho tak dlho, až tomu sám uveril. A strašná nácia aj títo koločavskí Bojkovia! Púšťaj na nich hrôzu, muč ich, mazli sa s nimi ako s deťmi, hovor na nich anjelskými slovami – nepohneš s nimi. A rozkrájaj sa na kúsky – Nikola má predsa čarovnú ratoliestku a stará Derbaková predsa len vie čarovať ... No, načarovala toho tuto synovi!

Okresný lekár bol so svojou prácou hotový a v plechovom umývadle si umýval ruky.

„Pripravte sa, pán Šírek, napíšeme si to!“ povedal súdnemu zapisovateľovi.

V tej chvíli sa nad plotom, nad žltými ružami rudbekií, zjavila čias bledá hlava a dvihla čias päť.

Pánmi vnútri trhlo. Strípili. Bol to zlomok sekundy, aký prežívajú panovníci, keď sa pár krokov od ich výletného hintova mihne vo vzduchu päť a z nej vyletí bomba.

No z ruky nad rudbekiami nevyletelo nič.

Muž len kričal a mával päťou:

„Dnes režete tatu, ale do troch dní budete rezať Šuhaja!“

Okresný náčelník sa spamätal. „Kto je to?“ zvolal zúfalo.

Četníci trhali muža z plotu.

„Kto je to?“ volal na celé kolo okresný náčelník.

„Syn zavraždeného,“ povedal četnícky kapitán a kývol na četníkov, aby Adama pustili.

Prekliata dedina! pomyslel si okresný náčelník. Takto ma vyľakať!

Nasledujúceho rána, v pondelok, sa Ihnat Sopko a Adam Chrepta vydali zabiť Nikolu Šuhaja.

Adam sa ráno stavil po Ihnata. Trochu pobledlý Sopko zašiel do sienky po sekeru, a tam v šere poznamenal jej ostrie trojnásobným krížom. Potom sa vzpriamil, a hľadiac k nebu, trikrát sa pokrižoval sám. Nebolo už žiadneho späť. Bože, pomôž mi!

Vyšli. Bolo zamračené ráno.

Dvaja muži so sekerami na pleciach nie sú nijako nápadní, lebo do lesov sa ináč nechodí, a oni okrem toho mali v Sucharskom lese, na polonine 'Na potoku' prácu. Sopkov otec tam mal prenajatý dielec trávy. Je to asi poldruha hodiny od dediny, na stráni nad Koločavkou, ktorá si razí cestu lesnou strážou, a blízko miesta, kde sa dnes mal zísť Šuhaj s Jasinkom. To sa celkom hodilo. Ihnat pracoval na lúke už niekoľko dní, a že mu kamarát prišiel pomôcť, nemohlo vzbudiť podozrenie. Jasinko príde pred poludním.

Oborohy už boli postavené a obaja mladí ľudia ich ohradzovali prútenými plotmi, aby z nich dobytok nemohol šklbať seno, až sa tu na jeseň popasie. Prisekávali si kolíky, zarážali ich do zeme okolo oborohov a medzi ne vpleтали haluze, čo si nanosili z lesa. Bol mračný deň. Už cestou sem sa obloha zatiahla a dalo sa do drobného dažďa, skôr len mrholenia, ktorým im oťaželi kabáty a ktoré na poko-

senú trávú usadalo ako povlak trblietavej rosy.

Adamovi Chreptovi padlo ťažko vykonávať prácu mlčky a nútiť nervy, aby sa nechveli strachom pred tým, čo má nasledovať. Čochvíľa odkladal sekeru, odchádzal k Ihnatovi, a majúc potrebu počuť niečí hlas, kládol mu otázky, na ktoré sám poznal či nepoznal odpovede rovnako ako on. Ale Ihnat bol opatrnejší.

„Hovoriť môžeš,“ napomínal Adama, „ale ku mne nechod’, pracuj pritom, možnože sa na nás odniekiaľ z lesa díva.“

Mal pravdu.

Z lesa, asi zo vzdialenosti štyristo krokov, ich pozorovali Šuhajovia.

Nikola hľadel na kamaráta, bývalého kamaráta, ktorému Jura predvčerom zastrelil otca. Pravda – zradcu. Ale Nikola vedel, ako sa obaja mali radi.

Jura mal na kolenách pušku.

Prečo Nikola nedovolí, aby si ich zdola kúsok nadišiel a nezastrelil ich, keď sú tak pohromade? Z tých dvoch už nevzíde nič dobré, aký má teda zmysel ich šetriť? Adam je nepriateľ, čo ich spoločne s otcom zrádzal četníkom, a ktorý im nikdy neodpustí. A Ihnat je tiež zradca. Ešte pri poslednom stretnutí kryl Derbakovi Derbačkovi chrbát a slo-

vom sa nezmienil o jeho vyhrážkach. Prečo ich nezneškodniť? Keby tu bol sám, neváhal by ani sekundu.

„Čo tu chcú tí dvaja?“ spýtal sa dnes už druhý raz. Nikola na neho bokom pozrel.

„Odlož tú pušku! Vidíš, hradia oborohy. A sám dobre vieš, že sem Ihnat chodí už skoro týždeň.“

„A Adam?“

„Vidíš, pomáha mu.“

„Daj si pozor, Nikola! Tí ťa prišli zabiť.“

„Eh,“ mávol rukou Nikola.

Dole Adam Chrepta a Ihnat Sopko vpletali medzi vztýčené koly smrekové haluze netušiac, ako blízko je spúšť Jurovej pušky a jeho prst na nej.

O hodinu, asi tak o jedenástej, bolo vidieť, ako mrholením poloniny ide Danilo Jasinko. Opieral sa o sekeru ako o palicu, cez plece mal dvojjvrecko, pol na chrbte, pol na prsiach – zrejme zásoby pre Šuhaja. Nikola ho pozoroval d'alekohľadom. Jasinko šiel k oborohu, chvíľu hovoril s Adamom a Ihnatom, potom tí dvaja vzali sekery a všetci spolu kráčali poloninou k lesu.

Nikola vstal, aby im vyšiel v ústrety.

Jura vyskočil.

„Nechod', Nikolka!“

„Daj pokoj, Jura!“

„Nikola, nechod’!“ Znelo to úpenlivo.

„Ved’ je to hlúposť, Jura! Máme predsa pušky.“

A šiel.

Jura za ním.

Zišli okrajom lesa pozdĺž poloniny, a keď na ňu vošli, stáli päťdesiat krokov proti tým trom.

Adamovi Chreptovi sa strašne rozbúchalo srdce.

Došli k sebe. Nikola podal ruku Jasinkovi a Sopkovi, Adama si nevšímal. Adamovi blysla hlavou včerajšia scéna zo záhrady pri Lejbovičovej krčme: na stole nahý otec s otvoreným bruchom, okolo páni a na plote on, hroziaci päťou a strhávaný četníkmi. Nikola čosi hovoril s Jasinkom. Jura zostal stáť opodiaľ, a držiac pušku pripravenú k výstrelu, strážil sekery tých troch a každý ich pohyb.

„Čo nového v dedine?“

Jasinko rozprával o včerajšej návšteve pánov a robil si posmešky z nového četníckeho kapitána.

„Nebud’ tu, Nikola!“ povedal Jura. Skoro to skríkol.

Nikola sa rozhliadol poloninou a kúskom lesa za sebou. „Máš pravdu, schováme sa pred dažďom.“

Šli hlbšie do lesa. Napred Nikola, za ním Jasinko, potom Sopko, posledný Adam a až štyri kroky za

nimi a so zbraňou pri boku, Jura.

Jasinko sa otočil, obhliadajúc situáciu, a vidiac zamračeného Juru, zasmial sa: „A ty nás, Jura, čo vedieš s flintou ako četník?“

Aj Nikola sa obrátil a zastal. Veselo pozrel na brata. Potom prešiel očami po tvárach kamarátov a pohodil hlavou k Adamovi.

„Čo ten tu chce?“

Adam cítil, ako bledne. Jura pevnejšie stisol pušku a uprel na brata spýtavý pohľad.

„Pomáhal mi hradiť oborohy, tak ide tiež,“ povedal Ihnat.

Veselé Nikolove oči, úsmev a sotva znateľné zavrtenie hlavou Jurovi odpovedali: Nerob hlúposti, Jura!

Podivný sprievod, podobný čate poháňaných zajatcov, sa dal opäť na mlčanlivý pochod. Stácal sa k stráni porastenej lieštím.

Zastali na polianke uprostred nej. Drobný, mrholivý dážď neustával. Presvitalo ním poludnie.

Tam sa usadili. Nikola na pravej strane polkruhu, potom Ihnat, Jasinko, Adam a na ľavom krídle, zase pár krokov opodiaľ, Jura. Bratia si videli priamo do tváří. Bolo tu nastlaného veľa chrapčavého lieskového lístia a plno suchých vetvičiek, takže ten,

kto by sa sem chcel priblížiť, sa musel prezradiť zvukom krokov. Nikola bol pokojný.

Nie tak Jura. Mal zlé tušenie, ba skoro istotu. Ako vtedy na jar, keď ho Boh lesov viedol priamou cestou na Zvorec za chorým bratom. Vetril nebezpečie. Bolo naokolo a dotýkalo sa každého centimetra jeho tela. A ak ho Nikola nevetril pri nádychu, ak ho nebadal na vôni vzduchu, ak ho necítil v ostrom tlaku v krajine brušnej jamky, bolo na Jurovi, aby všetku ostrážitosť zobral na seba sám. Jeho oči a nervy boli stále na stráži. Len vydržať! Len nepoľaviť! Až odídu, bude si možné odpočinúť. Zajtra. Azda celý život. Len dnes nie!

Jasinko a Ihnat zase vykladali o schôdzi a o novom kapitánovi, o tom, čo jeho nezmyselným návrhom hovoria ľudia, o rozprávaní prepustených väzňov. Hovorili o všetkom, len nie o Derbakovi Derbačkovi. No Nikola, akoby mu práve toto chýbalo, sa uprostred ich reči náhle obrátil na Adama.

„Je ti ľúto tatu, Adam?“

Adam sa vylakal.

„To vieš, že mi ho je ľúto.“

Nikola sa naňho dlho zadíval.

„No, nedá sa nič robiť,“ povedal.

A potom o chvíľu:

„Vraj sa chceš ženiť.“

„Chcem.“

„Príď si, dám ti na svadby.“

„Nič mi ty už na svadby nedáš!“ myslel si Adam.

Potom Ihnat priniesol v hrnčeku vody a Nikolu holil. Jurova ostrážitosť bola nadmieru zbystrená. Videl len, ako na bratovej tvári pod ťahmi Ihnatovej ruky postupne mizne bel' mydla. Puška na jeho kolene sa stala živou bytosťou a na prstoch ostro cítil chladný dotyk jej spúšte. „Mám? ... Teraz?“ vravel si Ihnat, prechádzajúc britvou po Nikolovom hrdle. „Bolo to síce dohodnuté ináč, lenže naskytne sa dnes ešte taká príležitosť?“ Ale keď zaškúlil po Jurovi a videl jeho rysie oči a ústie pušky akoby náhodou namierené na seba, holil pokojnou rukou ďalej. Nikolova namydlená tvár sa na Juru zopárkrát bratsky usmiala. Bože, myslel si Adam, ako tie štvrt'hodiny letia! Ihnat sa neodvážil. Rozplynie sa dnešný deň v nič?

Jurove nervy nezniesli napätie tak dlho.

„Nikola, Nikolka, podme preč!“ Bol to úpenlivo netrpezlivý hlas svojhlavého dieťaťa. Jeho oči lipli na bratových.

Ale Jasinko rozovrel bisahy, svoje dvojité vrecko, a vyňal z nich potraviny: bryndzu, cibuľu, pšenič-

ný židovský chlieb a fl'ášu liehu. V tom výbere bol zámer – ak niekto je mäkký biely chlieb a zapíja ho liehom, skoro sa opije.

Vytiahli kriváky, jedli a prihýnali si z fl'aše. Rozdeľovaním potravín sa rozsadenie trochu pozmenilo. Jasinko a Adam sa posunuli bližšie k Jurovi. Ihnat Sopko bol teraz pol kroka za Nikolom. Porisko sekery mal opreté o svah a na jej čepeli sedel.

Vtedy sa to stalo.

Keď sa Nikola skláňal po fl'ášu liehu pri svojich nohách, Ihnat Sopko sa pomaly vzpriamil, uchopil sekeru a pomaly sa preťahujúc, sekeru napriahal:

„Eh, to ma dnes akosi bolí v kríži!“ No sekera náhle zasvišťala nadol a jej ostrie sa zaťalo do hlavy, čo mu vystavovala celé tylo i temeno.

Jura vystrelil a vyskočil.

Adam ho zozadu chytil za plecía a Jasinko mu spredu ťal po hlave.

Ale ako sa Jura vzoprel a prehľadol dozadu, chcujúc sa Adamovi vyrvať, ostrie sekery hlavu nezasiahlo, škrabľo len čelo a plnou silou ťalo do brucha. Objavili sa vnútornosti.

Jura vypálil ešte raz. Vyrval sa a s otvoreným brušom prchal. Jasinko sa zohol po jeho pušku a na šesť krokov ho strelil do chrbta. Jura padol. Chvíľu

sa zmietal, driapuc kamenie a hryzúc zem.

Skočili k Nikolovi, odhodlaní ho dobiť, ak prejaví známku života. Keď ho však obrátili naznak, videli, že sa mu už kalia oči.

„Koniec ... Vybavené!“ blyсло im hlavami.

Bolo veľké ticho. Vzduch páchol nahorklou vôňou tlejúceho lieskového lístia a padal drobunký dažď. Adamovi divo bubnovalo v spánkoch.

Nechcejúc nikoho stretnúť a s nikým hovoriť, zostali v lese až do večera. Bezcieľne chodili chodníkmi, vydychujúc si po špinavej práci, pri akomsi prameni si prezerali odev a umývali sekery, a dlho sedeli pod starým bukom, najprv mlčky a potom sa radiac, ako vypovedať a ku koľkým zo Šuhajových peňazí sa priznať.

Neskoro popoludní, keď sa vyjasnilo a vzduch nadobudol žltavú farbu, sa vrátili na poloninu 'Na potoku', dokončili ploty u oborohov, radi, že sa im ušla táto práca, čo aspoň upokojovala nervy, i keď myšlienky od dvoch zavraždených neodvádzala. Tí ležali na polianke v tráve a lístí lieskového húšťa a mokli na drobnom daždi.

Na polonine zostali až do zotmenia. Potom, prekročiac cez kládu Koločavku, cestou okolo nej išli

domov, vlečúc sa, aby dedinu zastihli už spiacu.

Adama poslali do Koločavy Horbu, aby tam u nevlastnej sestry ukryl dvadsaťtisíc. Šesťtisícšesťsto sa rozhodli odovzdať četníkovi – lebo keď v lieštine dokonali svoju prácu, prehľadali mŕtvych. Nikola mal zlaté hodinky a v náprsnej taške dvadsaťšesťtisícšesťsto korún. U Juru našli dve zlaté retiazky, na jednej z nich zavesený vreckový nôž.

Ihnat Sopko a Danilo Jasinko sa pobrali do Lejbovičovej krčmy. Adam tam mal prísť za nimi.

Zasadli za trnožový stôl pod polostiahnutú petrolejovú lampu. Nálevňa bola prázdna, nik ich nepočul vojsť, a oni sa na pomalú obsluhu nemrzeli, súc vďační za túto chvíľu, v ktorej sa môžu sústreďiť.

Dvere do súkromnej izby Kalmána Lejboviča boli dokorán. Silná lampa tam svietila na stôl s vyšívaným obrusom, okolo ktorého bolo hlučne a vesele. Pili tam četníci, zišli sa aj nejakí rešpicienti finančnej stráže, bol tu Kalmán Lejbovič a jeho sedemnášťročná dcéra. Rešpicienti naviedli akéhosi nováčika, aby Lejbovičovi ponúkol zo svojho vína. Neskúsený mladík núkal, Lejbovič sa vyhováral, jeho dcéra sa usmievala, nováčik naliehal, bol urazený, a ostatní, vediac, že sa Žid nenapije vína, ktorého sa dotkol kresťan, ktorý s ním mohol vykonať

nejaké rituálne čary, sa hlučne smiali. V ostrom svetle lampy sa prevaľovali oblaky cigaretového dymu. Jasinko a Ihnat sedeli v temnej miestnosti, dívajúc sa odtiaľ ako z hľadiska do ožiarenej scény izbičky.

Lejbovič konečne nazrel do nálevne, ale musel si plochou dlane zacloniť oči, aby ich videl.

Objednali si flášu piva. Keď im ju staval na stôl, Jasinko povedal:

„Lejbovič, niečo by sme vám radi povedali.“

„No, čo je?“ spýtal sa netrpezlivo, lebo sa zase náhlil k spoločnosti, kde musel strážiť dcéru.

„Posaďte sa!“

„Teraz nemám kedy.“

„Je to veľmi dôležité.“

A bolo to povedané takým rozhodným tónom, že mu Lejbovič pozrel do tváre, potom do Sopkovej, šiel na prah izbičky a zavolať:

„Fajgele, volá ťa mamička! Máš ísť do kuchyne!“

Zavrel za ňou ešte dvere a prisadol si pod stiahnutú lampu k Jasinkovi a Sopkovi.

„No, o čo ide?“

Jasinko ešte chvíľu počkal, hľadiac mu do očí.

„Čo keby tak, Lejbovič, boli Šuhajovia mŕtvi?“

„Čože?“ zašepkal Lejbovič, netrúfajúc si pocho-
piť tú správu naraz.

„Sú mŕtvi,“ povedal Jasinko. „Zabili sme ich.“

„Čo?“ a Kalmán Lejbovič si priložil všetkých de-
sať prstov na čelo, no hneď ho premohol jeho tem-
perament. „Kedy? Ako? Kde? Obaja?“ šepkal a
chytil Jasinkovo predlaktie a oboma rukami ho
stískal.

Otázky mu stručne zodpovedali.

„Chod'te to povedať strážmajstrovi, Lejbovič!“

Lejbovič vyskočil. Od prahu izbičky akoby sa
chcel vrátiť, no potom otvoril dvere do dymu a ja-
su.

„Pod'te von!“ zašepkal strážmajstrovi a zadným
východom s ním vyšiel na nočný dvorček.

„Obaja Šuhajovia sú mŕtvi. Jasinko so Sopkom
ich ubili sekerami.“

„Fíí!“ urobil strážmajster.

Pochopil ihneď. Zamyslel sa, priložil prst na ústa.

„Nikom ani slovo, Kalmán!“

Lejbovič chcel začať čosi vykladať, no strážmaj-
ster sa celý premenil na četníka. „Pošlite mi sem
strážmajstra Šroubka!“ A zopakoval veľmi výhraž-
ne: „A nikomu ani slovo! Ani žene nie, Kalmán!“

Vyššie roka nemali inú myšlienku než Šuhaja, vyššie roka ho prenasledovali, vyššie roka čakali na túto chvíľu. Teraz prišla, a strážmajster sa z nej netešil. Akoby naraz stratil zmysel života. Jeho vzácnu zver mu zastrelil ktosi iný. A čím ďalej stál v tme dvorka, tým väčšiu váhu správa nadobúdala. Tridsaťtritisíc. Uznanie predstavených. Kariéra a sláva. Stĺpcové novinárske články s plnými menami. A dlh u Kalmána. To všetko je preč ... Či ešte nie?

Prišiel strážmajster Šroubek. Radili sa, prechádzajúc dvorčekom a posedávajúc na kládach.

Potom rozkázali trom četníkom, aby tu zostali, a spoločnosť požiadali, aby sa rozišla. Opásali sa remeňmi a všetkých päť si šlo prisadnúť k Sopkovi, Jasinkovi a Adamovi, čo sa medzitým vrátil. Pobiehajúceho Lejboviča vyhnali, nedovoliac mu ani povytiahnuť knôt lampy.

Strážmajster dal priniesť fľaše piva.

„Pite! Ja platím!“

Keď si priťukli, spýtal sa kamarádkym hlasom:

„Tak ako to vlastne bolo?“

Jasinko začal rozprávať, tak, ako sa ujednali a ako to predtým krátko vyložil krčmárovi. Ihnat Sopko požiadaval Adama Chreptu, aby mu pomohol hradiť oborohy, na poloninu prišiel náhodou aj on, Danilo

Jasinko. Potom z lesa vyšli Šuhajovia, dali sa s nimi do reči a vyzvali ich, aby s nimi zašli do lieskovia. Tam sa Šuhajovia tvárili podozrivo, žmurkali na seba, akoby im chceli ublížiť, a keď Jura dvihol pušku, vrhli sa oni traja na nich a ubili ich.

Päť četníkov sa snažilo zapisovať si vetu po vete do notesov svojich mozgov.

„Mno!“ povedal pomaly strážmajster a hladil si fúzy.

Mal už skúsenosti a hneď vystihol, že sa Jasinko akosi pridľho zdržiaval líčením pletenia plôtikov a cesty lesom, a cez hlavnú vec že prešiel príliš rýchlo. A strach zo Šuhajov mu zavaňal schôdzovou rečou pána kapitána.

Kládol im otázky a v duchu kombinoval, ako to asi mohlo byť. Iste, už nepotreboval byť kamarátsky a vedel dost, aby mohol dať náhle vytiahnuť knôt lampy, vztýčiť sa v celej svojej veľkosti, zhrmieť a omráčiť. Lenže situácia práve bola iná, bolo nutné byť pokojný a viesť diplomatický úder v pravý čas a bezpečne. Strážmajster sa k nemu chystal.

„Mno,“ povedal ešte raz.

Jasinko, Sopko a Chrepta okamžite vycítili úklad.

„Ono to bolo ináč, mládenci.“

Zbystrili pozornosť.

„Ono to bolo takto: Vy ste sa s Nikolom nezišli náhodou. Dokonca Chrepta!“ Strážmajster sa pohrdavo zasmial. „Ktorý nám ešte včera sľuboval, že do troch dní budeme pitvať Šuhaja! Vy ste sa so Šuhajom zišli preto, aby ste s ním dojednali nejaké kšefty. Ale zachcelo sa vám tridsaťtritisíc. A báli ste sa, že až Nikolu chytíme živého, že na vás bude rozprávať. A myslím, že u seba mal aj nejaké peniaze, čo? Takto to bolo, mládenci! My totiž o vás vieme už o čosi dlhšie a o čosi viac, než si myslíte ... No, nič to! ... Vaša povinnosť bola Šuhaja chytiť a priviesť nám ho, a ak ste na to nemali guráž, tak dôjsť po nás, my už by sme si poňho prišli sami. Lenže toto mi sakramentsky smrdí úkladnou vraždou. Dokonca možno lúpežnou vraždou, čo? Mojou povinnosťou je vlastne dať vás všetkých troch okamžite zatknúť.“ Vysloviac toto ohavné slovo, strážmajster sa odmlčal. Hladil si fúz a bradu, dívajúc sa postupne jednému po druhom do očí. „Mno! ... Ale pokojne pite, mládenci! ... Ja to nespravím ... Možno nespravím ... Ale z tridsiatichtroch tisícov nebude nič, to vám vravím už teraz ... Rozumiete?“

V troch vyslychaných sa scvrkávali duše. Boli už celkom malé. Jasinko vyňal z vrecka šesťtisícsest-

sto korún. A Ihnat Sopko zas videl dvoch mŕtvych v lieskovom lístí a Šuhajovu slávu mokrúť v drobnom daždi. Mali to predsa len radšej nechať tak?

„Kto všetko o tom vie?“

„Nikto, len Lejbovič.“

„Kto ešte?“ spýtal sa prísne strážmajster.

„Nikto.“

„Počuj, Chrepta, ty si prišiel až neskôr. Kde si bol a s kým si hovoril?“

„S nikým. Bolela ma hlava, tak som sa šiel omyť do Koločavky.“

Nebolo to nepravdepodobné, lebo Adam bol veľmi bledý.

Strážmajster odviezol jedného z četníkov do tmavého kúta krčmy, chvíľu sa radili a zase sa vrátili.

„Viete mlčať?“ spýtal sa prísne strážmajster.

„Vieme,“ odvetil Jasinko.

„Dobre, niečo za niečo. Šuhajov sme dostali my. Rozumiete? O odmenu sa rozdelíme.“

„Rozumieme.“

Nerozumeli síce dobre, ale možno to takto naozaj bolo lepšie. Bol tu ešte starý medveď Petro Šuhaj, Nikolovi bratia dospievali, a malo veľa výhod, ak sa nedozvedia, kto Nikolu zabil. Adamove, Ihnatove a Jasinkove pľúca opäť začali splna naberáť

dych. Odmena sa zmenšila, veľmi zmenšila, lebo četníci ich o ten zvyšok isto obabrú, ale dvadsaťtisíc hádam Adam schoval dobre, a to je veľa peňazí. Tvár mŕtveho Nikolu na polianke zase nadobúdala zmierlivý výraz. Jeho sekerou ubitá nezraniteľnosť už neožije a jeho ústa sú zamknuté.

„A teraz sa o nič nestarajte, mládenci, a pite!“

Pili do neskorej noci.

Po polnoci četníci prehodili cez plecيا karabíny a všetci vyšli. Svietil mesiac. Pochodovali cez tvrdo spiacu dedinu, prešli lúkami, a hľadajúc elektrickými lampášmi cestu, dali sa lesnou stržou kameňitým chodníkom okolo Koločavky. Po kláde prešli bystrinu a stúpali hore svahom. Jasinko ich viedol ako napoludnie.

Predierali sa lieskovým húštím.

„Tam!“ povedal Jasinko, ukazujúc prstom.

Na polianke, asi desať krokov pred nimi, sa dali na zemi rozoznať dva tmavšie tieňe. Päť klinov svetla četníckych lampášov ostro ožiarilo zeleň vlhkej trávy, lieskových kríkov a dvoch mŕtvych. Ležali naznak a ich rozhodené údy boli meravé.

Strážmajstrov lampáš obchádzal polianku a prenikal medzi prútie lieskového húšťa, rozžarujúc jeho skrýše. Strážmajster hľadal vhodné miesto.

Odviedol svoje mužstvo za kríky a odtiaľ dal páliť do mŕtvych.

Strieľali do Nikolu a strieľali do Juru, akoby si razom chceli vynahradiť všetky rany, ktorými ich za celý rok minuli, pálili do tmy naverímboha salvu za salvou, deraviac telá bratov Šuhajov.

Nad lieštím sa zjavovali prvé jasné pásy počínajúceho svitania.

No! Hotovo! Zaplať pánboh! Adié, hnusná Koločava! Aká si bola?

Potom jedného zo závodčích vyslali do Koločavy k Lejbovi Landesmannovi po povoz. Ostatní si ľahli do vysokého lesa a zahalili sa do plášťov, aby si po prebdenej noci trochu zdriemli.

Jasinko, Chrepta i Sopko už rozumeli dokonale. Áno, možno to tak naozaj bolo lepšie. Teraz, po úradnom posvätení ich činu sa im zdalo, že sú to celkom iní mŕtvi, čo ležia na polianke, že bratov Šuhajov už dávno niet, a ak aj oni traja mali kedy s nimi niečo spoločné, že teraz dostali plné rozhrešenie, ktorého vonkajším znakom bola četnícka strelba. Bolo im ľahko.

Lejb Landesmann prišiel už za svetla a riečišťom Koločavky vyšiel až pod stráň. Chrepta, Jasinko a

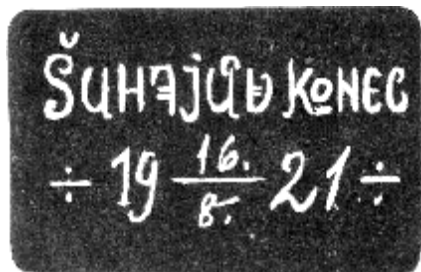
Sopko pred ním zašli do lesa, aby ich nevidel, četníci mŕtvych stiahli zo svahu a hodili ich na voz.

Do Koločavy pred četnícku stanicu došli už za bieleho dňa.

Ten utorok si po kameňoch koločavskej ulice vykračovali Židia veľmi spokojne a skoro šábesovo. Mládež zabudla na boj v židovskej obci a o trafiku medzi beerovcami a wolfovcami, nemyslela už na svoj tajný sionizmus a opatrné podrývanie autority chustského rabína a zase sa so starými cítila jednou rodinou. Židovské dievčatá si navliekli pančuchy a sviatočné haleny, a chodiac dve a dve, zastavovali sa pri hlúčkoch chlapcov a vľúdnym úsmevom d'akovali za pozdravy četníkom. Starí Židia rokovali pred dvermi svojich krámkov, medzi nimi Abram Beer, ktorého mierny úsmev nebol nikdy šťastnejší než dnes, a keď sa okolo niekam náhlil usmievajúci sa kapitán, boli ich rozžiarené pozdravy plné dôvernosti. Je to hlupák, ale predsa len ich človek. A svoju prácu odviedol dobre, pretože ich poslúchol. Boli to oni, čo našli večnú pravdu, že človek nehynie na to, čo je v ňom dobré, ale na svoje ničomnosti – múdrosť, z ktorej teórie odvodili praktické heslo: Zavrite Eržiku, pustite kamarátov! Či azda

niekto vraví, že smrť Šuhajov nemá žiadnu príčin-
nú súvislosť so zatknutím Eržiky a s udelením mi-
losti kamarátom? Och, kto to chce zatvárať oči
pred výsledkom? A ktorý blázon by sa odvážil tvr-
diť, že pozná vzťahy vecí a že rozumie úmyslom
Večného, Jeho meno buď pochválené?

Rozradostený kapitán, hrdina dňa a muž, ktorý
prišiel, videl a zvíťazil, bežal do Horbu na lesnú
správu, aby si od jej riaditeľa požičal fotoaparát.
Lebo na tráve záhrady četníckej stanice ležali dva-
ja mŕtvi. Ležali proti sebe trochu krížom, ako lo-
vecká trofej. Nikolove nohy boli položené na bra-
tovom bruchu. Možno preto, aby sa zakryla Jurova
hrozná rana, či možno to naaranžovanie bolo treba,
aby ich bolo oboch možné zosnímať na jednu dos-
ku a aby obrázok bol pekný. Cez mŕtvych boli skrí-
žené dve četnícke karabíny a na čiernej tabuli upro-
stred bol kriedou zdobným písmom nápis:

ZÁVER

Ato je koniec príbehu o Nikolovi Šuhajovi.

Zostáva vari ešte niečo dodať?

Pisateľovi tohto rozprávania sa teraz, po jedenástich rokoch, veru nechce zhl'adávať a overovať historické čriečky, čo zostali po veľkom lúpežníkovi Poloninských Karpát. A nie je ani zvlášť zaujímavé, že sa Eržika vydala znova za gazdu Il'ka Derbaka Dička (ozaj: s koľkými Derbakmi sme sa to v Koločave stretli!), ani to, že sa jej po smrti Šuhaja v chustskom väzení narodila dcérka Anča, o ktorej, chcjúc uľahčiť svojmu osudu, do protokolu udala,

že je dieťaťom závodčieho Svozila. Lož, ktorej sa treba usmiať, ak sa zadívate na toto prekrásne dievča s klenutým čelom a malou bradou všetkých Šuhajov, či, ako to kedysi vo farbách videla Rózička Grunbergrová: snedé ako strom v lese, s ústami červenými ako čerešne, s úzkym obočím a čiernymi očami svietiacimi ako šábesové okno. A istotne netreba výslovne podotýkať, že okresný lekár z Volového, pitvajúc bratov Šuhajov („Tak konečne aj teba, Nikolka!“ mysliať si, tajne sa hanbiac), nemohol na prvý pohľad nepoznať, že strašná rana v hlave Nikolu a rozťaté brucho Juru nemohli byť spôsobené ani četníckymi strelami, ani bodákmi, a že vypísanú odmenu nedostal nikto. („Oj, ojoj, to by bolo v synagóge zlosti a hádok, keby sme naozaj museli zháňať tridsaťtisíc,“ vraveli si Židia.) A nemá zamak zmyslu referovať o zdĺhavých protokoloch užhorodského divízneho súdu vo vyšetrovaní proti výpomocnému četníkovi Jiřímu Vláškovovi a mnohým iným, obvineným okrem iných deliktov, aj z podpaľačstva, o aktoch, z ktorých koniec koncov nezmúdriete, lebo sa nedozviete, ako veci dopadli. A bolo by úplne zbytočné vykladať o žiadostiach, prosbách, žalobách, i osobnom obťažovaní zemskeho prezidenta pána Bezkyda starým

Ivanom Dračom, ktorý sa domáha náhrady škody za zhorenú chyžu a dobytok, a s ktorým, dedkom tvrdohlavým a hluchým ako poleno (možno od úderov, ktorých v živote dostal veľa), to nemôže dopadnúť ináč, než že ho raz na osem mesiacov zavrujú za nactiutrhanie a urážky úradných osôb. A je už vonkoncom vec nudná lúštiť otrasné písmo chustského vyšetrojúceho sudcu krajského súdu a protokoly spísané s Adamom Chreptom, Danilom Jasinkom a Ihnatom Sopkom, ktorí boli skoro trištvrte roka vo vyšetrovacej väzbe, súc obvinení zo zločinu úkladnej vraždy, ale na základe svojej obhajoby sebaobranou boli oslobodení, lebo je síce pravda, že vražda je vraždou, ale Šuhaj bol predsa len Šuhajom. A iste nemá cenu vzdávať chválu štátnym orgánom za to, že dodržali slovo o úradnom mieste ako odmene za znaškodnenie Šuhaja, či referovať o tom, že sa Adam Chrepta stal zmluvným zriadencom správy štátnych lesov a statkov a že by bol celkom spokojný, len keby sa už dočkal preloženia z Koločavy, kde treba byť na seba veľmi opatrný, že Ihnat Sopko je cestárom vo volovskom okrese, a že jediný Danilo Jasinko dal pred úradnou službou prednosť samostatnému podnikaniu, predal svoj koločavský majetok a kúpil kdesi

pri Svaljave statok, ktorý, žiaľ, odvtedy už dvakrát vyhorel. Či azda má byť záujem ľudí dôkladných a poriadkumilovných uspokojený štúdiom pozemkových kníh volovského okresného súdu, prehliadkou daňových listín a zistením, že Abram Beer je nielen zapísaným vlastníkom onej lúky na brehu Koločavky, ale je aj jej skutočným držiteľom? ... Pisateľ rozprávania o Nikolovi Šuhajovi lúpežníkovi pokladá všetky tieto skutočnosti za málo významné, lebo iste nie je nič zrejmejšieho, než že sa nejakým úderom sekerou v Sucharskom lese, bárs aj do hlavy najvzácnejšej, nezastaví ani beh prahov Koločavky, ani tok oblakov medzi brehmi dvoch horských chrbtov, a dni s mešcom svojich udalostí že svetom idú ďalej.

Niečo iné má autor za dôležité:

Horb, Dervajka, Tisová, Strimba, Stremenoš, Ruža, Krásna a Bojarinský, čo čnejú nad úzkym údolím Koločavky, činiac tak neskorými jeho rána a skorými jeho večery a púšťajúc sem jari s takým opozdením, sa vo svojich večných premenách nehli ani o toľko, aby to ľudské zmysly mohli postrehnúť. A na ich stráňach a zrázoch, v ich roklinách a priervach stoja pralesy, temné, smutné a páchnuce tlením, a ak sa v nich zohnete po spad-

nutú haluz, aby ste si ju prirezali na palicu, rozpadne sa vám pod rukou na prach, lebo sa jej za desaťročia, čo tu ležala, nedotkol ani zver, ani človek. Veľkí mŕtvi, či už zomrelí búrkou, bleskom, či starobou, nazdávajúc sa, že je vecou ich cti neopúšťať svoje miesto ani po smrti, nedajú žiť množstvu malých živých, čo zápasia s ich umrlou slávou, ich uschnutým haluzím sa derú k slnku, rozkladajú ju chtivými koreňmi a šplhajú až k jej vrcholkom, pnúc sa chtivou nedočkavosťou, aby už bolo rozhodnuté, nevediac komu z nich je súdené žiť a komu zhynúť spolu s poslednou práchnivinou mŕtveho. Niet tu spevavého vtáctva, ani drobného zvieratstva. Je tu úžasné ticho. Ak neprihliadame k životom celkom bezvýznamným, k hmyzu, machu, hubám a plesniam, ktorých životy nestoja za povšimnutie, udržia sa tu len tí, čo chodia so zbraňou stále pripravenou, s jastrabím či orlím zobákom, kaleným a zahnutým, s tesákom, klom, rysím pazúrom, medveďou labou alebo s parohmi, zbraňou zo všetkých najstrašnejšou azda preto, že ju nosí tvor, čo po zabíjaní netúži. A vysoko v horách, už nad pralesmi a blízko plynúcich oblakov, ležia slnkom zaliate plochy slávnych polonín, ktorých pestrá nádhera horcov, bielych iskerníkov, žltých fialiek,

krvavých pakostov, macešiek, jastrabníkov a margarét je tým väčšia, čím chudobnejší je ostatný porast spásaný stádami dobytká. Tu ešte žije Boh, starý Boh zeme. Ľadovými víchrami a jarnými prívallmi vôd ničí všetko nežuživé a slabé, aby mohol milovať tých, čo sa mu vskutku zapáčili – stromy, pereje tokov, zver, ľudí, skaly – všetko rovnakou láskou, rozmarnou, krutou i štedrou, ako tou stredovekých vládcov. V horúcich poludniach sa skláňa nad prameňmi, aby z nich miskou dlane pil, a v korunách starých javorov odpočívá. Hrá sa s medveďmi v húštinách, láska sa s jalovičkami zabehnutými od stáda a so zaľúbením hľadá na mláďatá ľudské, usnulé v machu pod tieňom jeho haluzí. Prastarý pohanský Boh, Boh zeme, pán lesov a stáda.

Len to je dôležité. A ešte toto:

V úzkych údoliach, na stráňach, kde lesy nechali kúsok miesta lúkam, či hore na poloninách, žijú ľudia. Bývajú v chyžiach podobných domkom na stračeť nôžke alebo, ak sú v skupinách, rodinke kozákov pod brezami. Muži voňajú vetrom a ženy dymom izieb. Sú pastiermi a drevorubačmi, lebo dosiaľ nedospeli do štádia poľnohospodárstva a pluh v týchto krajocho ešte nevynašli. Potomci pastierov, ušlých do týchto neprístupných hôr pred ná-

jazdmi tatarských chánov do ukrajinskej roviny, prapravnuci rebelantských nevoľníkov, uprchlých pred korbáčmi a šibenicami podstarostov a atamanov pána Jozefa Potockého, pravnuci vzbúrencov proti vydieračstvu rumunských bojarov, tureckých pašov a maďarských magnátov, otcovia, bratia a synovia po zabitých na jatkách rakúskych cisárov, a sami týraní židovskými úžieníkmi a novými českými pánmi. A všetci napospol v jadre duše lúpežníci, lebo to je jediný spôsob obrany, aký poznajú. Obrany, čo pomáha – na týždeň, na mesiac, na rok, či na dva roky, ako u Nikolu Šuhaja, či na sedem, ako u Oleksu Dovbuša. Čo na tom, že je drahá, stojac nie menej než život? Je vari život večný? Len raz ťa matka zrodila, len jedenkrát umrieš. A v každej krvinke ich žíl je nejasné spomínanie krívd minulých i pálčivé vedomie krívd dnešných, a v každom ich nerve je divá túžba po slobode. Je to túžba Dovbuša, túžba Šuhaja. Pre ňu ich milujú.

Pri prvých koločavských domoch, hneď pri ceste a nepríliš ďaleko od ústia Koločavky do Tereble sa dvíha kuželovitý, strmý a kamenitý pahorok, ako odhodený odpadok hôr, čo hneď za ním stúpaju nahor. Niet tu kra ani stromkov, trávy medzi skalnou drťou je málo, a kravy, čo tadeto putujú, prechá-

dzajúc z jednej trávinatej dolinky do druhej, majú len málo príležitostí zastať, zazvoniť zvoncom na šiji a niečo si odhryznúť. To je koločavský cmiter. Ale až keď sa sem vyštveráte, neprejdúc žiadnou bránou a žiadnym plotom, to vytušíte podľa pár rovnakých krížikov – dvoch klinčekom zbitých latiek, nie viac než dve a pol piade dlhých – zarazených medzi kamenie, lebo tie ostatné tu ležia v omoknutých a práchnivejúcich úlomkoch, ako pri zemi odhnili, či boli povalené dobytkom. Tu nepoznajú nežné spomienky na mŕtvych. Výzvou: „poďte, bratia, naposledy pobožkáme zomrelého,“ farárovým kropáčom a diakovým spevom „Hospodine, udeľ pokoj služobníkovi svojmu,“ je pre teba, umrelý, všetko skončené. Bývaš teraz kdesi inde než v Koločave, nevracaj sa, nestraš, neškod', nemáš tu už čo pohľadávať. Tu tiež, bok po boku, ležia kostry bratov Šuhajov. No o ich hrobe vám nepovedia ani obyvatelia chyží dole pri ceste, ani nikto z rodiny Šuhaja. A aj Eržika Derbaková Dičková sa v tomto kamení musí rozhliadnuť a chvíľu hľadať, kým zastane na ploche štrku už dávno zrovnanej so zemou, chvíľku mlčky nehybne postojí, máličko vzdychne a ide svojou cestou.

Lež sláva Nikolu Šuhaja žije. V Koločave, kde sú jeho priatelia a kde mládež, čo ho nikdy nepoznala, ešte nedorástla do prvých panenských venčekov z margarét a prvých vybíjaných opaskov, dosiaľ možno pod Šuhajovou zbojníckou slávou vycítiť ľudskú tvár podobnú Nikolovej. Ale za hranicami Koločavy vyrástla jeho postava do tajomnosti. Jeho činy a strelecké kúzlo sa zmenili na slová piesne, jeho zelená ratoliestka a poklady, ktoré, keby sa odkryli, by oslnili svet, na úžas zimných večerov, keď vonku sneží a v peci blkocú bukové poleňá. Nikola Šuhaj sa premenil na rozprávku. Na rozprávku o boji za slobodu. Lebo bol priateľom utláčaných a nepriateľom pánov, a keby žil, nebolo by na svete toľko biedy. Ach, kiež by aj oni mohli bohatým brať a chudobným dávať! Kiež by aj oni mohli mstiť ľudskú krivdu! Ach, mať tak jeho zelenú ratoliestku a jeho poklady! Za modravých nocí, keď nad hlavou stoja hlbiny ľadovcového jazera hviezd a v pralese tancujú bludičky, premáhajú pastieri svoj strach, a žehnajúc sa trikrát krížom, odvažujú sa do hlbín lesa, aby si označili miesto tajomných svetiel a zajtra tu mohli pátrať po Šuhajových pokladoch. A za šerejúcich večerov, keď pri plameňoch ohňa pred kolibou zjedli kukuričnú

kašu, vyberajú zo záhrenia svojej sopilky a striedajú slohu piesne so slohou hry na píšťalu, do hustého súmraku spievajú:

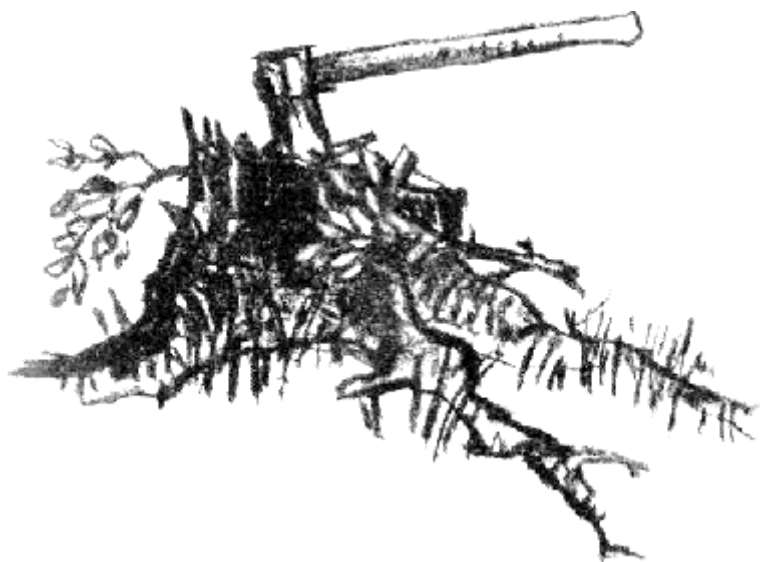
Zakukala kukulienka
zelenému háju:
Čo ťa už nevídať,
Nikola Šuhaju?

A to je koniec rozprávania o Nikolovi Šuhajovi lúpežníkovi.

Ledaže by sme sa chceli vrátiť až k počiatku tohto príbehu, ku kolibe nad Holjatýnom a spomenúť na to, že si Šuhajovo vnútro vždy bolo vedomé jednoty s týmito horami, s ich lesmi a bystrinami, s ich medved'ami, stádami a ľuďmi, s mrakmi a blýskavicami, so všetkým, od semena konope, čo zasievame, až po smutnú pieseň sopilky a myšlienku, s ktorou ulíhame na lôžko. A že sa nemýlilo, vraj: „Neumriem“.

Nikola Šuhaj žije. Žije v týchto horách a s nimi. A bude žiť. Nevravme 'večne', lebo tomu slovu dnes rozumieme ešte menej, než mu rozumeli naši zbožní pradedovia, a spokojme sa s prostým: 'dlho'. A tak malo Nikolovo hovoriace vnútro rovnako

pravdu ako holjatýnski pastieri, ktorí, majúc na mysli len život osobný, museli proroctvo o nezraniteľnosti zúžiť na nezraniteľnosť strelou a ponechať tak škáru, ktorou by mohol prekĺznuť diabol ľudskej smrteľnosti.

OBSAH

KOLIBA NAD HOLJATÝNOM	2
KOLOČAVA	20
NIKOLA ŠUHAJ	73
OLEKSA DOVBUŠ	115
ERŽIKA	172
PRIATELIA	244
ZÁVER	296

Portrét Nikolu Šuhaja podľa spomienok pamätníkov, vrátane Eržiky a jeho brata Osipa. (od Nikolaja Šimoňa)

Ivan Olbracht s Eržikou a jej dcérou, Annou
Šuhajovou.

